

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HELSINGØR BYMUSEUM

1980

Paa Museum.

HELSINGØR BYMUSEUM
ÅRBOG
1980

Redaktion: Arkivar Kenno Pedersen,
cand.mag. Henrik A. Bengtson og
lærer Børge Hansen.

Lay out og tilrettelæggelse:

Arkivar Kenno Pedersen.

Fotografier: Helsingør Bymuseum.

Sat med 10 punkt ordinær og
kursiv Times og trykt på Uno-

coat 100 gr. hos

NOFO-print, Helsingør.

Årbogens forfattere er alene ansvarlige
for deres bidrag.

Aftryk i referat af årbogens artikler er
tilladt, når årbogen angives som kilde, og et

eksemplar af aftrykket sendes til

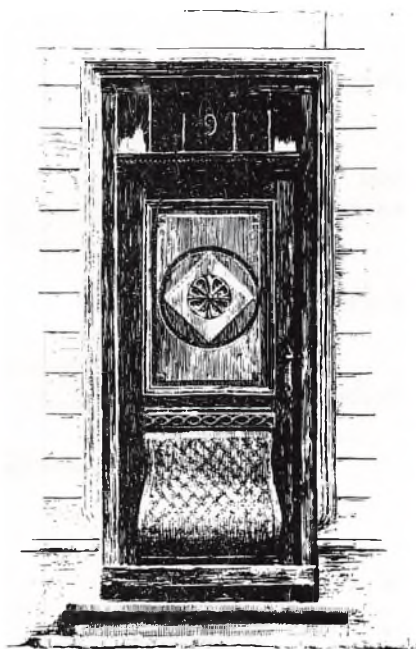
Helsingør Bymuseum.

Ved aftryk i større omfang må
forfatterens samtykke indhentes
gennem Bymuseet.

Omslaget: *Tegning af Axel Ingvar fra besættelsestiden. Axel Ingvar (1908-53), arbejdede ved Politiken (1929-49), og derefter ved Berlingske Tidende. Han er især kendt for sine humoristiske tegninger samt tegneserierne »Tjavs« (1934-53) og Magasin Madsen (1930-48)*

Modstående side: *Tegning af dør i Sophie Brahesgade 9. Opmålt og tegnet af Otto Bülow, november 1922.*

HELSINGØR BYMUSEUM
ÅRBOG
1980

INDHOLD

Forord	5
Da lysene slukkedes Træk fra hverdagen i Helsingør 1940-45 Kenno Pedersen	7-48
Helsingør Syklub Børge Rønne	49-84
I kajak over Øresund og andre minder fra besættelsestidens Helsingør Ejner Povlsen	85-102
Illegala trafik över Öresund under Andra Världskrigens sedd från Hälsingborgs horisont Carl Palm	103-112
Hverdagen for en modstandsmand Personlige oplevelser, følelser og problemer Vilner Skov	113-132
Da vi flygtede fra Horserød Frihedens og Skændselens morgen Knud Pedersen	133-150
Tæt på den tyske værnemagtssoldat Kristian Engelsen	151-162
Illegale telefon- og radioforbindelser i Helsingørområdet Børge Hansen	163-182
Helsingør i maj 1945 Henrik A. Bengtsen	183-200
Flynderupgård Museet 1980 Lilli Friis	201-204
Helsingør Bymuseum 1980 Aase Faye og Kenno Pedersen	205-208

Forord

Besættelsesårene 1940 til 1945 er vel nok det afsnit af Danmarkshistorien, der er flittigst udforsket og klarest belyst. Lokalhistorisk står imidlertid endnu meget tilbage at undersøge og belyse.

Da Bymuseet i efteråret 1977 iværksatte indsamlingskampagnen over besættelsestiden i Helsingør, var det bl.a. ud fra erkendelsen af, at det var et uhyre begrænset og mangelfuldt materiale, man rådede over. Ved indsamlingskampagnen og de forskellige opfølgende arrangementer kom museet i besiddelse af et betydeligt antal genstande, arkivalier, fotografier samt en lang række beretninger og interviews. En del af dette materiale har siden fundet anvendelse i udstillinger, ligesom en del allerede er blevet publiceret. Det store og omfattende materiale fordrede på en eller anden måde en samlet behandling. Årbogen for 1980 blev valgt i dette øjemed.

Denne skrift foregiver ikke at ville belyse alle sider og forhold af besættelsestiden lokalt, langtfra. Men fra redaktionens side er der i udvælgelsen af indholdet tilstræbt en vis spændvidde, såvel emnemæssigt som »politisk« ud fra en lokalhistorisk synsvinkel. Der er samtidig lagt stor vægt på det berettende. 140 af de godt og vel 200 sider, som årbogen omfatter, er skrevet af tidligere modstandsfolk. Artiklerne om dagligdagen, de illegale telefon- og radioforbindelser samt befrielsen er tilsvarende holdt i en fortællende stil og med flittig brug af samtidige citater. En stor, samlende og mere overordnet fremstilling om modstandskampen har desværre måttet udgå af pladshensyn, men bringes i den næste årbog.

Under udarbejdelsen har det været et grundlæggende princip for redaktionen, at de enkelte medarbejdere både med hensyn til indhold og sprog har været stillet frit inden for emnerne, som ønskedes belyst.

Redaktionen føler stor taknemmelighed over den helt overvældende imødekommenhed og velvilje, som arbejdet omkring besættelsestiden har haft. Mere end 40 år er forløbet siden Danmarks besættelse den 9. april 1940. Erindringer udviskes gradvist, og mennesker dør. Derfor er det på høje tid at få indsamlet det lokalhistoriske materiale fra denne periode.

Vi håber, at denne årbog vil blive til stor gavn og glæde, ikke blot for »krigens børn«, men også for deres børn og børnebørn.

Marts 1981

Henrik A. Bengtsen og Kenno Pedersen

Da lysene slukkedes

Træk fra hverdagen i Helsingør 1940-45

Af Kenno Pedersen

Årsskiftet mellem 1939 og 1940 forløb stille og roligt i Helsingør. Det nye årti blev selvfølgelig skudt ind ved det traditionelle fyrværkeri, men i et mere begrænset omfang end ellers. Man fulgte opfordringen om at give pengene til Finland fremfor nytårsfyrværkeri.

Krigen rykker
nærmere

Som andre steder var det ikke uden bekymring og med bange anelser, man gik ind i det nye årti. Krigen rasede ude i Europa, og borgmester Peder Christensens nytårstale var da også helt naturligt præget af disse begivenheder, og hvad fremtiden ville byde. Han sagde blandt andet, at »Danmarks befolkning er på overfladen sorgløs, i bunden alvorlig. Men man forstår blot ikke den »harme« og utilfredshed, der gør sig gældende i offentlig skrift og tale overfor de restriktioner og afsavn, som krigsforholdene nødvendiggør. Vore søfolk sætter livet i vove for at opretholde vort erhvervsliv, menneskeliv og menneskeskæbner trampes ned på valpladsen eller i evakueringslejlighederne rundt omkring i verden, også her i Norden. Hvor er det uendeligt ligegyldigt overfor alt dette, om der i dagligt liv i Danmark skal mangle en eller anden vare, når blot vi kan holdes udenfor krigen og opretholde beskæftigelsen til de flest mulige mennesker«¹.

Man begynder at
forberede sig

Synspunkter og ønsker som mange utvivlsomt delte med Peder Christensen. I realiteten var man dog så småt ved at forberede sig på det, som skulle komme. Allerede i januar pålagdes det grundejerne at antage personer til husvagtjeneste (i Helsingør ialt 1145 husvagter), anskaffe udstyr til dem og at foretage pulterkammerrydninger. Dette skulle være i orden inden 1. marts².

Gas-generatorer

Nødvendigheden af at få erstattet eller finde andre driftsformer til en del af lastvognskørslen havde været på tale lige siden krigsudbruddet, og i januar blev de første gasgeneratordrevne vogne sendt ud på de danske landeveje. Ideen blev taget op i Helsingør, og den første bil med lokalt fremstillet gas-generatoranlæg blev prøvekørt i april måned³.

Opvarmningen

Krigen gjorde også de danske brændselsemner mere aktuelle, ikke alene træ og tørv, men også brunkul. Hertil kom, at vinteren 1939-40 samt de to følgende satte rekord i kuldegrader. Mændene anskaffede sig skindhuer, og damerne gik med pipaluk. Gam-

Vittighedstegning af Robert Storm Petersen.
(Gengivet med tilladelse af Storm P. Museet).

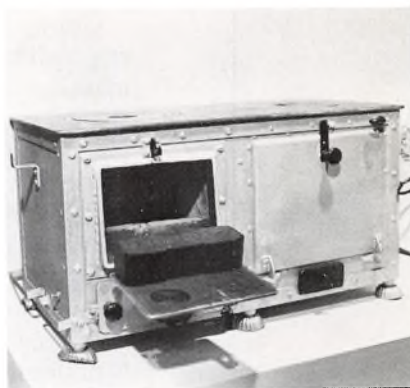
Kuldestrejke

Varmerestriktioner

Hvad avisen også kunne bruges til

le aviser stukket ned i bukserne og op under trøjen kunne nok også lunde. Forretningerne oplevede samtidig en vældig hausse i sivilsko og petroleumsovne, og da petroleum slap op, carbid-lamper. Skisporten trivedes. Brændselsituationen blev alvorlig i Helsingør i begyndelsen af februar, hvor isforholdene forhindrede bådene med kul i at komme frem. Der kuldestrejkedes på værftet. Mange vandrør frostsprængtes, og under forsøg på at varme de frosne rør op med blæselamper opstod ildløs adskillige steder. Den 20. februar nåede omsider den længselsfuldt ventede kulbåd frem med en last på knapt 20.000 hektoliter, der svarede til godt og vel 14 dages forbrug⁴. Til glæde for de mange, der sad rundt om i hjemmene og småfrøs, indførtes forskellige varmerestriktioner for at brændslet kunne række. Der skulle således lukkes for det varme vand, og stuetemperaturen skulle holdes på 18° celsius. Helsingør Husmoderforenings medlemmer kom på kursus i økonomisk kakkelovnsfyring. I det hele taget var der et bredt og alsidigt udbud af information i aviserne, ikke mindst til husmødrene, om hvad der kunne gøres for at spare og udnytte energien bedre. Gamle aviser blev gjort våde og i en håndvendning omdannet til papirbriketter, som efter tørring gjorde god gavn i køkkenets nødkomfur og vel også i kakkelovnen i dagligstuen, der nu på grund af elrationering kun oplystes af nogle få 15-watts pærer og derfor henlå i søvnig stemning⁵.

Besættelsens rationeringer og varemangel gav opfindsomheden større spillerum. For at strække brændslet konstruerede Alfred Christiansen i Helsingør denne avisbriketpresse. De oplødte aviser lægges i pressen foroven, og dækslet lukkes til. Med stangen trykkes en plade i bunden opad, og vandet presses ud. De tørrede avisbriketter kunne med god fyldest anvendes i kakkelovnen eller i nødkomfuret.

Den finsk-russiske Vinterkrig

Den finsk-russiske Vinterkrig var i høj grad noget, som bevægede sindene denne vinter og det tidlige forår 1940. Aviserne bragte daglig reportager om krigens gang og finnernes heltemodige indsats. Spalteplads blev endvidere beredvilligt stillet til rådighed for omtale af husindsamlinger, de Finlandsfrivillige samt modtagelsen af finske børn.

I kalenderen var forårsjævndøgn passeret, men der var ikke meget forår i luften, det var fortsat meget koldt. Et lokalt brændselsnævn blev nedsat den 8. april, og borgerne tilbragte roligt natten med lys i gadelygterne og udstillingsvinduerne. Der skulle gå fem lange år, før de lys påny fik lov til at sprede mørket.

De første finske børn ankommer til Helsingør. Den finsk-russiske Vinterkrig 1939-40 havde i høj grad bevæget sindene.

9. april 1940

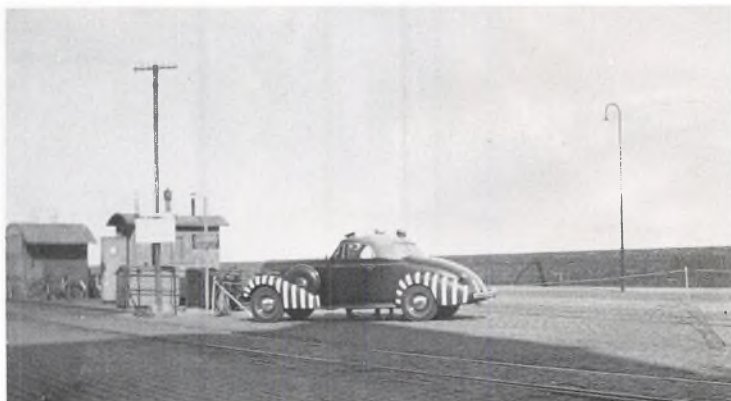
Om morgenen den 9. april blev Helsingørs indbyggere, som resten af landet, vækket af støjen fra lavtflyvende tyske bombe-maskiner. Forbavsede og forundrede blev de gennem de nedkastede flyveblade »Oprop« informeret om den tyske besættelse af landet. Først om aftenen ankom de første tyske soldater uden større dramatik til det mørklagte Helsingør. Byen havde om formiddagen været skueplads for en af besættelsesdagens mange dramaer. En dansk hærafdeling havde således holdt sit indtog, ikke for at besætte havnen og jernbanestationen, som rygtet sagde, men for at blive overført til Sverige og kæmpe dér. Imens gik befolkningen igang med forberedelserne til at mørklægge byen. Mørklægningen skulle efter et kategorisk krav fra den tyske værnemagt træde i kraft allerede samme aften kl. 19.00. Der blev travlhed i byens trikotageforretninger og hos boghandlerne. Hvordan man kunne gribe sagen an kunne læses i dagbladene eller i Statens civile Luftværns pjece, som kunne fås gratis hos politiet. Sort papir blev hurtigt udsolgt, og man kunne derfor i mange helsingørske hjem se de mærkeligste beklædningsgenstande komme til ære og værdighed. Gamle overfrakker, tæpper, duge og deslige blev brugt til at hindre »forræderiske« lysstråler i at trænge ind. Til at kontrollere at mørklægningen blev overholdt, blev omkring 40 personer, der var tildelt polititjeneste, indkaldt⁷.

Lyst overtøj eller hvidt bind om armen skulle endvidere bæres af alle, der færdedes ude under mørklægningen.

Snap dukkede der annoncer med tilbud om »Mørklægnings Manchetter« og andet »Mørklægnings-dress« op. Også Helsingør fik sine »Mørke-Lodser«, der efter en nærmere fastsat takst kunne ledsage ældre og andre, der ikke følte sig alt for trygge ved

»Mørke-Lodser«

For at øge trafiksikkerheden i mørklægningstiden blev der malet hvide striber på bilernes for- og bagskærme.

For at gøre færdslen i mørklægningsstunden så sikker som mulig blev kantstene, trappestene, cykelstativer og andre fremspring i gaderne malet hvide.

Samfærdslen

at færdes i de mørklagte gader. Myndighederne bestræbte sig i øvrigt på at gøre færdslen så sikker som muligt i mørklægningsstunden. Kantstene, trappestene, cykelstativer og andre fremspring i gaderne blev malet hvide, og i vejkryds og på hellefyrr blev der opsat afskærmede lygter, der afgav et svagt blåligt lys. Lygterne på de forskellige befordringsmidler blev ligeledes afskærmet, så kun en ganske smal lysstråle kunne trænge ud. På skærmene blev der til gengæld malet hvide striber. Motorkøretøjer, cykler og trækvogne måtte heller ikke længere holde på gader og veje, men skulle parkeres andetsteds. 10 kr. i bøde var taksten for at stille sin cykel fra sig på gaden⁸.

Som det dog kan gå

Nogle tog mørklægningskravene meget alvorligt, andre mindre. Til de sidstnævnte faldt der efterhånden bøder. Andre igen, som »Lygtemanden« i Helsingør Dagblad, prøvede at se det mere morsomme i bestræbelserne på at efterkomme myndighedernes mange nye krav. »Lygtemanden« beretter - »de to første dage havde boghandlerne intet papir. Jeg måtte gå i seng i bælg-

ravende mørke. Det gik udmærket. Da jeg kom hjem, fandt jeg langt om længe døren til mit værelse, lukkede op, trådte ind, ramlede panden mod skabet, retirerede straks for at vælte over bordet - - Efter endnu flere besværligheder, kom jeg omsider i »knurrekassen«. Næste morgen vågnede jeg forvildet, hvor pokker var jeg? Du milde himmel. Jeg lå med hovedet der, hvor fødderne plejede at være. Om aftenen gik det ligesom lidt bedre. Næste dag fik jeg så det eftertragtede, macabre papir, skåret til i vinduernes højde. Altså til værket. Ak ja, det blev vel nok en festforestilling. Pludselig lyder hårde skridt udenfor, bestemte slag er ved at slå ruden ind. Politiet! Kom ud! Jeg famler ud - Hvad fanden er den af, mand? Har De ikke tænkt på at mørklægge? Jeg ser fortvivlet på vinduerne, lyset siver ud i sprækker og huller --- Jeg må opgive navn o.s.v. og kan sikkert regne med en lille bøde. Ordenshåndhæveren forsvinder. Jeg går ind, skruer pæren af og lægger den dybt ned i en skuffe, - så er den mørkelagt«. Mange har uden tvivl stået i en lignende situation som »Lygtemanden«. Myndighederne var i begyndelsen forholdsvis storsindede overfor mørklægningsyndere, men tålmodigheden fik snart ende, og lovovertræderne måtte møde i retten⁹.

I mørklægningsstiden

I det store og hele var myndighederne tilfredse med kvaliteten af mørklægningen, måske mindre med at folk, trods henstillinger om at holde sig indendøre i mørklægningsstiden, som ingen- sinde tidligere fylkedes på gader og veje om aftenen, og undlade at stimle sammen. To helsingoranere blev i den forbindelse fri-fundet for at »stimle sammen«. »Der snakkedes og diskuteredes - og kritiseredes, skønt vi fra officiel side har fået påbud om at af-live rygter og påstande, som vi ikke ved ét muk om«, var »Lygtemandens« erfaring i de hektiske april-dage¹⁰.

Lukketider og mørklægning

For de handlende var og blev mørklægningen et vanskeligt problem, ikke mindst i den mørke tid af året. Butiksvinduerne skulle mørklægges. Adskillige forsøg på at få indskrænket åbningstider og få ensartede lukketider var strandet på grund af modstridende interesser de forskellige brancher imellem. Ifølge lukkeloven åbnede forretningerne hver dag kl. 8 og lukkede på ugens fire første dage kl. 18, om fredagen kl. 19 og lørdag kl. 20. Den lange åbningstid sikrede, at alle, ikke mindst arbejderne, altid kunne nå deres indkøb efter arbejdstid. Modstanderne slog på, at kortere åbningstid ville mindske mørklægningsproblemerne, et mere slagkraftigt argument var varemangelen. Hertil kom, at budene måtte orientere sig i mørke i ofte ukendte lokaliteter, passe på sig selv og varerne, og eftertælle rationeringsmærker og penge. Efterhånden som gummi og cykeldæk blev en mangelva-

I den mørke tid af året, hvor butikkerne havde åbent efter mørkets frembrud, skulle vinduerne mørklægges. De udstillede varer indskrænkedes gradvist, dels på grund af varemanglen dels fordi det blev påbudt.

Et sindigt beredskab

re, kunne budet også kun med en vis risiko for, at et hjul eller for den sags skyld hele cyklen blev stjålet, stille den fra sig på gaden, mens han afleverede varerne hos kunden¹¹.

Man stod ikke særligt godt rustet, hverken organisatorisk eller praktisk, i den civile luftværnsbeskyttelse. En husvagsordning var ganske vist allerede etableret i januar 1940, og grundejerne havde fået besked om at rydde pulterkamrene, ligesom beholdere med vand skulle stå parat på lofterne, så mindre brande anstiftet af brandbomber og lignende, kunne slukkes. Forberedelserne gik imidlertid umådelig langsomt. Hvor bevendte de påkrævede vandbeholdere på lofterne i øvrigt har været i den kolde vinter, er nok et stort spørgsmål. Endnu i slutningen af det første besættelsesår havde mange af husvagterne endnu ikke fået gasmaske¹².

Luftværnssirene på taget af margarinefabrikken »Kronborg« i Bjergegade 27. Først 11. maj 1940 var man nået så vidt, at sirenerne rundt om i byen kunne afprøves.

Indretning af
tilflugtsrum

Efter den 9. april kom der fornyet aktivitet på luftværnsområdet. Med få dages varsel skulle alle ejere af beboelsejendomme på egen bekostning indrette tilflugtsrum i kældrene.

På museum

Rummene skulle afstives med bjælker, og vinduer og andre åbninger skulle sikres mod sprængstykker, ved at der blev anbragt sandsække eller kasser med jord foran disse. Meget af det skrammel, som i sin tid var slæbt ned i kældrene fra lofterne, vendte tilbage hertil, men noget blev dog smidt væk eller endog foræret til museerne¹³. Da ikke alle kunne forventes at befinde sig på deres bopæl under eventuelle luftangreb, blev der på centrale steder i byen tillige indrettet offentlige tilflugtsrum, som afmærkedes med de karakteristiske sort-gule skilte »Tilflugtsrum«. Det hele foregik i et adstadigt tempo. Endnu var der ikke etableret egentlig sirenevarsling, men den 11. maj var man dog nået så vidt, at luftværnssirenerne rundt om i byen kunne afprøves¹⁴. Den første luftalarm havde lykkeligvis ladet vente på sig. Søndag den 7. juni måtte helsingoranerne eller rettelig en del af dem for første gang tilbringe noget af natten i tilflugtsrummene. Såvel varslingen som afvarslingen havde vakt forvirring, og nogle steder i byen havde sirenevarslingen overhovedet ikke kunnet høres - men i det store hele var myndighederne dog tilfredse med

Den første luftalarm

Gennem plakater som denne blev befolkningen bekendtgjort med sirenesignalerne og deres betydning. I begyndelsen havde de vakt nogen forvirring.

Ordensregler for offentlige Tilflugtsrum

Vær rolig! Tilflugtsrummet er det sikreste Sted under et Flyverangreb.

Spær ikke Tilflugtsrummets Indgang - sid roligt paa Deres Plads og undgaa unødvendige Bevægelser.

Husdyr maa ikke medbringes i Tilflugtsrummet.

Tobaksrygning er forbudt; undgaa Brug af aabent Lys.

Skab ikke Uro og Ængstelse ved at fortælle Rygter.

Tilflugtsrummet maa ikke forlades, før De er ganske sikker paa, at der er meldt: Faren forbi.

Luftværnschefen

Husvagterne

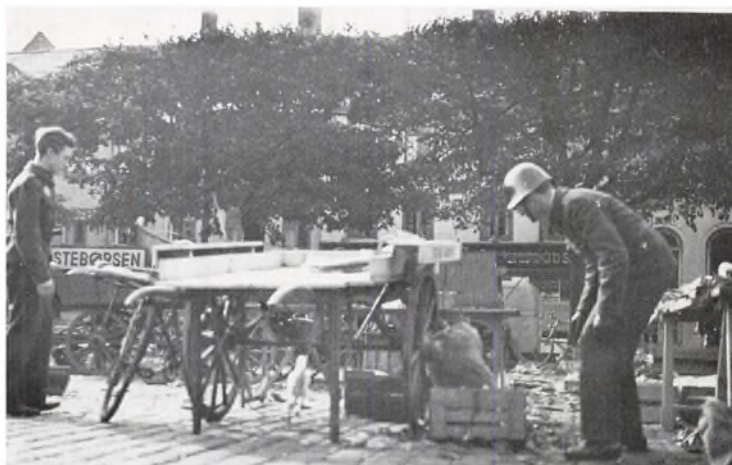
fremmødet. Folk blev snart trætte af at løbe i kældrene under de natlige luftalarmer, og nysgerrigheden holdt også en del borte fra kældrene. Først ved den ottende luftalarm trådte det tyske anti-luftskyt i virksomhed. I slutningen af juli udsendtes »Ordensregler for offentlige tilflugtsrum«, en hjælp og styrkelse af husvagternes ofte vanskelige stilling, og senere arrangeredes kurser for dem. Praktisk erfaring blev det dog så som så med. I næsten to år blev der ikke varslet luftalarm i Helsingør. Da det påny blev aktuelt, var der mange, som undlod at søge tilflugtsrum. Adskillige måtte i den forbindelse bøde med fra 20 til 60 kr.¹⁵

Statens civile Luftværn

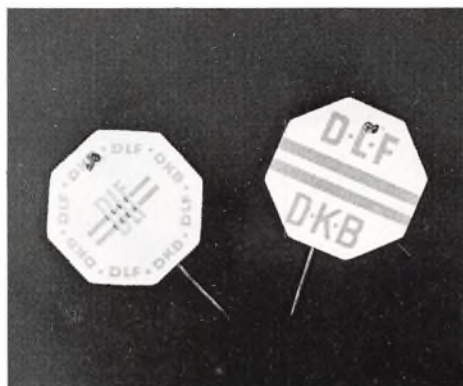
Syv korps

Rygraden i civilbeskyttelsen var Statens civile Luftværn. Fra højeste sted var 51 byer udpeget som luftbeskyttelsesområder, idet disse hovedsagelig på grund af krigsvigtige fabriks- og militære installationer skønnedes at rumme mål for bombefly. I spidsen for hvert af luftbeskyttelsesområderne stod en luftværnschef, som var identisk med den lokale politimester. Da besættelsesmagten satte politiet ud af funktion den 19. september 1944, fik borgmestrene i reglen overdraget ledelsen. Under sig havde luftværnschefen syv korps, der hver især skulle tage sig af sit område indenfor civilbeskyttelsen. Polititjenesten omfattede afspærring, patuljering, observationspost og kommandocentraltjeneste. Brandslukning hørte under brandtjenesten, mens rydnings- og ledningstjenesten hørte ind under den tekniske tjeneste. Folkene i sanitetstjenesten stod for ambulancekørslen, opsamlingen af tilskadekomne, behandlingen af lettere sårede på sorteringsstationen samt behandlingen på afvaskningsanstalten af sennepsgasinficerede. Hospitalstjenesten tog sig derimod af tilskadekomne på sygehuset. Til sporing af gas og gasrensning havde man gasbeskyttelsestjenesten. Man havde en socialtjeneste, der på opsamlingsstederne og kvartererne sørgede for modtagelse og registrering af udrømmede samt indkvartering og bespisning af disse. Hele dette vældige luftværnsberedskab blev selvfølgelig ikke etableret fra den ene dag til den anden. Der gik en rum tid, før alle områder var udbygget. Socialtjenesten var således endnu under opbygning i Helsingør i slutningen af 1943, og først ved en luftværnsøvelse i marts måned det følgende år fik den sin ild-dåb¹⁶.

Et par CB-betjente på Aksetorvet. Da de nye CB-betjente i reglen fulgtes med en erfaren politiibetjent, kom de i folkemunde til at hedde »föllene« eller »bivognene«. CB-brandfolkene kaldtes derimod »kyllingerne«, da de kom, »når den røde hane galede«.

På flere måder havde arbejdet i civilbeskyttelsen ofte mere karakter af en folkesag end egentlig statslig opgave. Dansk Luftværnsforening og Danske Kvinders Beredskab arrangerede specielle luftværnsdage, hvor der blev solgt mærkater og lotterisedler.

CB'erne

Luftværnsberedskabet byggede i høj grad på frivillige, men loven åbnede mulighed for, at unge værnepligtige, der ikke var indkaldt til soldatertjeneste, i stedet kunne indkaldes til tjeneste ved civilbeskyttelse (CB). Allerede 10. april 1940 indkaldte luftværnschefen i Helsingør, som tidligere nævnt, 40 mand til polititjeneste. I folkemunde kom CB-betjentene slet og ret til at hedde »føllene«, »bivognene« eller »de blå«. CB-brandfolkene kaldtes derimod »kyllingerne«, da de kom, når den røde hane galede¹⁷.

Danske Kvinders Beredskab

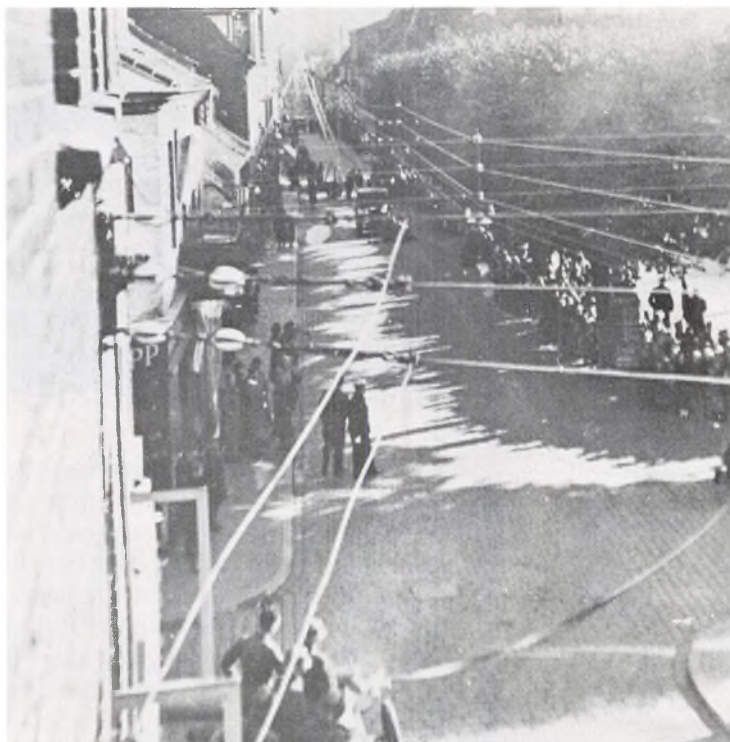
Side om side med Statens civile Luftværn fungerede flere forskellige foreninger, som tog del i civilbeskyttelsesarbejdet. Danske Kvinders Beredskab (D.K.B.), iøvrigt stiftet 1. september 1939, selve dagen for udbruddet af den Anden Verdenskrig, skulle træde i funktion, når der blev erklæret »luftværnstilstand«. Kvinderne skulle da påtage sig at yde en indsats ved evakuering, børnepasning, hjemmesygepleje, forplejning samt arbejde på sygehuse.

D.K.B. i Helsingør

En lokal afdeling af D.K.B. stiftedes i Helsingør den 3. maj 1940. Kun få »beredskabskvinder« meldte sig, men med borgmesterinden som primus motor og avisernes ivrige opbakning kom der hurtigt flere til. I 1943 mønstrede foreningen omkring 200 beredskabskvinder, og en særlig ungdomsafdeling, startet i begyndelsen af året, omfattede 35 »unglotter«¹⁸. Det er iøvrigt kendetegnende for civilbeskyttelsen, at den på flere områder ofte mere havde karakter af en folkesag end egentlig statslig opgave. Der arrangeredes specielle luftværnsdage med salg af blandt andet mærkater og lotterisedler, og med jævne mellemrum afholdtes øvelser og opvisninger. Sidstnævnte havde et rent propagandistisk sigte, og med et i reglen meget realistisk og aktu-

Mere en folkesag

Med jævne mellemrum afholdt civilbeskyttelsestjenesten øvelser og opvisninger som her ved Akseltorvet i oktober 1941.

Øvelser og opvisninger

Et stortilet arrangement

elt indhold havde arrangementerne publikums bevågenhed.

Den første større opvisning i Helsingør fandt sted i oktober 1941, hvor Akseltorvet var kanted af en bred bræmme af tilskuerne, som gennem højtalere blev informeret om baggrunden for opvisningen. Sædvanligvis foregik øvelserne i dagtimerne, men som det første sted i landet afviklede luftværnet i Helsingør i begyndelsen af 1942 en større øvelse efter mørkets frembrud. Det var et stortilet arrangement med 500 personer involveret. »Bomber vil eksplodere, tilflugtsrum begraves under nedstyrtende murmasser, og røgpulver som fra voldsomme brande vil tilsløre bygninger og mennesker, tåger af tåregas sættes ind over de arbejdende civilbeskyttelsesfolk, og hist og her bringes »senepgas-bomber« til eksplosion«, reklameres der med i de lokale blade. Trods den ofte dramatiske iscenesættelse svækkedes tilskuerinteressen dog gradvist, og de mere propagandæprægede arrangementer indskrænktes derfor efterhånden¹⁹.

Fabriksværnene

Fabriksværnene, som efterhånden etableredes på alle større virksomheder, afholdt tilsvarende med jævne mellemrum større luftværnsøvelser. Efterhånden som krigen rykkede nærmere intensiveredes bestræbelserne på at udbygge og effektivisere luftværnsarbejdet. På Grønnehavefælleden indrettedes i begyndelsen af 1943 løbegrave til værftsarbejderne, idet beskyttelsesrummene på værftet ved varslingen i forbindelse med luftangrebene på København ikke viste sig at være tilstrækkelige. Hen på sommeren 1944 gik man i gang med at opføre et halvt hundrede betonbunkers på nærmere udvalgte steder i byen. Bunkers nummer 50 stod færdig i april 1945. På havnepladsen indrettedes tillige dækningsgrave, og rundt om i byen byggedes »sandkasser«, hvis indhold skulle anvendes ved slukning af brandbomber. En evakueringsplan for byens indbyggere kom heller ikke til at mangle. En sådan lå klar i marts 1945²⁰.

Løbegrave

Betonbunkers

Evakueringsplan

Fornemmelsen af afspærring og forbud

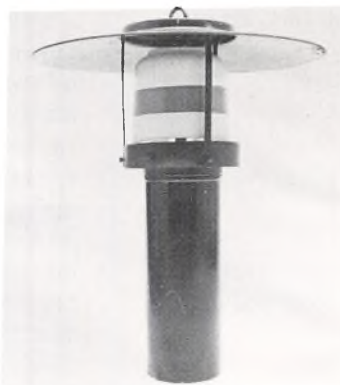
Mørklægning og sirenevarsling satte sit umiskendelige præg på dagligdagen og forstærkede fornemmelsen af afspærring og forbud. Besættelsen var ikke mange dage gammel, før en kommentar som »Det lyder som et eventyr, et sagn fra gamle dage. Sverige ophæver mørklægningen - Lysene vil funkke imod os med en magisk og forjættende glans« kunne læses i avisen. En opfattelse som formentlig meget godt dækker, hvad der på dette tidspunkt rørte sig i byen, og som utvivlsomt blev stærkere, efter-

CB-øvelserne havde i reglen et meget realistisk og aktuelt indhold. Her arbejder samariterne ved resterne af et hus, der er blevet ødelagt af en nedstyrtet flyvemaskine.

På alle større virksomheder blev der efterhånden etableret såkaldte fabriksværn. Da det kunne være vanskeligt at høre luftværnssirenerne, anskaffede Helsingør Værft mindre hånddrevne sirener til brug i værkstederne og ombord på skibene.

Afmærkningslampe ved tilflugtsrum.

Bålhilsner på tværs af Sundet

hånden som krigen trak ud. Kendetegnende er da også, at det var ønsket om mere lys i gaden, samt ophævelsen af mørklægningen, der var det gennemgående svar i en lokalavis' rundspørge op mod årsskiftet (43/44), om hvad man havde savnet i Helsingør i 1943, og hvad man ønskede af 1944. Klarest kom dette vel til udtryk den 4. maj 1945 om aftenen. Meddelelsen om de tyske troppers kapitulation var næppe blevet bekendtgjort, før mørklægningsgardiner og andet blev fjernet fra vinduerne, og levende lys stillet frem i vindueskarmene. Bålhilsnerne, som i de første år af besættelsen, stik mod mørklægningsbestemmelser, blev udvekslet juleaften mellem indbyggerne i det mørklagte Helsingør og genboerne i Helsingborg, er udtryk for akkurat de samme følelser²¹.

Lysene slukkedes også i Sverige i forbindelse med den tyske besættelse af Danmark og Norge, men allerede den 24. maj blev mørklægningen ophævet. »Lysene vil funkke imod os med en magisk og forjættende glans«, var Helsingør Dagblads kommentar.

Vittighedstegning af Robert Storm Petersen.
(Gengivet med tilladelse af Storm P. Museet).

Rationering og vareknaphed

Rationering var ikke noget nyt

Rationering, vareknaphed og erstatningsvarer blev en stadig mere følelig og tyngende del af hverdagen. Det skal dog i sandhedens interesse nævnes, at den danske befolkning på ingen måde led egentlig nød. I forhold til de fleste andre lande havde man det faktisk overmåde godt. Befolkningens kalorieforbrug faldt med godt og vel 10%. Rationeringen og vareknapheden medførte en omlægning af forbruget. Et faldende forbrug af sukker og fedtstoffer opvejedes i nogen grad af et øget forbrug af brød og gryn, tilligemed mælk, ost og fisk. I mange tilfælde var det reelt blot et oparbejdet overforbrug, der blev skåret ned. Alligevel er det nok denne side af besættelsestiden, der står klarest og huskes bedst, ikke mindst af husmødrene der skulle strække den faldende lønindtægt i en dyrtid med rationering og erstatningsvarer²². Rationering var ikke noget, der fulgte med tyskernes besættelse af landet. Allerede kort efter krigsudbruddet så den danske regering sig nødsaget til at begrænse forbruget af visse varer gennem rationering. I første omgang benzinen, ligesom der blev påbudt begrænsninger i gas- og elforbruget. I oktober indførtes sukker-rationering, ikke fordi der manglede sukker herhjemme, men fordi man regnede med, at landet ved hjælp af sukkeret kunne tilhandle sig vigtige varer i udlandet. Kaffe og the rationeredes i december 1939 for helt at forsvinde i slutningen af 1941. Der reklameredes ikke længere for den bedste kaffe eller the, men kun for erstatninger, der smagte ligesom eller næsten ligesom - kaffe og the, og hermed måtte forbrugerne tage til takke. En trøst var det dog, at der fandtes et rimeligt stort udbud af forskellige slags kaffe- og theerstatninger. Leverandørerne benævnte dem ofte

Indenlandsk brændsel

ved elegante navne som Java, Brasilko og Stella, men det kunne ikke tilsløre, at de var fremstillet af cikorierødder, roer og byg. Løbesod var forbrugernes betegnelse. Tre kilo rigtige kaffebønner var en kostelig besiddelse på dette tidspunkt. Dette var ikke desto mindre den mængde kaffebønner, som det lykkedes en beboer på Lappen at få samlet op fra vejen en januardag 1943. Mange andre forsynede sig også rigeligt af de kaffebønner, som var blevet tabt af en passerende lastbil²³. Midt i vinterens hjerte kom turen til brændslet. I begyndelsen lempelige indgreb, men fra maj egentlige rationeringer, som langsomt strammedes besættelsen igennem. Den indenlandske brændselsproduktion kunne ikke, trods et gevaldigt opsving, dække den faldende import af kul, koks og cinders. Produktionen af tørv var ellers allerede i 1940 nået op på 2.8 mill. tons eller 6-7 gange så meget som året før. Brunkul og brænde fulgte med, så godt som det var muligt. 40 arbejdsløse fra Helsingør havde i februar fået tilladelse til hver at optage 6 rummeter granstød eller 4 rummeter bøgestød - træstubbene der bliver tilbage efter fældningen af træerne - til eget forbrug. Der var dog langt fra nok brænde i de nordsjællandske skove til blot tilnærmelsesvis at kunne dække en væsentlig del af husholdningernes brændselsbehov, lød det advarende.

Tørveproduktionen

Tørveproduktionen var da også allerede godt igang hér. »Hver eneste mand der er så heldig at eje et stykke mosejord, har her praktisk talt fået en appelsin i sin turban. Alt, hvad der kan produceres, kan sælges. Det er bare at klø på«, hedder det i Helsingør Dagblad, og det siges videre om arbejdet i en lokal tørvemose »der arbejdes i to hold på hver ca. 20 mand fra kl. 4-9 aften. De ti

»Der kommer brænde til huset (Stubbedamsvej 9)« er fotografens kortfattede tekst til billedet. Til venstre for lastbilen, hvis lygter iøvrigt er afskærmet, ses tørve- og brændeskuret.

Tørvegravning på Horneby Fælled 1943. Den indenlandske brændselsproduktion blev en formidabel beskæftigelsesforanstaltning.

mand er beskæftiget ved selve fabrikationen, de ti andre banker tørvene af og stakker dem. Der kan med denne arbejdsstyrke fremstilles 80.000 tørv pr. dag - ca. 40 tons. Et tons tørv koster ca. 35 kr. Der er tale om den sorte tørv, og det skulle borge for kvalitet«. Men det var absolut ikke uden problemer at benytte den indenlandske brændsel. Et særligt varmekontor etableredes i statsligt regi, og varmekonsulenter drog rundt i landet for at give gode råd om behandling og udnyttelse af brændslet, herunder besparende foranstaltninger²⁴.

Bilkørslen

Gen-gassen

Da det hurtigt blev næsten umuligt at skaffe benzin, valgte mange at få »klodset« bilen op og vente på bedre tider. Antallet af indregistrerede motorkøretøjer faldt således i Helsingør fra 3150 i 1939 til 562 i begyndelsen af januar 1943. Folk som nødvendigvis måtte køre, f.eks. læger, dyrlæger, jordemødre og sygeplejersker, kunne fortsat få benzin i begrænsede mængder. Gasgeneratoren blev erhvervskørslens redning, efterhånden som benzinen slap op. Drosker, busser og lastbiler blev i stigende grad bygget om til at kunne køre på fast brændsel - generatorgas. Nogle fandt den firbenede hestekraft for den mest pålidelige og spændte disse for bussen eller bilen. De første vogne med »kakkelovne« eller generatoranlæg blev som allerede nævnt sendt ud på de danske landeveje i januar 1940. Helsingør Motor Co. tog

*Hestetrukken omnibus på
Akseltorvet i maj måned
1940.*

1940

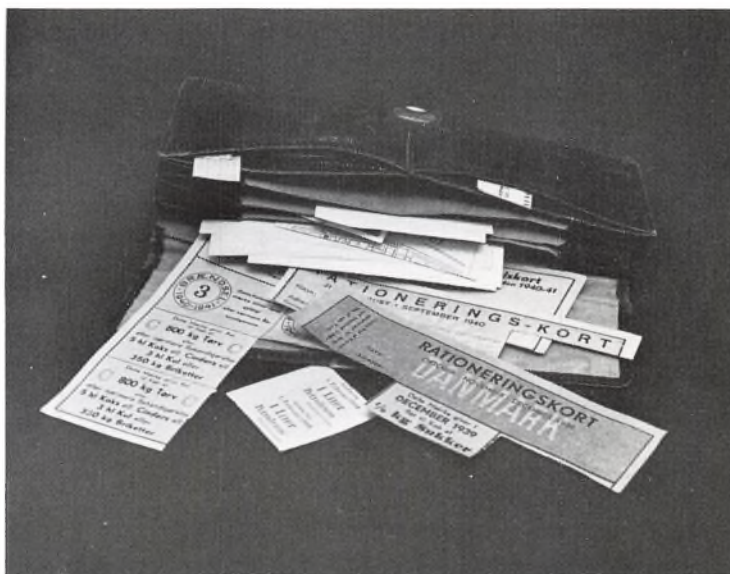
Samfærdslen

straks ideen op, men først i april blev den første lastbil med et gen-gas anlæg leveret. Herefter gik det slag i slag. I juli var der givet tilladelse til 52 gen-gasbiler i Helsingør, hovedsagelig vognmænd og større virksomheder og Helsingør Omnibus, der i nogen tid havde klaret sig med to-hestes kraft, fik omsider i juli måned tilladelse til at køre på gen-gas²⁵. Håndstore, lufttørrede bøgetræsstykker var det bedste brændsel til generatoren og 2,2-2,5 kg svarede til 1 liter benzin. Særlig godt blev det aldrig. Det var besværligt, snavset og ikke helt ufarligt at benytte gen-gas som drivkraft. Gassen var overordentlig giftig. Allerede i september 1939 blev der foretaget visse indskrænkninger i DSB's køreplan, og flere fulgte i de følgende år. Personbefordringen bortfaldt om søndagen fra februar 1944 og indskrænkedes yderligere til kun at

Lastbil fra Wiibroes Bryggeri. Gasgeneratoren blev erhvervskørlens redning, da benzinen slap op. I juli 1940 var der givet tilladelse til 52 gen-gasbiler i Helsingør, hovedsagelig til vognmænd og større virksomheder.

Større og specielt indrettede pengepunge blev en nødvendighed for husmødrene med alle de rationerings- og købekort, der skulle holdes styr på.

foregå tirsdage, torsdage og lørdage. Tilsvarende indskrænkninger gjorde sig også gældende indenfor de private trafikselskaber. Rutebilkørslen indskrænkedes i maj 1940 med op til en trediedel. Forringelsen af samfærdslen gjorde cyklen til tidens løsen trafikalt set. Helt uden problemer var det dog heller ikke at være cyklist. Mangel på gummi bevirkede, at der tidligt opstod mangel på cykeldæk. Opfindsomheden fik frit spil. Snart kunne man således købe cykelslanger af pap og andre materialer.

Nyttegaver

Besættelsen var ikke mange dage gammel, da Helsingør Kommune gratis stillede sine ubebyggede jordarealer til rådighed for interesserede til dyrkning af kartofler og grøntsager. Interessen for de små jordlodder blev overvældende, og i løbet af ganske kort tid var alle optaget. Sammen med de mange kolonihaver fik nyttehaverne utvivlsomt stor betydning i en tid med rationering, vareknaphed og dyrtid. Det var sparetid, og Danske Kvinders Samfundstjeneste i Helsingør indsamlede nedfaldsfrugt, som derefter i store mål blev lavet til marmelade og uddelt til mindre bemidlede familier²⁷. Medens rationeringen af visse fødevarer næppe i sig selv fik nogen skadelig effekt på folkesundheden, havde prisstigninger i forbindelse med den nødtvungne omlægning af forbruget, samt det forhold at nogle fristedes til at afhænde en del af deres rationeringsmærker for at skaffe kontanter, nok en uheldig følge for folkesundheden. Det viste sig blandt an-

Folkesundheden

En serum-vogn ved skolen i Lundegade 1943. I forbindelse med den ændrede ernæringsituation konstateredes et stigende antal tilfælde af tuberkulose. Omkring 14.000 helsingoranere blev i 1943 undersøgt for denne sygdom.

Fnat og lus

det ved det stigende antal tilfælde af tuberkulose, som også konstateredes i Helsingør, hvor 14.000 helsingoranere i 1943 blev undersøgt for denne sygdom. Sæberationeringen og sæbens faldende kvalitet var formentlig medvirkende til, at hudsygdommen fnat på ny dukkede op efter at have været så godt som udryddet. Mangelen på varmt vand og ordentlig sæbe fik lus og andet utøj til at florere²⁸.

Få varer blev rationeret

Da landets samhandel med udlandet bedredes radikalt i løbet af de første besættelses måneder, blev den legendariske Valuta-central overflødig og nedlagdes, men blot for at genopstå som Direktoratet for Vareforsyning eller Vareforvirring, som institutionen snart kom til at hedde i folkemunde. Selve navneskiftet fortæller utvetydigt, hvad sagen drejede sig om. Det var forholdsvis få varer, der kom under egentlig rationering. Margarinen rationeredes allerede fra den 15. april 1940 og forsvandt iøvrigt helt fra markedet ved udgangen af 1941. Da det kunne være svært at få smørrationerne til at slå til, blev rugbrødshumpelne og franskbrødkiverne i stedet smurt med »folkeleverpostej« og Ramona. Brødet var heller ikke det samme længere. Rugbrødet bestod mest af byg og klid, franskbrød og wienerbrød til gengæld af rugsigtemel. Både mel og brød var i øvrigt kommet under rationering i september 1940. Handelsministeren og embedsfolkene i Varedirektoratet stoppede ikke hermed²⁹. Fedtprocenten i sødmælk nedsattes fra slutningen af januar 1941, og fra april blev der indført begrænsning af serveringen på restauranter, blandt andet blev »det store kolde bord« forbudt, og restauranterne skulle have en ugentlig »kødløs« dag.

Mel og brød

Vittighedstegning af Robert Storm Petersen.
(Gengivet med tilladelse af Storm P. Museet).

Øl

De stærke øller var også passé. Bryggerierne havde allerede i juni 1940 fået påbud om at stoppe fremstillingen af »stærkt øl«, men havde dog i tide fået oparbejdet et vist lager. Wiibroes Bryggeri havde således endnu i begyndelsen af 1941 både porter og eksportøl³⁰. Tobaksforretningerne indskrænkede fra 29. maj 1941 åbningstiden for at begrænse salget. Endnu smagte Grøn Cecil og North State af virginia, men Powhatten - kaldet pu-hada - havde en bismag af noget andet, og heller ikke de mange nye blandinger, der dukkede op under fine og velklingende navne, og som i et hastigt tempo afløste hinanden på hylderne hos tobakshandlerne, kunne tilsløre, at tobakken nu stammede fra Balkanområdet og det hjemlige Fyn³¹.

Tobak

»Kolonihave-tobak« blev en kendt og udbredt foreteelse. For at vejlede de mange nye tobaksavlere blev der udgivet en pjece med gode råd om dyrkning og behandling af tobaksplanten - det vanskelige lå i lagringen, hentørringen og indsyltningen. »Den hjemmedyrkede tobak kan nemlig komme til at smage akkurat lige så godt som den, man køber i butikken, bare den behandles på rette måde«, lød det fortrøstningsfuldt³².

Ikke alle havde tid, lyst eller lejlighed til at dyrke og fremstille egen tobak, men købte den på sædvanlig vis hos tobakshandleren. Kvaliteten var ikke særlig god, men det betød også mindre. De tobakshungrende kunne ikke længere tillade sig at stille de store krav. En egentlig tobaksrationering blev aldrig iværksat under besættelsen, den kom først i efteråret 1945. De nedskårne tildelinger »fulgte de sædvanlige kanaler« og fordeltes ved en

Hvad man dog fandt på

Cigarer af gamle madrasser

En historie

slags privat rationering fra de handlendes side. Efterhånden som tobakslagrene slap op, og det kneb med at få nye forsyninger frem, overgik man til erstatningstobakken, som kunne bestå af kirsebær- eller tjørneblade overhældt med nicotin. Selvom der var tale om erstatningsvarer, var der dog grænser for, hvad man kunne tillade sig at anvende i fabrikationen og sælge det som. Gamle madrasser duede i alle tilfælde ikke til cigarer. Dette måtte et par herrer erkende efter at være blevet afsløret af en cigarkender i Helsingør, de blev idømt 8 måneders hæfte³³. Hungeren efter tobak kunne undertiden for såvel de inkarnerede rygere som for de, der absolut skulle begynde at ryge nu, hvor lagrene begrænsedes, afstedkomme de mærkværdigste eksperimenter og prøvelser i bestræbelsen på at få tilfredsstillt behovet. Også til denne side af besættelsestidens hverdag har Helsingør Dagblads »Lygtemand« en ironiserende kommentar »Ordet er snart ved at ride en som en Mare. Hvor pokker skal man få det fra, - sikke en Week-end, mærkeligt at der ikke har været nogle selvmordsforsøg. Det er de særeste ting, man kan hitte på for at få sig en pibe tobak. Jeg havde været så heldig at få nogle pund danske bobaksblade. De var prima tørrede, men ellers var der ikke gjort noget ved dem. Jeg prøvede at skære dem i stykker og så ryge dem i piben, resultatet var et hosteanfald, der nær havde taget livet af mig, - det var en skrap omgang og må frarådes enhver, der har sit liv kært. - Men forleden kunne man her i bladet læse om, at man blot skulle blande lidt smeltet honning og en smule brændevin i tobakken, så blev den som den bedste førkrigstobak. Brændevin havde jeg ikke, men honning, - jeg smeltede, blandede og satte tobakken til tørre, og den så egentlig ikke så ilde ud, duftede lækkert og fint, og da jeg endelig havde fået piben stoppet og tændt, udspreddes der en herlig aroma, men ak, kun i to minutter, så var herligheden slut. Tobakken brændte fuldkommen sammen, så ikke engang en kniv kunne kradse den ud, og kort efter stod jeg med et knækket pibehoved og et par blodspringende flænger i fingrene.

Enhver anden end en passioneret ryger ville nu have lagt sig til at dø, men jeg fandt på råd og sammen med en ven, der er medicinsk student, tog jeg ud på tourné på nordkystens restauranter, og et bestemt sted skete det. Vi sad og fik os en kop kaffe, pludselig fik jeg et anfald, faldt om på gulvet og lå som livløs. Min ven agerede læge, meget bekymret, folk stimlede sammen, hvad var der i vejen. - Typisk nervesammenbrud som følge af tobaksmangel, docerede »lægen« med sagkyndig mine, men han kan reddes, hvis der er en eller anden, der har en cigaret eller cigar.

Vittighedstegning af Robert Storm Petersen.
(Gengivet med tilladelse af Storm P. Museet).

En halv times tid senere kørte vi hjem ad Strandvejen, lykkelige og glade med hver sin cigaret i munden og ikke så få i lommerne. Jo, menneskene er nu så gode og rare«. Man talte og skrev særdeles meget om tobakken, eller rettere om mangelen, og utallige var de tegninger, som den passionerede piberyger Robert Storm Petersen kunne lave over dette »væsentlige« emne³⁴.

Da hvedehøsten i 1942 slog fejl, uddeltes ingen franskrøds- eller hvedemelsrationer frem til efteråret 1943, og fra november og nogle måneder ind i 1943 var al servering af flæsk og svinekød forbudt på restauranter. Købekort indførtes samtidig til kød og flæsk for at skabe en vis kontrol med fordelingerne. Kød og flæsk blev ligesom en lang række andre mangelvarer ikke underkastet officiel rationering, men fordeltes ved en slags privat rationering fra de handlendes side. I 1943 indførte de helsingørske slagtere to »kødløse« dage på grund af svigtende tilførsler. Et problem der i virkeligheden gik helt tilbage til sommeren 1941. Baggrunden var maksimalpriserne på kødvarer. Byens 32 slagtere købte deres kød i København, men måtte kun sælge til provinspriser. Situationen var til tider kritisk, og når det rygtedes, at der var kommet nye forsyninger, dannedes der hurtigt kø foran slagterforretningerne³⁵. Omegnens landmænd blev derfor hjemmøgt af købelystne borgere. En del foretrak selv at holde svin enten i havehuset eller i bungalowens kælder. Her fik grisen lov til at gå og

Kødløse dage

Mere eller mindre
forskriftsmæssigt

gnaske køkkenaffald, indtil den havde nået den rette størrelse og vægt til at kunne blive slagtet. Dette foregik mere eller mindre forskriftsmæssigt. Lovens håndhævere var dog i reglen ikke uden en vis forståelse for situationen og absolut heller ikke uden et vist lune. Dette måtte et par helsingoranere til fulde erkende. På vejen hjem med en halv, illegalt slagtet gris i barnevognen, mødte parret den lokale bejent, der bemærkede den tungt lastede barnevogn og derfor spurgte om deres forehavende. »Vi skal hjem med lillebror«, var parrets troskyldige svar, »lillebror«? - »Nå, ser I sådan ud i Jeres familie. Godaften og god tur«³⁶.

Der kom efterhånden erstatning for næsten alt, kaffe, the, tobak, peber, kanel og mandler for blot at nævne nogle få ting. En del kunne husmødrene selv afhjælpe enten i husmoderforeningen eller ved simpelt håndelag og snilde. »Prøv engang at riste rå havregryn på panden med sukker uden smør og ved ganske svag ild, indtil de bliver lækre sprøde og lysebrune - en fortræffelig erstatning for hakkede mandler som pynt på rødgrød og »lagkage« eller »Spar på sæben ved rengøring af fliser og anvend i stedet pulveriseret kridt udrørt i koldt vand« var nogle af de »Praktiske Husråd«, der kunne læses i aviserne. Besættelsestiden gjorde i det hele taget arbejdsdagen både mere besværlig og længere for husmødrene.

»Stoppetid«

»Mørketid er læsetid« annoncerede boghandlerne. For mange husmødre blev det snarere »stoppetid«. I skåret af 15-watts pæren og med stoppetøjskurven ved hånden blev et utal af gennemslidte bluse- og trøjeærmer og gabende huller i strømperne fyldt med stopninger, indtil hele strømpen måtte have en helt ny fod - »forføddes« - for til sidste at blive trævlet op og anvendt som stoppegarn. En del slidte strømper endte nok også som lune indlægssåler i sko og støvler. Gammelt tøj blev fundet frem fra gemmerne for at blive syet om til nye beklædningsgenstande. Et lagen eller et dynebetræk kunne også gøre fyldest i denne forbindelse. Skjorter, jakker og frakker blev vendt indtil flere gange³⁷.

»Maksimaltøj«

Afskåret fra at få bomuld og engelsk kamgarn måtte spinderier og væverier gå nye veje. Efter generationers forglemmelse blev forarbejdningen af hørren, en gammel dansk afgrøde, genoptaget. I fremstillingen af de nye tekstiler, som konfektionsindustrien på givne foranledning omdannede til bl.a. »standard- eller maksimaltøj« for mænd, indgik desuden kunststoffet cellulose, som det var lykkedes handelsministeriet at fravriste tyskerne samt kohår, hundehår, kaninuld og brændenælder. Maksimaltøjet så ganske nydeligt ud, så længe appreturen holdt. Blev tøjet vådt eller rensset, kom det let ud af facon. En anden af

Ikke alle varer blev underkastet officiel rationering. For at skabe en vis kontrol med fordelingen af bl.a. kød og flæsk indførtes købekort. Når det rygtedes, at der var kommet nye forsyninger, dannedes der hurtigt kø foran slagterforretningerne.

»Maksimaltorsk«

besættelsestidens mange nye frembringelser var »maksimal-skoen«, ensartede typer som på ingen måde måtte udsmykkes eller være præget af de skiftende modeluner, fremstillet af kunstlæder og rødspætteskind. Standardiseringen af dagligvarerne stoppede ikke hermed, men greb efterhånden kraftigt om sig og omfattede snart alt lige fra undertøj til flæskerullepølse. »Maksimaltorsk« blev aldrig dekretet, men opstod som et godt, nyt skældsord. Det lille ord maksimal blev simpelthen et synonym på alt det værste, man kendte⁹.

Plakaterne

Plakatkunsten havde gyldne tider. Besættelsestidens mange indsamlingskampagner, ligesom anden folkeoplysning, blev i høj grad introduceret gennem plakater. »Sløseri der skader os alle ---«, »Pas på i mørket. Ta' den med ro« og »Giv tøj til Danmarks spæde« er gode og tidstypiske eksempler på plakatkunsten. Slogans som »Hold kulden ude - tæt din rude« og »Dagens lys til dagens arbejde« (sommertid), hører også besættelsestiden til, men er måske knapt så tidsbestemte. Næppe nogen anden appel til samfundssindet virkede så stærkt som kampagnen for indsamling af tøj og andet udstyr til spædbørnene. Også de mange spildindsamlinger blev meddelt gennem plakater³⁹. Spildindsamlingerne skal ses i lyset af bestræbelserne på at strække de knappe råstoflagre, som landet rådede over. Affald var ikke længere bare affald, men materialer til ny produktion. De første indsamlinger af spild iværksattes allerede i april-maj 1940⁴⁰.

Spildindsamlingerne

I Helsingør, som de fleste andre steder, blev det de lokale af-

Besættelsestidens mange indsamlingskampagner, ligesom anden folkeoplysning, blev i høj grad introduceret gennem plakater.

L.A.B.

delinger af Landsforeningen til Arbejdsløshedens Bekæmpelse, der tog opgaven op. Helsingør kom ret sent med i arbejdet, men i september 1940 blev de første spildsamlere sendt rundt i byen efter gammelt jern, metal, papir, klude, gummi, flasker, øl- og mælkekapsler. Endvidere indsamledes ben samt køkkenaffald, som udgjorde langt den største mængde, og som blev anvendt til svinefoder. Efter datidens forhold var det ganske anselige mængder spild, der således blev indsamlet til genbrug. Efterhånden som krigen trak ud, faldt mængden af spild, navnlig den mere værdifulde del som omfattede metal og gummi, hvilket selvfølgelig gjorde det mindre attraktivt for spildsamlerne at fortsætte deres geschæft. I virkeligheden viser dette med al tydelighed, at rationeringen og vareknapheden gjorde sig stadigt stærkere gældende. Efter i nogen tid at have ført en temmelig hensygnende tilværelse kom der gennem en reorganisation i slutningen af 1944 påny gang i LAB's spildindsamlinger i Helsingør⁴¹. Der kan næppe være tvivl om, at størsteparten af hele genbrugsindustrien i virkeligheden foregik inden for hjemmets fire vægge, og det er bemærkelsesværdigt, så lille en rolle erstatningsvarerne egentlig spillede.

Genbrugsindustrien

Den lokale afdeling af LAB var aktiv på mange områder. Allerede inden iværksættelsen af spildindsamlingerne havde man taget initiativ til at få oprettet en »Arbejdsbørs« i byen, hvor bestræbelserne på at få flere i arbejde kunne koordineres og støttes på forskellig vis. Selv etablerede LAB en cykelvagtordning, da tyveri af cykler havde taget et vældigt omfang. Forme-

Cykelvagtordning

Omlægning af gader og veje blev Helsingør Kommunes foretrukne beskæftigelsesarbejder. Her arbejdes ved Helsingør Havn. Akvarel af Ole Kielberg 1942.

Arbejde hos tyskerne

delst 15 øre blev henstillede cykler ved jernbanestationen overvåget. Et månedsabonnement kunne fås for 3 kr.⁴².

Mangelen på råvarer medførte større arbejdsløshed, og mange arbejdere blev henvist til at søge arbejde hos tyskerne. Det tyske arbejdsanvisningskontor åbnede i februar 1941 i Helsingør⁴³. I juni måned var der cirka 1200 arbejdsløse i Helsingør - især indenfor byggefagene og Kvindeligt Arbejderforbund, men også indenfor metalfagene og blandt arbejdsmændene var der mange arbejdsledige. På skibsværftet, der var byens altdominerende arbejdsplads med 1800-2400 ansatte og med en årlig løn-udbetaling på mellem 8 og 9 millioner kroner, indførtes kortere arbejdstid for derved at undgå at endnu flere blev sendt ud i arbejdsløshed. I løbet af 1941, men navnlig i 1942, faldt arbejdsløshedstallet væsentligt. Ved indgangen til 1943 var der så godt som ingen arbejdsløshed i Helsingør indenfor de »faste fag«, mens tallet svingede mere for lønarbejdernes vedkommende, men også her havde situationen bedret sig kolossalt i løbet af 1942. Arbejdsmændenes fagforening, som tidligere havde haft mellem 7-800 arbejdsløse, var nu nede på mellem 200 og 250. Her på sommeren var arbejdsløsheden faldet til 0,8% eller godt og vel 50 mand⁴⁴. Beskæftigelsesforanstaltningerne havde afgjort deres store betydning i denne forbindelse ligesom varemangelen, som både direkte og indirekte skabte en masse nye arbejdspladser. Mangelen på maskinkraft gjorde brændselsproduktionen til en formidabel beskæftigelsesforanstaltning. Omkring 40 til 50.000 mennesker var således beskæftiget alene med tørve- og brunkulsgravning samt optagning af »stød«. Øget arbejdstid pr. produceret enhed eller om man vil derationalisering var en anden væsentlig forklaring. Omlægning af gader og veje, sportspladser og parker blev Helsingør Kommunes foretrukne form for beskæftigelsesarbejder. Mere tidstypisk var anlæggelsen af cykelstier, kokspilning på byens lossepladser samt etableringen af en tøjreparationscentral efter københavnsk mønster. Bygningen af et nyt færgeleje og fra 1943 tillige udvidelsen af Statshavnen gav også arbejde til mange⁴⁵.

Varemangel og derationalisering

Man tilpasser sig forholdene

I de første år af besættelsen var Helsingør som resten af landet præget af en vis ro. Man forsøgte at tilpasse sig forholdene. Aviserne orienterede som sædvanligt om stort og småt - fra den store verden og fra by og omegn - kun underkastet en form for selv-censur. Først ved den tyske magtovertagelse i august 1943 indførtes en egentlig censur⁴⁶.

Film

Den tyske UFA-filmjournal var fra begyndelsen blevet en obligatorisk forfilm ved alle biografopstillinger. Det var besæt-

Sammen med de tyske film blev det repriserne og folkekomedierne, som kom til at præge besættelsestidens biografrepertoire.

telsesmagten meget om at gøre, at biografrepertoiret fik et tysk præg, og så meget desto mere som den nazistiske propaganda anså filmen for sit stærkeste virkemiddel. Engelske og en tid også franske film forsvandt straks fra repertoiret og efter U.S.A.'s indtræden i krigen tillige de amerikanske film. Repriserne og folkekomedierne blev det dominerende på repertoireerne tillige med de tyske film. Mange holdt sig borte fra tyske film, andre undgik blot UFA-filmjournalerne. Visse tyske film som »Den Gyldne Stad«, iøvrigt den første europæiske farvefilm, trak dog et stort publikum, endog i besættelsens sidste år. I alle tilfælde kunne biograferne glæde sig over en stærk stigning i biografbesøgene. Enkelte film, som den svenske musikfilm »Swing it, hr. lærer, swing it« med den 17-årige Alice »Babs« Nilsson i hovedrollen, blev rene tilløbsstykker. Med denne film blev en helt ny musikalsk mode sluppet løs - swing og swingpjatte blev den gængse betegnelse for de swingdansende unge⁴⁷.

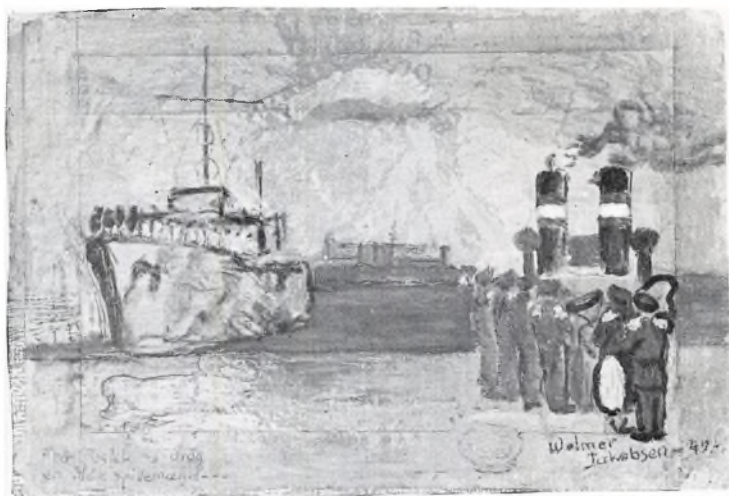
Musik

Danske og tyske orkestre musicerede i byens gader og på de større pladser. Endnu i juli 1940 kunne de i reglen vespillende tyske militærorkestre samle en del tilhørere, men nysgerrigheden fortog sig hurtigt, og det blev småt med tilhørere. I nærmest skærende kontrast hertil havde byorkestret og andre danske orkestre en helt overvældende tilslutning til sine koncerter. Biblioteket meldte om stigende udlån. Interessen for fædrelandshistorien, ja alt nationalt, tog et gevaldigt opsving. Det var det antityske element i den ældre danske historieskrivning, det drejede sig om. Kongens 70-års fødselsdag den 26. september 1940 blev

Bøger og historie

Kongen

Et tysk militærorkester spiller ved Helsingør Havn 1942. »Fra Tyskland drog en flok spillemænd«, er maleren Wolmer Jacobsens kommentar til billedet.

Passiv modstand

Emblemer

»Løbet på«

30 dages hæfte

Alsangen

overalt i landet fejret med stor festivitas. »Med sang og tale hylkede tusinde helsingoranere den elskede folkekonge«, beretter Helsingør Dagblad dagen efter, »og den 26/9 vil gå over i historien som dagen for den største nationale tilkendegivelse, vi har oplevet. Overalt mødte øjet Dannebrogts røde og hvide farver, ikke en flagstang i hele byen stod tom---«. Kongehuset havde fået en ny og dybere betydning for mange, og kongen blev et nationalt symbol - et samlingsmærke⁴⁸. Ved alsangstævner, men tillige i dagligdagen ved forskellige former for chikane og drillerier, viste befolkningen sin modvilje over for besættelsesmagten og hævdede derved sin danskhed. Opfindsomheden var stor. Foruden det populære »kongemærke« gik mange rundt med 9 øre i 4 kobbermønter, som symboliserede datoen 9/4. Det hjemmelavede emblem blev selvfølgelig båret i rødt-hvidt bånd. Endnu flere bar nåle og andet malet i RAF's farver rødt, hvidt og blå. Tegnestifter, ligeledes malet i disse farver og anbragt i dækkene på tyske soldaters cykler, når lejlighed bød sig. Mere spontant blev der spyttet, rakt tunge og råbt ukvemsord efter de tyske soldater, ligesom tyske officerer blev »løbet af« trods fortovsret. Hvor ubetydelige flere af disse episoder end kan forekomme at være, blev de taget meget nært af besættelsesmagten, og domstolene behandlede i hundredvis af sager om »fornærmelser og sammenstød«. 30 dages hæfte var dommen over en helsingoraner, der tilsyneladende havde glemt eller overhørt borgmesterens manende opfordring om at undlade at genere tyskerne - manden havde brugt skældsord overfor nogle tyske soldater⁴⁹.

Alsangen kom iøvrigt ret sent til Helsingør. Søndag den 25.

Helsingør var som resten af landet præget af en vis ro i de første besættelsesår. Der musiceredes i gaderne, og byorkestrets sæsonstart havde overvældende tilslutning.

Alsangen

august 1940 arrangerede de fire sangforeninger i byen det første alsangstævne på Sommariva under devisen »Så syng da Danmark - lad hjertet tale«. Men de 7-8000 helsingoranere, der var mødt op, nynnede kun og tilsyneladende uden den dybere forståelse for ånden i arrangementet. Udenfor det officielle program sprang en af deltagerne op på tribunen og udbragte et leve for Danmark, som blev kraftigt besvaret af de få, der blev klar over, hvad der gik for sig - »men det var jo et leve, hele forsamlingen skulle deltage i. Det var ikke så godt, at det blev glemt« var en af kommentarerne til dette intermezzo. Arrangementet blev gentaget de to følgende søndage, hvor deltagertallet dog faldt til omkring det halve, men med sangen gik det betydeligt bedre, fortælles det³¹.

»Kondi«

Terrænsportsbevægelsen

Året efter arrangeredes tillige algang, en pendant til alsangstævnerne. Formedelst 25 øre udstedtes specielle startkort til deltagerne. Blev den ti kilometer lange rute, med udgangspunkt fra Sportspladserne ved Ndr. Strandvej, tilbagelagt indenfor den tilladte tid på 1 time og 30 minutter, kunne et særligt algangsmærke købes for 1 krone. Omtrent 400 algængere deltog i det første arrangement, mens en tusindtallig skare nøjedes med at se på. Algangfænomenet ville i dag vel nærmest blive betegnet som »kondi«, men ligsom alsangen havde den en kraftig undertone af patriotisme. Dette var også i høj grad tilfældet i den terrænsportsbevægelse, der dannedes allerede tidligt på sommeren 1940. Bevægelsens formål var at indgive ungdommen kraft, udholdenhed, initiativ, beslutsomhed og dristighed, og den skulle gøre dem fortrolig med det danske landskab og styrke fædre-

landskærligheden. På helsingøregnen blev ideen især taget op af folk tilknyttet partiet Dansk Samling. Mange illegale grupper rekrutteredes fra terrænsportsforeningerne, som var et frugtbart miljø for illegalt arbejde⁵¹.

Rigsdagsvalget
23. marts 1943

Tyske betingelser

Dansk Samling

»Har stemt«

Rekord valgdeltagelse

Foråret 1943 blev præget af valget til Rigsdagen den 23. marts og af kommunalvalget den 5. maj. Sidstnævnte, der skulle have været afholdt allerede i marts 1941, var blevet udskudt først til 1942 og senere igen til foråret 1943, idet man frygtede uro og demonstrationer. Ingen havde derfor regnet med, at et valg til Rigsdagen kunne gennemføres, da valgperioden udløb i foråret 1943. Selvom valghandlingerne i de ydre former afvikledes som normalt, var valget langt fra frit. De tyske betingelser for valget var, at der ikke måtte føres agitation mod Tyskland eller DNSAP i valgkampen, at regeringen skulle være den samme uanset valgresultatet samt oprettelsen af et kontor under statsministeriet til varetagelse af det tyske mindretals interesser. Valgkampens tema blev »indre afstandtagen fra Tyskland«. Såvel fra partiet Dansk Samling, der førte en dristig, stærk og national valgagitation, som fra de fem samarbejdende partier lød det igen og igen om opfordring til at møde frem og stemme. Bag denne opfordring lå især det fælles ønske om at få reduceret de nazistiske stemmer. Valgmærket »Har Stemt«, som medlemmer af Dansk Ungdomssamvirke uddelte til dem, der havde gjort deres borgerpligt, bekostedes af de samarbejdende partier. Parolen blev hørt. Valgdeltagelsen blev den største i dansk historie, nemlig 89,5%. »Valgdagen blev den smukkeste bekendelse til folkestyret, man kunne ønske sig« var HD's kommentar dagen derpå.

Fra stemmelokalet på Lundegade Skole. Rigsdagsvalget den 23. marts 1943 banede vejen for det politisk mindre problematiske kommunalvalg den 5. maj samme år.

Valgmærket »Har Stemt«, som medlemmerne af Dansk Ungdomssamvirke uddelte ved valgstederne til dem, der havde gjort deres borgerligt, bekostedes af de samarbejdende partier. Gennem en stor valgdeltagelse ville de nazistiske stemmers betydning blive reduceret.

Kommunalvalget
5. maj 1943

Særliisterne

En opfattelse der deltes af den frie verden. Berlin udbasunerede valgresultatet, hvor de samarbejdende partier styrkedes, som en sejr for Scavenius og hans politik. Mere afgørende var dog det definitive nederlag for Danmarks National Socialistiske Arbejderparti⁵².

Det var gennemførelsen af valget til rigsdagen, som banede vejen for det politisk mindre problematiske kommunevalg 5. maj. I Helsingør Byråd var der, kort efter den 9. april, blevet indgået overenskomst mellem de tre politiske grupper om, at man ville afholde sig fra partipolitisk propaganda i de offentlige byrådsmøder. Den politiske borgfred mellem socialdemokratiet, det radikale venstre og de konservative prægede også valgkampen. På grund af de lempeligere opstillingsvilkår og den lavere stemmeprocent der normalt prægede kommunevalgene, var der langt større muligheder for at opstille udenfor de traditionelle partier end ved valgene til Rigsdagen. Mens særliisterne ved valget i 1937 hovedsagelig havde været af såkaldt borgerlig observans, havde mange af de lister, der fremkom ved valget i 1943,

Løbeseddel fra kommunalvalget den 5. maj 1943. Noget overraskende fik særlisten, opstillet af det illegale DKP i Helsingør, tre kandidater valgt ind i byrådet. Socialdemokratiet måtte samtidig afgive sit flertal.

Undertegnede Fagforenings-
Bestyrelsesmedlemmer anbefaler
alle Arbejdere, der ikke er slettet
af Valglisten p. Gr. a. Fattigdom,
at stemme paa.

Bjarne Ch. Hüllengreen Jacobsen,
Makroes Fagforening
Oluf Rasmussen,
Købmændenes Klub
Niels Knud Mathiasen,
Bøvæves Klub
Emil Wilhelmson,
Sølvstøbernes Fagforening
Anker Harald Hansen,
Rikard Larsen,
Paul Christensen,
Volmer Schultz,
Louis Rudolf Christensen,
Løsmændes Fagforening.

Socialdemokratiet
mister flertallet i
Byrådet

På oprørets rand

Uroligheder

deres udspring i det forbudte kommunistparti og rettet imod socialdemokratiet. Noget overraskende fik den »uafhængige arbejderliste«, der opstillede i Helsingør, tre kandidater valgt ind i byrådet, samtidig med at socialdemokratiet måtte opgive sit flertal.

I hvor høj grad dette var et udtryk for mistillid til socialdemokratiets evner og muligheder for at varetage arbejderbefolkningens interesser, især den manglende kompensation for dyrtiden eller for modstand overfor samarbejdspolitikken, er vanskeligt at vurdere, men det er karakteristisk, at det var provinsbyerne med de store socialdemokratiske tilbagegange, der gik forrest i sommerens strejkebevægelser⁵³.

Befolkningens tålmodighed var ved at briste henimod sommeren 1943, og nye indgreb bragte specielt arbejdspladserne på oprørets rand. Fra slutningen af juli var der strejker og uroligheder i flere af de større byer - heriblandt Helsingør. Da en arbejder på Helsingør Skibsværft den 25. august i et forsøg på at sabotere det tyske skib »Minden« (Danzig) kom til at sprænge sig selv i luften, nedlagde arbejderne omgående arbejdet og samledes udenfor værftet efter at have gentaget det tidligere fremsatte krav om 20% risikotillæg for arbejde på en krigsvigtig virksomhed. Det blev en bevæget dag for byen. Næppe havde byens politikommissær skyndsomst måttet fortrække, før en lokal SS-mand og et par af byens »letsindige piger« tiltrak sig lærlingenes opmærksomhed. Andre unge værftsarbejdere drog hængende gennem byen og knuste ruder og tyskervenlige butikker. Pension

To helsingoranere
dræbt og to såret

Augustoprøret
kulminerer

Tysk magtover-
tagelse

»Nordkap« gik ikke ram forbi. Ruderne var i forvejen et yndet kastemål, da det lokale DNSAP's medlemmer hovedsagelig holdt til dér. Alt imens forhandlede tillidsmændene på skibsværftet om det fremsatte krav. Hen på eftermiddagen indkaldtes til møde på Sommariva samme aften. Her blev de mere end 2000 deltagere orienteret om resultatet. Mødet, der fik et noget kaotisk forløb, mandede ud i en beslutning om at blive hjemme den følgende dag torsdag, men genoptage arbejdet om fredagen og ellers afvente regeringens svar i seks dage. Det kom i løbet af natten og de følgende dage til uroligheder i byen, og under et håndgemæng mellem tre tyske soldater og en gruppe unge mennesker på Stengade ud for »Kontanten« blev to helsingoranere dræbt og to såret. Det var midnat inden politiet, der havde fået forstærkninger fra København og et tysk kompagni soldater, der var sendt ud i byen, havde genoprettet roen. Fredag morgen mødte skibsværftsarbejderne til normal arbejdstids begyndelse, men besluttede derefter at gå hjem. Eksemplet blev fulgt på alle byens større arbejdspladser. En illegal opfordring til generalstrejke blev derimod ikke fulgt, og den i øvrigt regnfulde dag forløb uden nævneværdige episoder. Augustoprøret var kulmineret i Helsingør. Lørdag morgen blev arbejdet genoptaget, og forholdene normaliseredes i løbet af dagen. Om søndagen proklameredes den tyske magtovertagelse. Arbejderne på byens større virksomheder reagerede med nye arbejdsnedlæggelser om mandagen, men allerede tirsdag arbejdedes der i normalt omfang. Udgangsforbudet efter kl. 20.00 blev efterhånden lempet og i oktober ophørte undtagelsestilstanden⁵⁴. Mangt og meget blev

Befolkningens tålmodighed var ved at briste henimod sommeren 1943. Fra slutningen af juli var der strejker og uroligheder i flere af de større byer - heriblandt Helsingør.

Modstandsbevægelsen vinder frem	<p>afklaret ved de skelsættende begivenheder omkring 29. august, men først ved den tyske aktion mod de danske jøder i begyndelsen af oktober blev befolkningen for alvor bevidstgjort i deres indstilling overfor det illegale arbejde. Mange mennesker, der mere eller mindre havde ønsket at deltage i kampen mod tyskerne, blev i forbindelse med de mange jødiske flygtninge, der søgte til Sverige, tilskyndet til aktiv indsats ikke alene ved selve transporterne, men også ved andre praktiske sider af modstandsarbejdet. Uroen på arbejdspladserne forstærkedes betydeligt, og 1944 blev et uroligt arbejdsår. Telefonbomber og »organiserede« strejker var talrige. I begyndelsen af juni kom det til omfattende arbejdsnedlæggelser, og hele byens næringsliv lammedes. Gennem højtalervogne opfordrede politiet befolkningen til at undgå sammenstimlen og provokationer - »det tyske sikkerhedspoliti har uindskrænket fuldmagt til at skride ind med alle midler«, men helsingoranernes deltagelse i folkestrejkerne foreløb uden større uroligheder⁵⁵.</p>
1944 bliver uroligt arbejdsår	
Folkestrejkerne	
Clearingdrabet på Otto Bülow	<p>Mere end nogen anden i Helsingør var Otto Bülow blevet et folkeligt symbol for den passive modstand. Den 2. august 1944 blev han offer for et »clearingmord« begået af »Brøndum-banden«. Begravelsen, der fandt sted fra Sct. Mariæ Kirke, og hvor næsten hele byen deltog, blev en enestående manifestation af den folkelige modstand. Ligeså svært besættelsesmagten havde ved at håndtere denne slags demonstrationer, ligeså magtesløse stod de i sidste instans overfor strejkerne og de knyttede hænder i bukselommerne. Strejkerne ramte den tyske krigsmaskine på et af dens mest sårbare punkter⁵⁶.</p>
Det kommunalpolitiske	<p>Udadtil fik valget til Helsingør Byråd ingen større betydning, Peder Christensen blev genvalgt som borgmester og socialudvalgsformand og kunne det følgende år fejre sit 25 år jubilæum som byens leder. Den lave profil byrådsmedlemmerne som sådan havde valgt at holde, såvel politisk som overfor besættelsesmagten, blev konfirmeret og videreført. Bag ved dette lå ønsket om at opretholde den offentlige administration længst muligt og bedst muligt, uafhængigt af parterne i krigen og så godt det under de givne omstændigheder lod sig gøre at værne byen og befolkningen mod besættelsens tryk. Nye opgaver og administrative områder blev taget op i den udstrækning, det blev nødvendigt⁵⁷.</p>
Kommunale opgaver	<p>Kommunen kom således til at forestå uddelingen, kontrollen og regnskabet med rationeringsmærker, købekort, købetilladelser samt rabatkort. Et særligt kontor blev derfor oprettet i dette øjemed på Trækbanen. Udover indkøbet af et enkelt parti kar-</p>

*Det er julen 1944. Gran-
guirlanderne er som sæd-
vanlig hængt op over gæ-
den, men uden lys og stjer-
ner. Man har været uden
egenlig politi i to-tre må-
neder, og et andet gadeliv
toner frem.*

Kriminaliteten

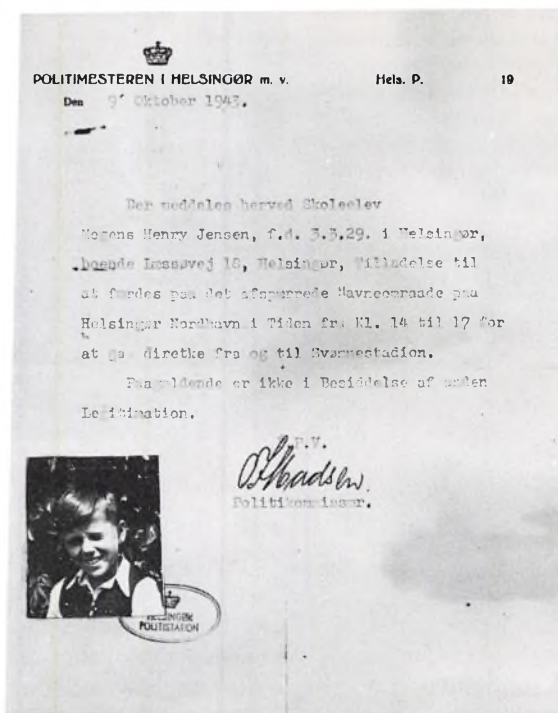
Det danske politi

Kommunalt vagtværn

tofler tog kommunen, i modsætning til under krigen 1914-18, ikke del i nogen egentlig vareforsyning. Kommunen varetog derimod priskontrollen. Maksimalpriserne blev fastsat centralt. Den eneste vare, som kommunen fastsatte maksimalprisen for, var mælk og fløde, som indgik i en lokal mælkeordning³⁹.

Rationeringen og en stadig mere udtalt vareknaphed medførte en livlig sortbørshandel. Kriminaliteten var i stærk stigning, i Helsingør således med omkring 30% årligt. For at imødegå denne udvikling øgedes det danske politi meget stærkt i tiden mellem april 1940 og august 1943, hvor bekæmpelsen af spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed rettet mod tyskerne helt overgik til tysk politi, der først da etablerede sig i landet. Det danske politi indskrænkede herefter og frem til den 19. september 1944 sin virksomhed til efterforskning af »normal« kriminalitet samt oprettelsen af ro og orden. Med opløsningen af det danske politi tog kriminaliteten et markant opsving, og der opstod øjeblikkelig et behov for et andet organ, der så vidt gørligt kunne opretholde ro og orden. Med tysk accept oprettedes kommunale vagtværn. Deres beføjelser var begrænsede, men de skabte en vis tryghed i befolkningen, der dog på ingen måde kunne dæmme op for den voldsomme stigning i kriminaliteten navnlig i de sidste måneder af besættelsen. De første foranstaltninger til et vagtværn i Helsingør blev taget allerede den 28. september, men først den 16. oktober blev det bekendtgjort, at der var etableret et kommunalt vagtværn på 12 mand, som i påkommende tilfælde skulle yde de kommunale myndigheder bistand ved udøvelsen af deres funktion, ligesom der i mørklægningstiden blev sendt ga-

Værnemagtens egenegenhed for Gründlichkeit kom til udtryk på mange områder. Papirer med tilladelser til både det ene og det andet kom i stigende grad til at præge dagligdagen.

depatruljer rundt i byen. Vagtværnet kunne ligeledes tilkaldes døgnet rundt⁵⁹.

Udover de statslige beskæftigelsesforanstaltninger iværksatte kommunen som tidligere nævnt en række foranstaltninger. Specielt i de første besættelsesår, hvor arbejdsløsheden var meget stor, havde de ekstraordinære arbejder stor betydning, især indenfor bygge- og anlægsgangene der led under materialemangel. Boligbyggeri var stort set ophørt i 1943 med en alvorlig bolignød til følge.

Ved befrielsen

Ved befrielsen stod Helsingør som resten af landet i en temmelig vanskelig situation. Kommunen havde en anselig gæld, der skulle afvikles, samtidig med at de kommunale opgaver, der var blevet forsømt under krigsårene, skulle løses. Endvidere var mange af de offentlige anlæg slidte og beskadigede. Især stod det dårligt til med flere af skolerne, der havde været benyttet til indkvartering af flygtninge. Hertil kom en betydelig arbejdsløshed. Fra 1944-45 steg arbejdsløsheden fra 4% til mere end 8%. En del fandt arbejde ved demonteringen af de tyske befæstningsanlæg, ligesom flygtningeadministrationen krævede et stort

Arbejdsløshed

Allerede i sommeren 1941 blev legitimationskort påbudt for alle, der opholdt sig i de militært vigtige områder af Jylland. Kravene skærpedes efterhånden, og fra august 1944 skulle alle over 14 år have legitimationskort.

Politikreds **Legitimationskort**
 Nr. 6 for
 Sikkerhedsomraaderne i Danmark.

Navn Johanne Louise Pedersen

Stilling Husmoder

Bopæl Stenvinkelsvej 11- St.-h.

Født d. 11/8. 1893 i Alsønderup Sg.

Indehaverens
 Underskrift J. Pedersen

11.11.1943 i Helsingør.

14 NOV 1943
g. Rødkjær

Kortet skal altid medføres.

D. O. B. & Co.

Den forhadte mørklægning

personale, og der blev påny indkaldt værnepligtige. Omstillingen fra krigstids- til fredstidsøkonomi voldte store problemer. Man manglede byggematerialer, råvarer og kul til påny at få gang i hjulene.

Mørklægningen blev ophævet ved befrielsen, men rationeringen fortsatte, og man måtte fortsat stå i kø for at få mange af varerne. Det var en ringe trøst, at der påny var kommet lys i udstillingsvinduerne. I løbet af det første efterkrigsår lykkedes det dog gradvist at få ophævet rationeringen på flere varegrupper, skønt også enkelte stramminger i perioden blev nødvendige. Rugbrødet blev først givet frit i 1948, kød, sæbe og tekstiler året efter og i 1950 smør og margarine. Efter tretten år på mærker blev sukkeret givet frit i 1952 samtidig med kaffen. I 1953 faldt restriktionernes sidste skanse kul- og koksrationeringen. Den sortbørshandel, der havde etableret sig kraftigt i den politiløse tid, havde i denne periode en stigende omsætning med skiftende sortiment af rationeringsmærker, kaffe, cigaretter, chokolade, nylonstrømper, cykeldæk m.v. I alt 35 varegrupper havde været under rationering. Stempelsværite blev aldrig rationeret. Værnemag-

Der dannedes hurtigt kø ved pengeinstitutterne, da loven om ekstraordinær formueopgørelse blev vedtaget i folketinget den 21. juli 1945. I løbet af en uge skulle alle pengesedler ombyttes, værdipapirerne stemples og anmeldes.

tens genegenhed for Gründlichkeit smittede af, og et omfattende bureaukrati voksede frem. Restriktioner og kontrolforanstaltninger kom til at præge de første efterkrigsår, som på mange områder blev vanskeligere og mere tyngende end selve besættelsesårene⁶⁰.

Noter og henvisninger:

- ¹ Helsingør Dagblad (H.D.) 2/1 1940.
- ² H.D. 29/1 1940.
- ³ H.D. 15/1, 24/1 1940.
- ⁴ H.D. 12/1, 14/2, 18/2, 19/2, 20/2 1940.
- ⁵ H.D. 18/1, 8/2, 9/2, 1/7 1940 samt »Praktiske Husråd« som med jævne mellemrum blev bragt i avisen.
- ⁶ H.D. 5/3 1940.
- ⁷ H.D. 9/4 1940.
- ⁸ H.D. 10-12/4, 13/5 1940.
- ⁹ H.D. 13/4, 13/5, 15/8 1940.
- ¹⁰ H.D. 9-15/4 1940.
- ¹¹ H.D. 15/4, 16/9, 14/12 1940, 4/1, 17/9 1943. Erik Kjersgaard: Besættelsen 1940-45. Lysene Slukkes Kbh. 1980 p. 178.
- ¹² H.D. 29/1, 29/2, 17/12 1940.
- ¹³ H.D. 12/4, 18/4 1940. Se årsskriftet »Saga« samt Arne Meyling: Skole og Museum, 1964.
- ¹⁴ H.D. 22/4, 24/4, 3/5, 11/5, 8/11 1940.
- ¹⁵ H.D. 8/7, 24/7, 28/7, 4/8 1940. 24-25/6 1941. 23/4, 6/8 1942. Se endvidere kopi af Ellen Jensens dagbog (AK 059).
- ¹⁶ H.D. 15/8, 2-6/11 1940, 8/3, 26/5, 11/10, 14/10 1944. Erik Kjersgaard: op. cit. p. 52.
- ¹⁷ H.D. 4/8, 15/8 1940. Per Eilstrup og Lars Lindeberg: De så det ske under besættelsen. »Bevar ro og orden«. 1979 p. 46.
- ¹⁸ H.D. 3/5 1940. 14/10 1943. Erik Kjersgaard: op. cit. p. 53.
- ¹⁹ H.D. 28/8 1941. 5/3 1942. 3/2 1943. 26/5 1944.
- ²⁰ H.D. 30/1 1943. 20/4, 3/6, 29/12 1944. 19/4, 2/5 1945.
- ²¹ H.D. 24/5 1940. 27/12 1941. 24/12 1943.
- ²² Besættelsen 1940-45. Politik, modstand, befrielse, Kbh. 1979 p. 202-03.
- ²³ H.D. 31/5 1940. 7/1, 14/1 1941. 29/4 1942. Besættelsen 1979: op. cit. p. 201ff. Se endvidere Ellen Jensens dagbog.
- ²⁴ H.D. 14/2, 22/5, 30/5, 7/6 1940. 26-27/11 1943.
- ²⁵ H.D. 24/4, 22/7, 15/11 1940.
- ²⁶ H.D. 23/5 1940. 17/4 1942. Besættelsen 1979: op. cit. p. 203.
- ²⁷ H.D. 30/4 1940. 24/9 1942.
- ²⁸ H.D. 20/4, 22/4, 25/4, 12/5, 17/5, 19/5, 28/5, 6/11 1941. 3/2, 20/7, 22/7, 13/10 1943. Besættelsen 1979: op. cit. p. 203.
- ²⁹ H.D. 14/4, 2/9 1940. Erik Kjersgaards artikel i Politiken 27/12 1980.
- ³⁰ H.D. 3/2 1941.
- ³¹ H.D. 13/2 1941. Erik Kjersgaards artikel i Politiken.
- ³² H.D. 5/2 1941. 29/5 1943.
- ³³ H.D. 13/2, 8/5 1941. Erik Kjersgaard: op. cit. p. 233.
- ³⁴ H.D. 31/5 1941. Erik Kjersgaard: op. cit. p. 232.
- ³⁵ H.D. 29/7 1941. 24/5 1942. 12/6, 22/7 1943.
- ³⁶ Berettet af Børge Hansen, Nannasvej 12, Helsingør.
- ³⁷ H.D. 21/8, 23/10, 24/10 1941.
- ³⁸ H.D. 10/9, 27/12 1940. 15/1, 30/7, 1/10, 29/10, 25/11 1941. Erik Kjersgaard: op. cit. p. 170, samt Erik Kjersgaards artikel i Politiken.
- ³⁹ H.D. 24/9 1942. 13/11 1943. Erik Kjersgaard: op. cit. p. 77.
- ⁴⁰ H.D. 17/4, 31/5 1940.

- ⁴¹ H.D. 3/2 1942. 21/1, 4/10 1944.
- ⁴² H.D. 3/4 1940. 14/7 1942. 31/5 1944. Erik Kjersgaard: op. cit. p. 300.
- ⁴³ H.D. 16/5, 16/7 1940. 13/2 1941.
- ⁴⁴ H.D. 2/3, 14/9 1943.
- ⁴⁵ H.D. 2/1 1942. 2/1 1943. Erik Kjersgaard: op. cit. p. 215.
- ⁴⁶ Besættelsen 1979: op. cit. p. 86.
- ⁴⁷ H.D. 20/1 1944. Erik Kjersgaard: op. cit. p. 241-42 og 246ff.
- ⁴⁸ H.D. 13/1, 27/9, 1/11 1940. 1/12 1942.
- ⁴⁹ H.D. 19/9 1940. 12/7 1941. Erik Kjersgaard: op. cit. p. 144. Se endvidere P. Bosse dagbog (AK 059). Episoden med de RAF farvede tegnestifter er berettet af Mogens Jensen, Læssøevej 18, Helsingør, der sammen med andre lærlinge fra skibsværftet lavede disse numre.
- ⁵⁰ H.D. 14/8, 21/8, 26/8, 2/9, 9/9 1940.
- ⁵¹ H.D. 22/7, 29/7 1941. Besættelsen 1979: op. cit. p. 238.
- ⁵² H.D. 24/3 1943. Besættelsen 1979: op. cit. p. 46-47.
- ⁵³ H.D. 16/1, 1/6 1945. Besættelsen 1979: op. cit. p. 168. Henrik A. Bengtsen: op. cit. p. 46ff.
- ⁵⁴ H.D. 26-31/8 1943. Henrik A. Bengtsen: op. cit. p. 54-55.
- ⁵⁵ H.D. 3-4/6 1944. Henrik A. Bengtsen: op. cit. p. 381ff.
- ⁵⁶ H.D. 6/8 1944. Besættelsen 1979: op. cit. p. 119-21.
- ⁵⁷ H.D. 31/12 1944. 19/5 1945.
- ⁵⁸ H.D. 17/4, 2/10 1940. 4/2 1941. 16/1 1945.
- ⁵⁹ H.D. 13/1 1945. Uddrag af Helsingør Byråds Forhandlinger 16/10 1944. Besættelsen 1979: op. cit. p. 247.
- ⁶⁰ H.D. 1945-50. Uddrag af Helsingør Byråds Forhandlinger 1945-50. Poul Hammerich: Fred og nye farer. En Danmarkskrønike 1945-72, bd. 1p. 83-96.

»Helsingør Syklub«¹

Spredte træk af den illegale trafik over Øresund i krigens sidste år.²

Af Børge Rønne

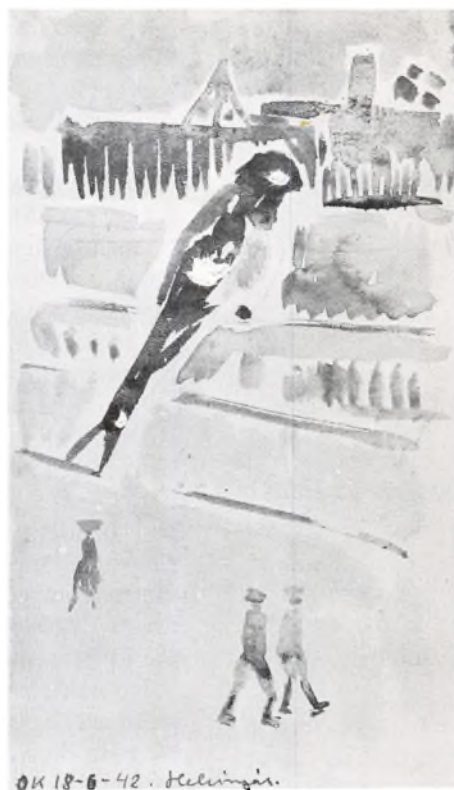
Børge Rønne, der er født 1911 i Flakkebjerg og uddannet journalist, beretter her om dannelsen og arbejdet i den såkaldte »Helsingør Syklub« - en af de illegale sundruter der etableredes i oktober 1943 i forbindelse med den tyske aktion mod de danske jøder.

Sin journalistiske uddannelse fik Børge Rønne ved dagbladet »Nordsjælland« i Helsingør, og han blev i 1940 filialredaktør for Frederiksborg Amts Avis i Helsingør. Som journalist havde han en stor og bred kontaktflade til byens befolkning og dermed det liv, der rørte sig i byen. Den nære og daglige kontakt med politiet, folkene ved havnen og lodserne fik stor betydning for såvel dannelsen som arbejdet i »Syklubben«, som fungerede frem til begyndelsen af januar 1944, hvor organisationen på dramatisk vis blev optrevet af Gestapo. Børge Rønne undgik arrestation, men måtte gå under jorden og flygte til Sverige, hvor han frem til befrielsen fungerede dels som korrespondent til Dansk Presse Tjeneste i Stockholm dels som bogholder for den illegale sundrute »Øresundstjenesten«.

HELSINGØR i august 1943, en varm eftersommer på mere end én måde. Forholdet mellem de danske borgere og den tyske besættelsesmagt var ved at blive stærkt tilspidset. Sabotagerne var for alvor begyndt at gøre sig gældende landet over. Der var strejker og spontane demonstrationer rundt omkring. Tit kom det til håndgemæng med den tyske værnemagt og hipo-folkene. Hadet til tyskerne og deres danske håndlangere slog ud i lys lue i talrige episoder. Selv oplevede jeg ved besøg i København, hvorledes tyskerne splittede folkemængden på Rådhuspladsen ved at køre deres motorcykler med sidevogne i fuld fart mod sammenstøtende grupper.

- Krigslykken vender
- Det gik ikke særlig godt for tyskerne mere. Krigslykken var ved at vende. Månedene i forvejen var Mussolini blevet styrtet, midt i august erobrede de allierede styrker Sicilien, og rundt om i de danske hjem begyndte man at skimte det endelige tyske nederlag. Det kunne ikke undgå at smitte af på stemningen. I slutningen af august blev den tyske rigsbefuldmægtigede i Danmark, dr. Werner Best, kaldt til det tyske hovedkvarter og kom tilbage med et ultimatum til den danske regering. Det blev afvist, og natten til den 29. august indledte tyskerne deres angreb mod de danske militærforlægninger og den danske flåde. Men flåden var forberedt, og om morgenen sænkede kystflåden sine skibe, de fleste i Københavns Havn, andre rundt om i farvandede. Det lykkedes kun at slippe til Sverige med få af skibene.
29. august 1943
- Samtidig med aktionen mod militæret indledtes massearrestationer af kendte danske borgere, og flugterne til Sverige begyndte for alvor at komme i gang. Og i løbet af september begyndte rygterne at svirre om forestående jødeforfølgelser.
- Ingen sabotager
- I øvrigt blev Helsingør på det nærmeste »tabu« for sabotører på grund af kontakterne over Øresund. Man skulle nødig have mere tysk politi til Helsingør. Det kunne være slemt nok med tyskernes mand her, Gestapo-Juhl, og hans folk. Gestapo-Juhl, dansktalende tysk sønderjyde fra Flensborg, hørte heldigvis ikke til de mest opvakte eller mest hensynsløse, og han havde slet ingen dybere forståelse for det danske sindelag, kombineret med dansk humor, men hans iver for at løse sine opgaver var en alvorlig trussel mod det illegale arbejde. Med en stort set enig befolkning imod sig kunne han dog slet ikke gøre sig håb om at få alle de små nyttige oplysninger, der ellers er med til at gøre en politiindsats effektiv, og bl.a. derfor gik det længe godt med den illegale trafik.
- Gestapo-Juhl
- Også Helsingør havde sine demonstrationer med mange mennesker samlet i ophidselse mod tyskerne, og på Stengade blev to mænd skudt ned af tyskerne udfor indgangen til Skydeselskabet.³ Der var stærk uro i gaderne, og mange skummede af hævn mod tyskerne på Kronborg. Det kom til alvorlig sammenstimlen foran hjørneejendommen Stengade-Sophie (Brahes) Gade, hvor tyskerne på 2. sal havde en kommandopost til overvågning af havnen, og tyskerne så barske til i vinduerne med deres maskinpistoler parat. Den trussel, der lå heri, afværgede dog yderligere begivenheder. Der blev gjort et par spage forsøg på at knuse butiksruderne hos en handlende, som man mistænkte for knap så fjendtlig indstilling til tyskerne, men det kom i øvrigt ikke til nogen form for hærværk.
- Uro i Helsingør

En junidag 1942. Livet går sin stille og vante gang i byen. Tyske soldater var blevet en del af gadebilledet. Akvarel af Ole Kielberg.

DET ILLEGALE ARBEJDE BEGYNDER

I midten af september begyndte der at komme gang i flugterne til Sverige.

Journalist

Siden 1940 havde jeg virket som filial-redaktør for Frederiksborg Amts Avis med kontor og lejlighed på førstesalen i Sct. Annagade 4, der den gang havde indgang fra gaden. På begge sider af indgangen i stuen havde antikvarboghandler Christoffersen sin forretning. Som journalist fulgte jeg naturligvis alle begivenheder på nært hold, både dem, vi kunne skrive om, og dem, den tyske censur pålagde os ikke at nævne. I forvejen var jeg på mange måder fortrolig med byen, som jeg havde kendt og var vokset op i siden mit 5. år. Da disse begivenheder fandt sted, var jeg 32.

Kontakterne til politiet - hvor vi journalister fra byens forskellige dagblade mødte op hver formiddag for at høre nyt - til havnefolk og lodser og mange andre, var naturlig for jobbet, og

når jeg nu på opfordring fra Helsingør Bymuseum har lovet at berette om begivenhederne dengang, må det med som et væsentligt led til forståelsen af, hvordan det hele opstod og forløb, som det gjorde. De nære kontakter med politiet blev af afgørende betydning.

Erling Kiærs bog

Denne beretning kan ikke skrives uden henvisning til Erling Kiærs bog »Med Gestapo i Kølvanet«. Den blev til kort efter Kiærs tilbagevenden fra den tyske koncentrationslejr Neuengamme, hvortil han var blevet ført efter at være blevet opbragt af tyskerne den 12. maj 1944. Og den blev på to dage af Kier dikteret frisk og ligetil til en dame fra Frimodts Forlag og med en masse enkeltheder, men den blev desværre ikke den gang fulgt op af en nøjere udbygning og tidsfæstelse af begivenhederne. Regelmæssige månedlige møder i de senere år mellem Syklubens faste stok har dog genopfrisket og belyst adskillige episoder. Også læge Jørgen Gersfelts bog »Sådan narrede vi Gestapo«, Gyldendal 1945, har været til støtte, idet der var visse berøringsflader mellem hans og vort arbejde, selv om vi ikke dengang vidste ret meget om hinandens virksomhed. Gersfelts bog blev til under flygtningsopholdet i Sverige, da alle begivenheder endnu var i frisk erindring.

Jørgen Gersfelts bog

I optakten til de senere begivenheder oplevede jeg en dyb menneskelig tragedie, som ikke kunne undgå at gøre det stærkeste indtryk. En lille jødisk families paniske flugt ind i døden fra rædsler, der forekom den endnu større end det at skulle forlade livet ved egen hånd, den grufulde skæbne der blev millioner af jøders lod i de tyske udryddelseslejre.

En Helsingør-politmand og jeg nåede som de første frem til det sted, hvor tragedien havde udspillet sig, en mørk krog i de offentlige omklædningskabiner på Julebæk sydstrand. Lomme-lygternes skær afslørede her en ung jødisk mor liggende dræbt med overskåret hals. Ved siden af hende lå to små henrivende piger, også døde.

Familien havde aftalt at gå i døden sammen, da en lovet transport over Sundet tilsyneladende var gået i fisk. Men da det kom til det afgørende øjeblik for familiefaderen selv, svigtede modet ham. Transporten var iøvrigt kun blevet forsinket eller ændret på grund af forskellige omstændigheder, men så vidt jeg ved ikke opgivet. Faderen blev fundet gående forvirret rundt på Strandvejen, og han blev bragt til Helsingør Politistation. Herfra sørgede politifuldmægtig Jørgen Sandholt for, at han nogle dage senere som psykiatrisk patient blev overført til hospitalet i Nykøbing Sj., og herfra lykkedes det senere at få ham ført over med Kiærs båd.

Befolkningens tålmodighed var ved at briste henimod sommeren 1943, og fra slutningen af juli var der strejker og uroligheder i flere af de større byer - heriblandt Helsingør.

Den første illegale transport over Sundet

Den første flugt over Sundet, som jeg var med til, var overførslen af Jacob Olesen Løkken og en god kollega ved Dagbladet »Nordsjælland«, nu højt skattet medarbejder ved et stort københavnsk dagblad, der ville melde sig til de frie styrker i England. De kom over med en robåd, der blev »organiseret« på Snekkersten Havn. (Dette udtryk »organiseret« opstod iøvrigt først under krigen). Efter mørkets frembrud cyklede vi ud til Snekkersten. Her lå flere både trukket op på stranden, inden for havnens område, og det gjaldt om at få fat i en af disse, slæbe den over Sdr. Moles stensætning til et frit afskibningssted og så få den godt i vandet. Den første, vi fik fat i, var stor og uhåndterlig, tillige solidt låst til en pæl, men det lykkedes at finde en mindre, og med alle kræfter lagt i lykkedes det at få den slæbt over stensætningen. Heldigvis var det bælgravende mørkt, og ingen forstyrrede os. Årerne tror jeg blev hentet oppe ved et af fiskerhusene, båden blev stille sat i vandet, og så slap de to da godt af sted. Roturen over Sundet tog adskillige timer, og det var en drøj omgang at komme over, men alt gik vel. Den anden kollega kom til England og blev uddannet som faldskærmsoldat, parat til at blive sat ind i sidste fase af Danmarks befrielse.

Nogle dage senere måtte jeg en tur ind til København til Jacobs far, forfatteren Thomas Olesen Løkken, der da boede på et københavnsk hotel, og fortælle ham, at hans søn var flygtet til udlandet.

På det tidspunkt var udskrivningen af en lille lokal illegal avis begyndt, skrevet med så mange kopier, som skrivemaskinen kunne klare, og dette blev hurtigt fulgt op af forsendelse af diverse fortrolige rapporter over Sundet til de frie danske. I bedste

Illegal avis

Rapporter

forståelse med politifolk - og her kom den gang politikontorist Ove Bruhn ind i billedet - lånte jeg dokumenter og indberetninger m.m., og det blev til en hel lille kopieringsvirksomhed i den store skumle gamle munkekælder under ejendommen. Den var ellers vaskekælder og vort tilflugtsrum under luftalarmerne. Alle de illegale dokumenter blev sendt videre til Sverige, og det blev efterhånden til temmelig mange breve, men det hørte op, da jødeforfølgelserne for alvor satte ind, og der kom vigtigere ting at gøre.

Aktionen mod de danske jøder

De fleste jøder var som bekendt blevet advaret i tide, inden tyskerne endelig slog til ved en storstilet razzia natten mellem 1. og 2. oktober 1943, og mange jøder søgte op langs kysten for at komme til Sverige og gik i skjul hos venner og bekendte, i tomme sommerhuse og hos hundredvis af hjælpsomme familier.

»Helsingør Syklub«

På det tidspunkt var »Helsingør Syklub« allerede i sin vorden, og den kom til at udvikle sig hurtigt - selv om det først var længe efter starten, at den fik sit navn.

Thormod Larsen

Kriminalbetjent, senere kriminalassistent Thormod Larsen kom ind i billedet, da han fik overdraget sagen med den stjålne båd fra Snekkersten Havn. Han mødte en formiddag op på mit kontor og skulle forhøre mig om, hvordan det kunne gå til, at min cykel var blevet observeret ved Snekkersten den dag, båden forsvandt. Vi kiggede lidt på hinanden, og jeg vidste ikke rigtigt, hvordan jeg bedst kunne komme ud af det forhør, da Thormod pludselig, efter på sin side også at have vurderet mig lidt, afslørede, at han da fandt det helt rigtigt med den båd. Fra det øjeblik var Thormod pot og pande med os andre, en af de mest nyttige og effektive i arbejdet. Ove Bruhn fra politikontoret havde jeg, som nævnt, allerede forbindelse med, og kontakten til Kier var skabt gennem mangan en sludder i hans bogbinderforretning på Stengade skråt over for mit kontor, hvor jeg fik bøger bundet ind. Kiær, der havde sin private bopæl i Snekkersten, havde allerede på flere måder været behjælpelig med at få jøder over Sundet, og hans kontakter oplyste en dag, at nu ventede omkring 100 jøder på en flugtmulighed. En kilde oplyste samtidig Kiær om muligheden for en overførsel via Gilleleje.

Ove Bruhn
Erling Kiær

TRANSPORTEN TIL GILLELEJE

Det første større forsøg

Det gav stødet til det første store forsøg, som »Helsingør Syklub«s egentlig kerne deltog i. Kiær, Bruhn og jeg og på politistationen Thormod. Det lykkedes Kiær med megen møje at få en aftale med tre vognmænd med store lastbiler med gasgeneratorer. De fik besked på at komme kort efter mørkets frembrud til

Rørtangvej (den nuværende Klostermosevej) lige ud for nordenden af Egebæksvang Skov. Budstikken gik til jøderne om at møde op her, og de kom strømmende til fra alle sider, fra skoven, husene og villavejene, børn, unge og gamle, de mindste bedøvet med indsprøjtninger, som læge Gersfelt havde givet dem, andre behandlet med beroligende midler - og gengasmotorene larmede i den stille aften. Alle blev hjulpet op på de åbne lad og dækket til med presenninger, og ingen gav en lyd fra sig. Det var dødsensalvorligt for hver og én.

Gennem det mørklagte landskab

De tre lastbiler satte kursen ind over land. Kier sad i førerhuset på den første bil, jeg i førerhuset på den anden og Bruhn i den tredje bil. Der var stille og roligt på vejene, og det var kun sjældent, vi mødte en modgående bil. Benzinrationeringen skulle nok få almindelige mennesker til at holde sig hjemme. Det var en sær tur gennem det mørklagte landskab, og der lå en fortættet spænding over hele færdens. Der hørtes stadig ikke en lyd fra de stakkels mennesker under presenningerne. De må være blevet rystet godt igennem og have fået adskillige knubs undervejs, men ingen klagede sig. For dem gjaldt det livet.

Betalte efter evne

Vi gjorde holdt ved Esrums Kro for at tage telefonkontakt med Thormod om tyskernes færdens på kysten den nat, og ved samme lejlighed blev det talt op, at Kier havde modtaget ialt 60.000 kr. af flygtningene til transporten til Gilleleje og videre til Sverige. Hver havde betalt efter evne, som der var mulighed for og råd til. Det samme princip blev i øvrigt gennemført under alle de følgende transporter. Det var en selvfølge, at Helsingør Syklubs medlemmer ikke skulle have nogen betaling for deres deltagelse.

Ved Gilleleje

Fra Esrums Kro gik turen videre til Gilleleje. Natten var blevet endnu mørkere, og situationen føltes meget spændt. Frygten for at blive overraskede af tyskerne gjorde, at vi kørte ind på en gård nogle få kilometer syd for Gilleleje. Jeg har aldrig fået at vide, hvad gården eller gårdejerens hed, men jeg ved, at han og hele hans familie tog mod jøderne som den største selvfølge og sørgede for både varm og kold fortæring og drikkevarer til dem som en helt naturlig ting. Det viste sig, at en af flygtningene havde fået krampe under turen, men at han havde bidt smerterne i sig for ikke at komme til at skribe.

En kontaktadresse

Kier, Bruhn og jeg tog ind til Gilleleje for nærmere aftale om den videre transport, og vi listede os gennem en stille, mørk by, til vi havde fundet en kontakt-adresse. Herfra blev vi vist videre til en anden adresse, vistnok kordegnen. Vi måtte banke længe på det pågældende sted, men endelig blev der lukket op - af en synlig rystet og nervøs mand i hvide skjorteærmer. Han havde

Transporten aflyst

troet, det var Gestapo, der bankede på. Vi kom indenfor, men kun for at få at vide, at hele transporten var gået i vasken. Tyskerne var blevet alarmeret og kunne komme når som helst. Det var om at komme af sted igen i en fart.

Vi gik ud af Gilleleje mod Helsingør, og vi var ikke mere end lige netop nået uden for det bebyggede område, før vi så flere biler komme imod os. Vi sprang ned i grøften, og presset ned her kunne vi i det svage genskær fra billygterne se, at bilerne var tyske mandskabsvogne læsset med tyske soldater med rifler.

Vi priste os lykkelige over at have undgået at blive taget - Kiær med de 60.000 kr. gemt i foer og lommer på sin frakke ville unægtelig have været et godt bytte - og vi begyndte en møjsommeligt vandring over pløjemarkernes tunge muld i den retning, gården skulle ligge. Vi fandt den da også igen og satte jøderne ind i den nye situation. Efter at have afregnet med vognmændene for deres kørsel fik flygtningene deres penge igen - med fradrag for transporten. Kiær havde heldigvis ført regnskab over indbetalingerne, så enhver kunne få sit.

Mod Helsingør

Tilbageturen ad de nattestille veje var mindst lige så enerverende som udturen, men nu gjaldt det om at være i Snekkersten igen inden daggry. Det var en meget træt flygtningeskare, vi måtte hjælpe af vognene, men hver især fandt hurtigt frem til deres tidligere tilholdssteder.

En jødisk mor med to børn og to unge jøder, som ikke ville med bilerne tilbage, blev kort efter vor hjemtur taget af tyskerne. Det samme gjorde de mange jøder, der sad på kirkeloftet i Gilleleje - undtagen en enkelt ung mand, der var klatret helt op under taget, og som ikke blev opdaget.

Over Sundet

De mange, der vendte tilbage med bilerne, lykkedes det i løbet af de følgende nætter at komme over Sundet med fiskerbåde fra forskellige steder på sydkysten. Flere af dem kom med i et senere forsøg, som endte tragisk for tre jøder. De øvrige transporter fortæller læge Gersfeldt om i sin bog.

En følgende tur til Hornbæk med andre flygtninge endte godt og uden episoder. De kom alle velbeholdent over, og derefter fulgte et forsøg på at sende en bådtransport af sted nord for Snekkersten, på det sted hvor Stubbedamsvej udmunder i Strandvejen.

Om eftermiddagen fik jeg fat i en båd i Snekkersten Havn og roede ud forbi kystbetjenten på molehovedet som den naturlige ting af verden. Jeg roede et godt stykke nordpå og blev hængende derude, til det var blevet mørkt, hvorefter jeg forsigtigt roede ind til kysten på det aftalte sted. Straks efter kom en lille

JERNLÅNSNOTE

23.06.15

Afh.nr.: 9987

Afhentes:

01.07.15

5 - Kan selv afhentes
ernlansnummer: 107299

mail/SMS sendt:

bog
Helsingør]: [Helsingør Bymuseum], [197
1981]

Østerrø Bibliotek
180, 1980 (Heri: 85-102: Povlsen, Ejner: I
jak over Øresund og andre minder fra
sættelsestidens Helsingør)
teresse udløber: 19.09.15
atus udløber: 01.07.15

ige efter at komme af sted. Var de 10 eller 12
sker ikke, at de blev talt, men det syntes
til så lille en båd. Den kom til at ligge meget
et, og der var både kvinder og børn med, men
det at komme af sted hurtigst muligt. Ivrigt
dem til åreerne, og i deres iver har de næppe
e måske var for mange. Ikke en af dem tænke
te til en ny mulighed.

likstille, da båden gled ud fra kysten og snart
Men jeg kan huske, at jeg var meget betæn-
v i flere timer på stedet og stirrede ud over
or til sidst dansede for øjnene af mig. Ikke en
ra.

eg ringet op af politifuldmægtig Jørgen Sand-
ntret ude i Sundet. Tre var druknet, de øvrige
rbipasserende sandpumper, som havde bragt
jør. De var blevet indlagt på Øresundshospi-

talet. Omkomne var en jødisk maler ved navn Fischermann, der allerede under flugten i København var blevet kvæstet, og hans søn. Hans kone og to andre børn var blevet taget af tyskerne i København. Tilbage var nu en datter, der havde mistet hele familien. Omkommet var også den unge mand, der havde undgået tyskerne i Gilleleje ved at krybe op under taget.⁴

På Øresundshospitalet handlede reservelæge Gantzel hurtigt og effektivt. Han fik omgående flygtningene bragt ud til skjulesteder i ejendomme ved Rønnebæralleen - og de havde næppe forladt hospitalet, før tyskerne forgæves mødte op for at hente dem.

En ilde gerning

At føreren af sandpumperen ikke havde haft mod og åndsnærvarelse nok til at sætte flygtningene i land i Sverige i stedet for - især da flygtningene tryglede og bad ham derom - betragter jeg i dag som en ilde gerning.

Et forsøg i kajak

Alle flygtningene kom senere over Sundet ad andre veje.

En anden flygtninge-episode i begyndelsen af september kom til at berøre os. Fuldbefarne styrmand Qvist, søn af den tidligere slotsforvalter på Kronborg, oberst Christian Qvist, altid handlekraftig, rask og munter, altid med et smil på læben, parat til at yde en indsats, når det krævedes, havde lovet at hjælpe en marine-telegrafist over Sundet i en kajak, som Kiær skaffede dem. De kom godt af sted en aften syd for Snekkersten, men det blæste op, og kajakken kunne ikke klare søen. De havnede begge i vandet og begyndte at svømme mod land.

Qvist havde dog ikke kræfter nok. Med et sidste kækt »Hils min mor derhjemme« rakte han hånden i vejret og forsvandt. Telegrafisten lykkedes det at bjerge sig ind til kysten, hvor han næste formiddag opsøgte Kiær i villaen i Snekkersten og fortalte, hvad der var sket. Han kørte på cykel tilbage til København, og så vidt det senere er opklaret, blev han under sit videre illegale arbejde som »sender« pågrebet af tyskerne og ført til Tyskland.

Qvists lig blev først fundet nogle måneder senere, og først da gik det op for familien, at han var omkommet i det element, han altid havde betragtet som sit rette. Ingen havde turdet røbe noget om transporten.

Sådan gik det til, at en intetanende, glad oberstinde Qvist på sin fødselsdag den 27. september modtog en blomsterhilsen fra sin søn, selvom han på det tidspunkt var omkommet. Han havde en fast aftale med en blomsterhandler i Helsingør om hvert år på denne dato at sende en buket blomster til sin mor.

Et vendepunkt	<p>FØRSTE EGEN BÅD ANSKAFFES</p> <p>Den 10. oktober blev et vendepunkt. Kiær havde gået og spekuleret på selv at etablere en rute, og denne dag kom chancen herfor. Der blev ringet fra Montebello, hvor en jødisk læge og hans datter havde fundet midlertidigt ophold. Lægen ville gerne betale 4.000 kr. for at komme over Sundet. Kiær blev hurtigt klar over de muligheder, der lå heri. Pengene kunne bruges til køb af en båd.</p>
Båden klar	<p>Det er ikke for meget sagt, at Kiærs idé var både rigtig og dristig. Hans fändenivoldske sørøverinstinkt, ikke mindst udviklet under et tidligere ophold på en ranch i Sydamerika, havde fået den rette inspiration på det rette tidspunkt. En udrangeret - eller så godt som - lodsbåd var til at få for nogle af de penge, den jødiske læge ville stille til rådighed. Det var en tungtgående, meget åben båd med råoliemotor, og den kunne kun gå tre knob. Ikke imponerende, men en mulighed.⁵</p>
Uden erfaring	<p>Båden blev gjort klar, og efter nøje aftale med lodserne »stjal« Kiær et par dage senere båden og stak til søs. Forinden var han blevet udstyret med en rigtig lodskasket og et sæt ægte falske lodspapirer, som lodsmester Wulff havde skaffet ham. En tilstrækkelig myndig optræden havde han fået underbygget som løjtnant i hæren, og nu havde han fået en højst nødtørftig anvisning på maskineriets funktion og var blevet udstyret med en stor portion søsygetabletter. Nok havde han en fortid i militæret og erfaringer fra Sydamerika, og nok havde han lært at køre med en landbrugstraktor, men han var ikke hverken sø- eller sejlkundig, og han mente, at han let blev søsyg. Men han sprang fra bogbinderiet direkte på hovedet ud i det - og der gik næsten to år, før man i forretningen på Stengade så noget til ham igen.</p>
Den første tur	<p>Ser man med nutidens øjne på Kiærs første tur med flygtninge, må den forekomme som det rene, glade, rablende vanvid - men med tiden og omstændighederne taget i betragtning var den rigtig nok. Hvem ville mistænke en magelig bredbovet lodsbåd for noget illegalt ved at lægge ind til den sydlige ende af Strandstien (det var før, Vandstrandvejen blev bygget) ved 17-tiden om eftermiddagen, endnu højlys dag, og tage nogle mennesker om bord?</p> <p>Jeg tror, at vi var der alle sammen for at sætte lægen, hans datter, en sabotør og vistnok endnu nogle stykker om bord og vinke farvel til dem, da den gamle lodsbåd huggede sig frem over de lette bølger for fuld tøj-tøj motorkraft - direkte til Helsingborg.</p> <p>Den pågældende sabotør kom næsten lige fra Helsingør Ar-</p>

De tyske vagtposter, som var stationeret ved havnen for at overvåge færdslen, opdagede aldrig de mange udskibninger og landsætninger som fandt sted her. Akvarel af Ole Kielberg, 1944.

Fra Helsingør arrest

Problemer med at blive godtaget

En velsmurt organisation

Ejnar Andersen

Jørgen Sandholt

Ole Bernhard Olsen

rest. Sammen med to andre var han netop blevet idømt nogle måneders fængsel, og i fuld forståelse med en fængselsbetjent havde de overmandet denne og bundet ham. I forvejen havde fængselsbetjenten aftalt med Kiær, at han skulle tage de tre med. Da de undveg, løb de to imidlertid for langt af vejen, og det lykkedes kun Kiær at få den ene mand med.

I Sverige blev flygtningene vel modtaget, men svenskerne var straks mere skeptiske med hensyn til Kiær, som insisterede på at få fast rutestation i Helsingborg. Først da han via kystbetjente på den normale DSB-færgе mellem de to sundbyer havde fremskaffet en anbefaling fra politifuldmægtig Sandholt, blev han godtaget. At han i den følgende tid fik et forbilledligt samarbejde med de svenske politi- og toldmyndigheder er en anden sag. De ydede ham på alle måder hjælp og støtte og beskyttede ham ganske naturligt også mod tysk udspionering i Helsingborg.

»Helsingør Syklub« var kommet effektivt i gang, og i den følgende tid udvikledes transporten over Sundet til en ganske vel-smurt organisation. Forbindelserne både her og i Sverige blev udbygget, og Kiær var mester for en fin, regelmæssig forbindelse til de udvalgte kontaktsteder på kysten.

På Helsingør Politistation fandt vi støtte hos kriminalbetjent Ejnar Andersen, der var blevet chef for sikkerhedspolitiet i Helsingør og kunne drage nytte af sine forbindelser med tyskerne, af allerede nævnte politifuldmægtig Jørgen Sandholt, senere myndig leder af Store Kongensgades Politistation og leder af Politiskolen, og af politifuldmægtig Ole Bernhard Olsen, der senere

Kystbetjentene på
»Stella Maris«

gik ind i udenrigstjenesten og sidst var ambassadør i Alger og Tunis, hvor han blev syg og døde i marts 1980, 65 år. På kystpolitiets station på »Stella Maris« fandt vi en meget aktiv støtte hos lederne, politiassistent Jensen og overbetjent Hans Rasmussen. Sidstnævnte sørgede således altid for at få placeret de folk, han kunne stole på, på de rette poster - til støtte for os. Mange af overbetjent Rasmussens folk kom på forskellig måde til at hjælpe os, og en af dem, Poul Rasmussen, blev en tid Kiærs medhjælper på turene over Sundet.

Andre kontakter

Men det vil nok være uoverkommeligt at nævne alle de mennesker, vi efterhånden fik forbindelser med. Der var »Postmesteren«, der senere blev til gruppen »Speditøren«, der var Stig Jensen, Ove Malling, der havde forbindelse med den franske efterretningstjeneste, og som siden døde i tysk fangenskab, cand.polit. Fritz Blichfeldt-Møller, der var sekretær i Direktoratet for Ulykkesforsikringen, og som blev skudt af tyskerne på Christianshavn, - og mange, mange andre.

At det gik godt

Når man i dag skuer tilbage på den tid, kan det virke overraskende, at alt gik så relativt godt, som det gjorde, og i så lang tid.

Faren og risikoen blev aldrig drøftet, i hvert fald kun som et led i den mest hensigtsmæssige strategi, aldrig som noget personligt anliggende. Det, der blev gjort, var bare noget, der *skulle* gøres. Det var handling, der var brug for, ikke eftertanke. En latent spænding og vågen opmærksomhed lå over det hele, men ingen nervøsitet, og da slet ikke den samme spænding, som man i dag kan opleve ved at se en af filmene om den tids illegale arbejde.

Daglig forbindelse

REGELMÆSSIGE TRANSPORTER OVER SUNDET

Kiærs første frimodige sejlads fra Strandstien blev indledningen til en ganske regelmæssig - næsten daglig - forbindelse. Via pålidelige kontakter på de daglige færger til Helsingborg, både DSB-folk og kystbetjente, udveksledes meldinger om tid og sted for Kiærs næste ankomst, hovedsagelig formidlet af Thormod og Bruhn. I land havde vi dels kontakter på mit kontor og dels på Hotel »Øresund«, byens den gang smukkeste hotel på hjørnet af Stengade og Bjergegade, og endelig på den gamle Snekkersten Kro.

Det væsentligste og mest benyttede anløbssted var i lang tid badebroen til villa »Søvang« i Skotterup, den første villa efter stejlepladsen, skærmet af høje hække, i et absolut roligt område, en sommervilla der nu stod lukket for vinteren.

Skiftende anløbssteder

Flere gange blev der dog skiftet anløbssteder. En skønne aften var badebroen ved »Søvang« uventet blevet taget ind for vinteren, og et andet sted måtte findes. Det blev en stor bådebro til Falcks villa ud for Tibberup Mølle, men også den forsvandt pludselig en dag. Den var ellers blevet checket af samme formiddag, men alligevel havde et par håndværkere nået at tage den ind. Båden kunne kun komme ind til de yderste tværbjælker, der heldigvis lå der endnu. Og netop den aften havde vi en fin og skrøbelig gammel morlille med, der slet ikke selv kunne klare de drabelige spring ud til båden. Heldigvis vejede hun ikke ret meget, og Bruhn og jeg måtte på hver sin side tage hende under armene og bringe hende frit svævende ud til båden, medens vi balancerede fra tværstok til tværstok. Hun gav et lille gisp fra sig, men tog det tappert - og hun kom vel til Sverige.

Ad mange kanaler

Flygtningene kom efterhånden i store skarer, de »sivede« ind ad mange kanaler, ad veje som vi knapt kendte til, gennem flere led af forbindelser og endelig ledt ind på den sidste korte tur til båden, der skulle føre dem til en fri verden. Der var stadig mange jøder tilbage, og båden var næsten fuldt lastet hver gang. 10-12-15 personer. Mange gange måtte Kiær sejle to gange på en nat.

Klientellet udvides

Efterhånden udvidedes klientellet. Der begyndte at komme flere og flere sabotører, der kom danske militærpersoner, flere af meget høj rang, der kom nedskudte engelske og amerikanske flyvere, østrigske desertører, efterretningsfolk, kurerer der skulle både frem og tilbage, svenske politifolk kom herover på særlige opgaver - og sådan gik det slag i slag, og det er i dag vanskeligt at skelne den ene transportdag fra den anden. Det kan vist komme til at knibe lidt med kronologien.

Et uheld

Lodsbåden var iøvrigt hurtigt blevet udskiftet med en benzindrevet motorbåd - takket være et uheld, der kom på et meget passende tidspunkt.

En oktoberaften med temmelig hårdt vejr var det ude med den. Kiær var ved at lægge til og havde netop råbt, at han kun ville have mænd med på turen, ingen kvinder og børn, da båden blev løftet op af en svær bølge og hamret ned over en stor sten, der gik gennem bundbrædderne. Flere mand måtte smide tøjet og dykke ned i det kolde vand for at se, hvad der kunne gøres, men båden stod ikke til at redde.

Med godsvogn til Sverige

Flygtningene blev senere på aftenen hjulpet ind til Helsingør Jernbanestations store rangerterræn, hvor en række til dels tomme godsvogne ventede på at blive ført over med færgen. Ude på de mørke spor blev skydedørene på flere vogne lirket til side, og flygtningene blev gemt. Det gik altsammen meget hurtigt og

DSB-færgerne på HH-overfarten blev i vid udstrækning brugt i den illegale kurørtjeneste, men også mange flygtninge kom til Sverige med disse. Akvarel af Ole Kielberg, 1944.

stille af - og ingen vovede at røre på sig, før vognene i løbet af natten var kommet velbeholdent over.

At andre grupper ved andre lejligheder har benyttet samme trafik, fik vi først senere at vide.

Ved adskillige lejligheder var der så små børn blandt flygtningene, at deres klynken og gråd måtte frygtes at kunne røbe transporten, men heldigvis var læge Halldor Finsen og læge Gersfelt altid parat med bedøvende indsprøjtninger, når det var nødvendigt. En dosis Luminal afpasset efter barnets størrelse var meget virkningsfuldt, og det gik godt i alle tilfælde.

NYE BÅDE SÆTTES IND PÅ RUTEN

En ny båd blev skaffet efter et par dages søgen, en benzindrevet motorbåd der lå i Helsingør Nordhavn. I modsætning til lodsåden havde den en lille kahyt, hvilket i betragtning af det råkolde efterårsvejr var en stor fordel. Og den kunne gå sine seks knob. Problemet med at få den bragt uden for tyskernes synsvidde blev løst med en ansøgning om tilladelse til at slæbe den til eftersyn på Humlebæk Værft. Forinden blev den dog sat i en sådan stand, at den kunne klare sig selv. Kiær gemte sig i kahytten, og da slæbningen var kommet godt og vel syd for Kronborg, kappede Kiær slæbetrossen og satte kursen mod Helsingborg.

Med denne båd blev der udført en lang række regelmæssige ture, og Kiær lærte efterhånden kysten ganske godt at kende selv i det mest buldrende og blæsende mørke. På kysten vidste vi, at han altid ville komme præcis til tiden, og det kom til at passe hver gang. Et par korte glimt med lykten, og han var der. Ofte kunne vi ikke se ham, før han var få meter fra kysten.

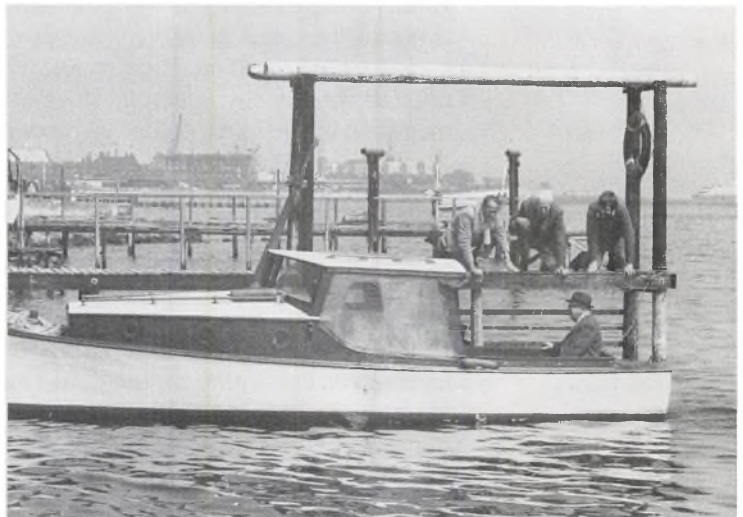
På grund med båden

En november-aften skulle han først sætte et par danskere i land, før han hentede flygtningene, og han bad dem om at kaste ankeret, men det kom ud uden tilstrækkelig kæde - med det resultat, at båden gik på grund. De to danskere var ikke mere modige, end at de lod Kiær i stikken og straks forsvandt. Kiær baksede forgæves med båden i lang tid, og han måtte tage hjem til villaen i Snekkersten og ringe efter hjælp fra gruppen. Til slut lykkedes det at få en fiskerbåd til at slæbe motorbåden til Sverige, hvor en større reparation måtte til.

Senere lykkedes det at få en endnu større båd, der kunne løbe betydeligt stærkere end de foregående. Om alt dette, og om de mange gange Kiær legede kispus med tyskernes patruljebåde ude på Øresund, kan man bedst læse om i Kiærs egen bog. Mange gange blev der skudt efter ham, og flere gange kunne han pille kugler ud af motorbådens skrog.

Der blev iøvrigt taget mangan en god tørn ved afsejlingerne, og adskillige gange måtte flere gruppe-medlemmer i vandet for at hjælpe båden af sted, både med og uden tøj på. Men der var både drøje og muntre perioder mellem hinanden.

En af de både som blev benyttet af »Helsingør Sykkklub« til de illegale transporter over Øresund. I båden ses Erling Kiær og på bådebroen fra højre Thormod Larsen og i midten Ove Bruhn. (DR/Piet van Deurs)

ARBEJDET PÅ LANDSIDEN

»Krigsråd«

På landsiden her blev der holdt »krigråd« i gruppen enten på Hotel Øresund eller på Snekkersten Kro, hvor mange mennesker kunne komme og gå, uden at det ville vække opmærksomhed.

På Hotel Øresund stod trofaste og brave portier Peter Jensen næsten altid i portierlogen, kendt af Gud og hvermand i byen. Han var i alle henseender en god mand for os, ikke selv aktiv, men straks parat med hjælp og anvisninger. Vi fik altid uden videre et ledigt lokale i etagerne ovenpå stillet til rådighed, og her knyttedes kontakterne til flygtningene og de illegale organisationer i København, her foregik tilrettelæggningen af mange transporter, og her blev planer drøftet, forkastet eller vedtaget. Møderne var ofte præget af livlig debat, men jeg husker ikke, at der nogensinde er opstået uoverensstemmelser om, hvad der skulle gøres eller hvorfor. Hver havde sin opgave at varetage, og i det store og hele kom alt til at klappe efter aftalerne - under de givne omstændigheder.

Dæknavnet

»Helsingør Syklub«

Det var også på et af møderne her, at det slog ned i os, at et dæknavn for transporterne kunne være på sin plads. Det humoristiske i navnet »Helsingør Syklub« tiltalte os, og fra den dag var der kun tale om Syklubben. Kiær havde allerede da fået dæknavnet »Pim« som en forkortelse af »Den røde Pimpernel«.

Vognmand Th. Bliid

Til transporterne ud til afskibningsstederne benyttede vi i overvejende grad vognmand Th. Bliid, der havde sin vognmandsforretning i gården lige overfor Hotel Øresund, og han kørte som oftest selv for os. Det var en ordning, der fungerede helt perfekt, og ingen kunne finde det unaturligt, at en vognmand kørte på alle tider af døgnet.

Snekkersten Kro

Hovedparten af turene kom nok til at gå til Snekkersten Kro eller i nærheden deraf. Krostuen var et ganske naturligt samlingssted for mange mennesker. Her kom fiskere og andre lokale folk, handelsrejsende og forretningsfolk, sognerådsmedlemmer fra Tikøb Kommune - og efterhånden så mange mennesker fra de illegale organisationer, at de vist efterhånden udgjorde det største klientel. Værten selv, kroejner H.C. Thomsen, charmerende, frisk og handlekraftig, altid med et rapt svar på rede hånd, fuld af lune, havde selv deltaget i adskillige transporter med fiskerbåde over Sundet, allerede længe før jødeforfølgelserne, og han viste mig ved en lejlighed den maskinpistol, som han altid medførte på disse transporter. Han var tidligere skipper og udmærket kendt med brugen af skydevåben.

Kroejner

H.C. Thomsen

»Flammen« og
»Citronen«

Snekkersten Kro blev et hovedcenter for de illegale transporter. Her kom mange af de illegale navne fra den tid, og her mødte vi ofte de to frihedskæmpere »Flammen«, kaldet således på grund af sit brandrøde, viltre hår, og »Citronen«, der jævnligt tog frem og tilbage over Sundet, bl.a. med Kiær. Et par høje, kraftige gutter, der ikke var bange for at vove skindet, uforfærdede til det sidste. Allerede dengang stod der gny om dem. Vi kendte ikke dengang deres rigtige navne, men de blev begge nogle af frihedskampens store navne. Både »Flammen«, Bent Fauerschou-Hviid, og »Citronen«, J. Haagen-Schmidt, omkom senere.⁶

En episode

Ved en anden lejlighed kom en kendt skikkelse på egnen, »Fritz Laban«, ind på kroen i en salig brandert slæbende på en sæk med forskellige effekter, som han vist nok havde »organiseret« fra en tysk jernbanevogn. Med sig havde han også flere »skildpadder«, plastisk sprængstof til anbringelse på f.eks. skibssider og tændrør til dem. Og så begyndte han med store fagter at demonstrere, hvorledes de skulle antændes. Med øjne tågede af sprit tog han med sine store grabber en »skildpadde« i den ene hånd og et tændrør i den anden »... og så ta'r du sådan en pind og sætter den ned i den, og så gør du sådan«, og så fløj vi til alle sider for at komme i dækning....

Taget af Gestapo

Nå, hverken »Fritz Laban« eller Snekkersten Kro røg nu i luften dengang, og lidt stakåndede vovede vi os frem igen og fik lempet »Fritz Laban« videre med sine effekter.

Opholdet i Vestre
Fængsel

En stikker, der var taget ind på Snekkersten Kro og havde opsnappet forskellige stumper af samtaler mellem gæsterne, var skyld i, at jeg første gang blev snappet af Gestapo. Tyskerne slog til tidlig om morgenen, som de havde for vane. De ringede på døren i Sct. Annagade, før jeg endnu havde fået tøj på, og der var ingen vej uden om de to, der kom for at hente mig. Først lidt op ad formiddagen blev jeg klar over, at der samtidig havde været razzia i Snekkersten, og at en del fiskere var blevet anholdt. Sammen med to unge fiskere blev jeg i bil kørt til Vestre Fængsel, og vi blev anbragt i hver sin celle. Undervejs kunne jeg ikke lade være med at tænke over, hvor let det ville have været at overmande de to tyskere foran os i vognen. Havde vi blot lagt en arm om halsen på tyskerne og slået til, kunne de næppe have gjort os noget, og vi kunne efter al sandsynlighed have afvæbnet dem. Men usikkerheden var for stor. Jeg kendte ingen af fiskerne, en aftale var umulig, og det var ikke til at vide, hvordan de ville reagere - om de i det hele taget ville reagere - og tankerne om eventuelle senere repressalier hjemme gjorde, at det blot blev ved

tanken. Heller ikke under et nødvendigt ophold ved et skovparti ved Vedbæk, hvor tyskerne tog temmelig lemfældigt på bevogtningen af os, skete der noget. Ideen om et flugtforsøg blev ikke realiseret - af samme årsag som før.

Opholdet i Vestre var for mig mest præget af usikkerheden om, hvad der ville ske. Ellers blev det hurtigt daglig rutine med de sparsomt tilmålte måltider om dagen - og jeg må blankt indrømme, at jeg ikke siden dengang har kunnet tåle synet af sauerkraut - og en forestilling om, at jeg måtte prøve at holde mig i nogenlunde form ved at spadsere lange ture frem og tilbage på cellegulvet, ni skridt frem, vende, ni skridt tilbage, vende og så fremdeles. De korte gårdture gav kun nogle øjeblikkes frisk luft, og kontakt endsige samtaler med andre fanger blev der ikke mulighed for. Dag efter dag bankede »telegraf«-systemet fangerne imellem, men jeg var der ikke længe nok til, at det lykkedes mig at finde ud af det. En enkelt afhøring var alt. En tysk politimand med en dansk hjælper afhørte mig, og jeg forklarede nervøst, at jeg ikke kendte noget nærmere til noget, jeg havde alene rent journalistisk interesseret mig for, hvad der foregik. Det blev ikke nogen længere afhøring, og det lykkedes mig ikke at blive klar over, om ikke den danske hjælper faktisk støttede min forklaring. Jeg havde det på fornemmelsen, men der kunne være en anden forklaring herpå. Måske skulle jeg bare slippes fri, for at de senere kunne holde øje med, hvem jeg ville sætte mig i forbindelse med?

Frigivelsen

Efter otte dages forløb blev celledøren smækket op. Jeg var fri. Sammen med de andre fra Snekkersten blev vi samlet til frigivelse, og først da blev jeg klar over, at flere fiskere og håndværkere fra Snekkersten samt kroejner Thomsen også havde været anholdt. Vi kørte alle til en lille restaurant i Vestergade, hvor frigivelsen blev fejret på overstadig vis med masser af øl. Tyskerne havde dengang slet ikke noget hold på sagen.

I læge Gersfelt bog kan læses, hvordan genkomsten iøvrigt fejredes i Snekkersten, hvortil direktør Parkov fra Wiibroes Bryggeri havde sendt 25 kasser øl og 100 kr. til betjeningen. Den fest varede i tre dage.⁷

Senere blev kroejner Thomsen som bekendt arresteret, og denne gang slap han ikke. Han blev sendt til Neuengamme, hvor han døde den 4. december 1944. Mindsteningen ved Snekkersten beskriver ham som »Flygningenes modige hjælper«, og de tre ord rummer en langt dybere sandhed, end de fleste forbigående vist i dag kan forestille sig.

Jeg tog hjem og fik at vide, at alt var ved det gamle, at »Helsingør Syklub« stadig fungerede, og jeg fik også adskillige velmente råd om at holde mig stille - men det var selvfølgelig umuligt. En kort tid gik jeg under jorden i København med familien, men min frygt for, at tyskerne holdt øje med mig, viste sig ikke at have noget på sig, og snart efter sad jeg i det til op over øerne igen.

Skærpet kontrol

November og december gik, transporterne var nu knapt så hyppige. Tyskerne havde skærpet deres kontrol både på land og til søs, og en nøjere og mere omhyggelig planlægning af transporterne blev nødvendig. Det var også blevet nødvendigt at checke flygtningene af. Mange blev der hentet oplysninger på i politiets centralregistratur, før de blev godkendt, og i nogle tilfælde blev der foretaget en særdeles omhyggelig kropsvisitering og gennemgang af alle personlige effekter, før vi turde godtage, at det var virkelige flygtninge, vi stod over for, og ikke Gestapo-stikkere.

Omhyggelig planlægning

Formodet stikker

En lidt mere dramatisk episode indtraf en aften ved Snekkersten. Kiær havde fået besked på at tage en formodet dansk stikker med hjem. Han skulle ledsages af en anden mand, der havde fået følgende lakoniske ordre fra en ledende dansk efterretningsofficer i Stockholm: »*Skydes, druknes eller kloroformeres*«. Den formodede stikker, Knud Larsen, havde vi tidligere haft en vis berøring med. Han var ofte ledsaget af en smart pige, som vi kaldte »Den røde flamme«, og de var bl.a. blevet observeret på Hotel Øresunds restaurant. Allerede dengang var der noget mistænkeligt ved dem. Knud Larsen var alt for indladende og havde et særdeles godt snakketøj, charmerende og med psykopatiske evner til at forstille sig.

Manden, der ledsagede ham over Sundet til Snekkersten, stjal i Kiærs båd en stor skruenøgle - hvad Kiær med god grund blev meget fortørnet over - og da de spadserede op ad en af Snekkerstens sideveje slog han Knud Larsen ned med skruenøglen. Desværre prellede slaget så meget af, at Larsen kun gik i knæ. Han kunne trække en pistol og skød efter den anden, som flygtede.

Senere kom de begge til os på Snekkersten Kro, hvor vi den aften var temmelig mange samlet. Beskeden fra Stockholm blev overbragt, og der blev en del ståhej, indtil politifuldmægtig Sandholt med en vis myndighed fik etableret et »retsmøde« i tagetagen på kroen med ham selv præsiderende som dommer. Så vidt jeg husker, må vi mindst have været 20 mennesker, der sadde på gulvet overværede denne proces. Knud Larsen var i mellemtiden blevet taget »i forvaring«.

»Retsmøde«

Snekkersten Kro blev et hovedcenter for mange af de illegale transportorganisationer, og kroejeren H.C. Thomsen var selv dybt engageret i arbejdet. Han arresteredes og sendtes til koncentrationslejren Neuengamme, hvor han døde d. 4. december 1944. Mindestenen ved Snekkersten berømmer ham som »Flygningenes modige hjælper« - tre ord som har en lang dybere sandhed, end de fleste forbipassende vist i dag kan forestille sig.

Isolering

Resultatet blev, at »dommeren« ikke fandt tilstrækkeligt grundlag for en likvidering, men at Larsen skulle holdes isoleret. Sammen med to mænd som vogtere, Malling og en anden, blev han ført i bil til Holte, og undervejs fik han en bedøvende indsprøjtning. Senere blev han sendt på en skinopgave til Vestkysten, som man mente ville kunne endelig afsløre ham, men derudover hørte vi ikke mere til ham, før Kiær efter sin hjemvenden fra Neuengamme kunne berette, at Larsen havde været interneret samme sted, men at han også der var en højst mistænkelig figur. Han havde hos tyskerne en lang række fordele, som ingen ellers kunne få, og man regnede med, at han kun var placeret i lejren for at skaffe oplysninger blandt medfangerne om det illegale arbejde.

En anden episode på Snekkersten Kro blev nok så nervepirrende. En sen aften stod jeg inde i Thomsens private stuer bag restaurationen og skulle til at aftale med en søløjtnant og hans kone samt vistnok et par stykker til om at blive sat over Sundet. Løjtnanten og hans kone havde et lille spædbarn med, godt indpakket som en bæreblyt. Pludselig kom fru Thomsen flyvende ind ad døren. Ophidset hviskede hun: Tyskerne er her! Samtidig sprang hun hen og åbnede en dør til nordsiden af stuen, og vi kom alle ud i løbet af kortere tid, end det tager at fortælle det. Udenfor var det bælgmørkt, og forsigtigt og musestille famlede vi os frem - men kun for at blive stoppet af et højt og solidt hønse-

Tyskerne er her!

Redaktionssaksen blev redningen

gårdsnet. Vi var blevet spærret inde i hønsegården! Der var trådn
net til alle sider, alt for solidt til at kunne rives i stykker med
fingrene.

Min redaktionssaks blev vor redning. Og aldrig har jeg været
så glad for denne lille saks, som jeg altid bar i jakkens brystlom-
me. Med den lykkedes det hurtigt at få klippet et så stort hul i
nettet, at vi kunne krybe igennem det og komme ud på den
græsklædte skråning bag hotellet. Hverken tyskerne eller hønse-
ne lod høre fra sig, da vi masede os op ad den ret så stejle skrænt.
Græsset var fedtet og glat, og jeg havde taget spædbarnet i arme-
ne. Et øjeblik måtte jeg lægge barnet fra mig for at hjælpe løjt-
nantens kone op, men det begyndte straks at klynke højlydt, og i
en fart måtte jeg gribe fat i det igen. Men op kom vi til stien oven-
for, og da var vi faktisk i sikkerhed. Bagefter fik jeg at vide, at det
var Gestapo-Juhl, der havde foretaget en inspektion af kroen. I
virkeligheden var det en temmelig klodset »manøvre«. En tysk
bil måtte øjeblikkelig virke alarmerende, og der var ikke
postoreret nogen folk ved bagudgangene.

Søløjtnanten, hans kone og barn og de andre kom alle over
senere - i god behold.

Mild vinter uden sne

Det blev heldigvis en meget mild vinter uden sne med fodspor,
der kunne have røbet, hvad der foregik. Vi kom over julen med
en efterhånden mere begrænset trafik. - Det lykkedes selv for
Kiær at holde jul hjemme - og det blev iøvrigt en stille jul i fami-
liernes skød.

Mere og mere
udspekulerede

Kontaktstederne blev efterhånden mere og mere udspekule-
rede, og nye anløbssteder på både nord- og sydkysten blev be-

En deling fra Kystpolitiet på vej ad Ndr. Strandvej mod deres hovedkvarter »Stella Maris«. De illegale transportorganisationer havde gode kontakter og medhjælpere blandt be-tjentene.

nyttet. Det gik ikke an at komme to gange på samme sted lige efter hinanden, og efterhånden blev organisationen så udbygget, at ikke alle behøvede at være med hver gang. Så få som muligt, var altid parolen.

Kystpolitiet

Et af de gode anløbssteder var den åbne badeanstalt i Marienlyst Park, og her fik vi altid ekstra hjælp af kystpolitiet, som stod i dækning hele parken rundt med deres skydevåben parat. Jeg husker tydeligt en aften, da jeg skulle ledsage nogle flygtninge ned gennem krattet i haverne op til stadions parkeringsplads. I hånden havde jeg et stort sammenrullet kort over rakétforsøgsanlæggene i Peenemünde, som jeg havde lovet en agent for det franske efterretningsvæsen at lade gå med over, materiale som det var livsvigtigt at få af sted.

Vi masede os forsigtigt gennem det tætte krat, indtil en mørk skikkelse dukkede op lige foran os. Det var en af de posterede kystbetjente. »Gud, er det Jer!« sagde han, kendetligt rystet. »Jeg har ellers lige tre gange råbt: Stands, eller jeg skyder!«

Grenenes slag mod tøj og ansigter havde fuldstændig overdøvet hans stemme.

»Bodal« i Ålsgårde

Et særligt anløbssted lykkedes det os at etablere ved »Bodal« i Ålsgårde, hvor vi lejede en lille, tom lejlighed på en førstesal- og iøvrigt udstyrede den med konserves og anden proviant for påkommende tilfælde. Her kunne vi placere lys i vinduerne, som Kiær kunne pejle efter.

Finansieringen af transporterne

Det kan være naturligt at spørge, hvordan det i det hele taget lykkedes at opretholde transporterne, hvordan de blev finansieret. Bidraget på 4.000 kr. til køb af den første båd gav som nævnt skubbet til, at det hele kom i gang, men derefter skulle skaffes penge til Kiærs ophold i Helsingborg, til transporter med bil på denne side af Sundet og til småudgifter på Hotel Øresund og Snekkersten Kro. Da transporterne begyndte at komme i gang blev det en rettesnor, at enhver, der skulle over, betalte efter formåen. Havde vedkommende mange penge med sig, blev beløbet større, havde han ingen, blev beløbet derefter eller slet intet. Vi kom snart til et gennemsnitligt beløb på ca. 10 pct., og det blev også den takst, der senere kom til at gælde for de mange kommissioner, vi efterhånden fik at udføre for de jødiske flygtninge og andre i Sverige. Sabotører og kurerer kom naturligvis over pr. honnør.

Økonomiske vanskeligheder

Efterhånden blev det vanskeligere og vanskeligere at skrabe penge sammen til Kiærs ophold, og flere gange kom alvorlige klager fra ham. Glemmes må det ikke, at »Helsingør Syklub« helt og holdent måtte operere med kun de midler, som den fik

Kommissioner og indsamlinger

ved overførslerne og eventuelle kommissioner. Først på et langt senere tidspunkt lykkedes det Kiær at finde en vis form for organisationsstøtte i Sverige.

Fra de flygtninge, der var kommet til Sverige, fik vi efterhånden en del kommissioner. De havde brug for flere penge, og mange havde endnu ressourcer at trække på hjemme i København. Disse penge måtte hentes i banker og hos sagførere i København, og vi tog et gebyr på 10 pct. herfor. Jeg husker adskillige rundture i Hovedstaden for på forskellige adresser at hente beløb fra 2.000 til 5.000 kr., og det var mange penge den gang. Min egen månedsløn som journalist var vist endnu ikke kommet op på 600 kr., og 10.000 kr. blev betragtet som en næsten uopnåelig årsindtægt.

Anholdt

En enkelt gang var uheldet ude. Efter et besøg i en moderne ejendom på Christianshavn sad elevatoren pludselig fast mellem to etager. Der hang jeg mildest talt frit svævende med 30.000 kr. i mappen og et politiskilt i lommen. Først efter stor larm lykkedes det at få tilkaldt nogen - men samtidig kørte en politibil op foran huset. Jeg blev betragtet som i høj grad mistænkelig, men penge og politiskiltet var heldigvis samtidig så vægtige indicier, at betjentene behandlede mig med al omhu. Jeg blev anbragt i »skabet« på St. Kongensgades gamle politistation, medens adskillige betjente kom og kiggede på mig gennem det lille glughul. Det endte med, at jeg blev kørt direkte til Politigården, til politidirektør Eivind Larsen, som jeg iøvrigt kendte fra den tid, han havde gjort tjeneste som politimester i Helsingør, og som jeg ved et tidligere tilfælde, før besættelsen, havde forsynet med danske

Benklæderne Thormod Larsen bar, da han blev skudt på stranden ved Hellebæk d. 20 januar 1944.

Fri mand igen

nazistiske adresser og telefonnumre, der ved et tilfælde var blevet spillet mig i hænderne. Det varede ikke mange minutter, før jeg gik derfra som en fri mand - men pengene blev tilbageholdt og leveret tilbage til de adresser, hvor jeg havde fået dem udleveret. Først bagefter fik jeg at vide, at Thormod næsten straks efter min indbringelse til politistationen havde fået melding herfra og omgående havde sat sig i sving for at få mig fri igen.

Gavepakker fra Sverige

Ved andre lejligheder kom der gavepakker fra flygtninge i Sverige hjem til pårørende i Danmark. Cigaretter og sæbe, manglvarer i Danmark. Men cigaretterne havde oftest taget afsmag af sæben, og det lærte mig i hvert fald, at man aldrig skal pakke sæbe sammen med nogen former for spise- eller nydelsesvarer. De cigaretter må have smagt skrækkeligt. Atter andre gange var det varer til Sverige - og jeg husker da, at Kiær under megen moro fik en stor dansk ost med over til egen husholdning. Duften af den må have gjort denne transport til en særlig begivenhed. Og så havde vi tilmed som en spøg skåret nøjagtig 10 pct. ud af den!

»Stukket«

OVERRUMPLET AF TYSKERNE - THORMOD SKUDT
Trods alle sikkerhedsforanstaltninger gik det alligevel galt til sidst, og det var det klassiske uberegnelige tilfælde, der kom til at spille os et puds - kombineret med en meget månelys nat. At vi bagefter blev klar over, at Kiær måske den nat var blevet *stukket*, er en anden sag. Det var ikke det, der blev skyld i, at uheldet ramte os.

Travl aften

Det var den 20. januar 1944. En meget travl aften for Syklubben. En transport var allerede afskibet, og Kiær skulle ved 23-tiden hente næste hold, der skulle over Sundet. Det blev aftalt, at han skulle gå ind til en høfde ved nordstranden omtrent oppe ved Hellebæk Hotel. Selve stranden var til dels afskærmet fra Strandvejen ved en række store buskadser, som godt kunne skjule en hel del mennesker.

Tyskerne på stranden

Flygtningene var blevet samlet i de øvre etager på Hotel Øresund, og herfra blev de sendt af sted to og to - uden bagage, højst med en håndtaske. De skulle spadsere ud ad Strandvejen til anløbsstedet og gå i dækning her. Denne trafik med to og to ad gangen og med lange og uregelmæssige mellemrum forløb også uden at vække mistanke. Bagefter hørte vi rygter om, at tyskerne den aften var gået i stilling på den sydligste del af Julebæk Strand, vistnok endog bevæbnet med et maskingevær, netop for at pågribe Kiær. De få passerende på Strandvejen havde de imidlertid ikke taget notits af.

Nervøs stemning

Netop den aften herskede der en mærkelig nervøs stemning. En besynderlig, instinktmæssig forudelse, som det var svært at definere. Jeg var sært urolig, men endnu den dag i dag har jeg ikke kunnet forklare hvorfor. Jeg havde, så vidt jeg husker, været med ved aftenens første afskibning, og Thormod og Bruhn havde påtaget sig den næste, der skulle finde sted ved 23-tiden. Alt var blevet aftalt, gjort klart og checket af. Med sig havde Thormod og Bruhn den ganske unge Leif Olsen, søn af grosserer Olsen, »Importøren« på Torvet. Vi var betænkelige på grund af hans unge alder, men han havde været meget ivrig for at komme til at deltage i transporterne.

Ude på nordstranden havde man fået samlet flygtningene sammen og givet signal til Kiær. Det var kun let skyet, og månen oplyste svagt hele sceneriet. Indladningen af passagererne begyndte, og næsten alle var kommet om bord, da det pludselig skete - i et særdeles kritisk øjeblik, idet båden under indladningen var kommet til at stå fast på grunden. Arbejdet med at få den fri kunne, i den stille nat, høres langt omkring...

Overrasket af en tysk cykelpatrulje

Tre tyske vagtposter, der havde til opgave at afpatruljere kysten, var kommet på cykel nordfra og havde fået øje på transporten. De fór ned ad en sti til stranden og åbnede straks ild med deres automatiske geværer. Thormod, der stod på stranden, blev ramt i maven af et skud, der gik lige igennem ham og dannede et 10 cm stort hul i ryggen på ham. Desværre var også ryggraden blevet strejft.

Afsted på fuld kraft

Bruhn stod ude ved høfden ved siden af båden. Kiær kommanderede et par af de unge flygtninge ud foran, så båden kunne få lettet bagpartiet. Bruhn skubbede på, selvstarteren virkede omgående, Bruhn sprang om bord, og båden skød udad for fuld gas, medens tyskerne sendte byger af skud efter den.

Bruhn var kommet i dækning, men en af de unge mænd forude havde fået flere skud ind bagfra i det ene lår, da han lå på maven hen over fordækket. Et stykke ude faldt den anden over bord, men båden var da uden for skudvidde, og det lykkedes at bjerge ham indenbords igen. Den sårede blev indlagt på lazarettet i Helsingborg, hvor jeg senere havde lejlighed til at se til ham. Han tog det da fra den bedste og mest spøgefulde side.

Livsfarligt såret

På stranden lå Thormod livsfarligt såret, stadig ved fuld bevidsthed, men naturligvis uden at få nogen som helst hjælp af tyskerne, og han led et frygteligt blodtab. Først da det danske politivagthold nåede frem, lykkedes det at få fremskaffet en ambulance, og Thormod blev kørt til Øresundshospitalet, der straks satte alt ind på at redde hans liv. De danske politifolk skulle have

Til Øresundshospitalet

været sat ind i bevogtningen af transporten, men Kiærs afsejling var uventet blevet forceret, og derfor ankom de først, efter at skydningen havde fundet sted.

Leif var ikke blevet ramt, og da et større opbud af tyskere efterhånden var kommet til, blev han ført til Horserød, hvor han straks kom i forhør.

Selv sad jeg på mit kontor i Sct. Annagade, stadig ejendommeligt foruroliget, da jeg svagt hørte lyden af skud langt borte. Det var en usædvanlig stille nat, men endnu den dag i dag undrer det mig, at jeg kan have hørt de skudsalver, der blev affyret så langt borte. Jeg ringede til Ejnar Andersen, og snart efter kom bekræftelsen. Transporten var blevet overrasket, Thormod var blevet skudt.

På åstedet

Ejnar og jeg blev enige om at tage ud på stedet, og vi kørte derud i hans tjenestebil. Da havde tyskerne forladt stedet, men mens vi gik hen over sandet på stranden stødte min fod mod noget hårdt, og jeg kunne samle en lille pistol op, som Leif Olsen havde smidt fra sig!

Fra Hellebæk kørte vi direkte til Øresundshospitalet, hvor vi på en af de øverste etager fandt Thormod. Han var netop blevet behandlet og var stærkt afkræftet, men ved fuld bevidsthed, skønt smerterne plagede ham hårdt. Det var en ringe trøst, vi kunne give ham - at vi skulle skyde mindst tre tyskere til gengæld, hvis han døde, og iøvrigt love at tilkalde forældre og et par nære venner. Derefter fik Thormod en stærk morfinindsprøjtning, og senere på natten blev han overført til et hospital i København under ledsagelse af operationssygeplejersken, til et sted, hvor tyskerne ikke kunne finde ham. Da tyskerne noget efter kom for at sætte ham under arrest, var han væk.

Overført til et hospital i København

Da Thormod kom lidt bedre til kræfter, blev han illegalt overført til Sverige.⁸ Men Thormods oplevelser vil jeg hellere overlade til ham selv at fortælle nærmere om.

Til Sverige

I SIKKERHED PÅ TAGET

Organisationen trævles op

Jeg burde have været advaret af det skete, slået alarm til forbindelserne og været gået under jorden, men det faldt mig på daværende tidspunkt ikke ind, at tyskerne så hurtigt kunne begynde at trevle organisationen op. Men Erling Olsen, der døde nogle år efter krigen, må have ment, at vi andre alle var kommet i sikkerhed, så han roligt kunne begynde at fortælle til tyskerne. Eller også har tyskerne allerede på det tidspunkt fået samlet så mange stykker af puslespillet sammen, at de straks kunne slå til.

Det skete tidligt om formiddagen, knap 11 timer efter, at Thormod var blevet skudt ned ved Hellebæk.

Jeg havde som sædvanlig åbnet kontoret kl. 9 om morgenen, og min kontordame og jeg var hver for sig gået i gang med dagens arbejde, da min bror Tage kom på besøg. Han var på den tid ansat på Gummifabrikken Tretorns Helsingørafdeling og var i byen for at hente tobaksvarer, da han hørte rygter om skyderiet ved Hellebæk og nedskydningen af en mand. Da han mente, at jeg nok måtte vide noget mere om det, gik han op til mig, og vi gik ind i den private stue for at få en kop kaffe.

Tysk politi på besøg

Vi havde ikke mere end lige netop fået skænket kaffen, da kontordamen bankede på og sagde, at to herrer ønskede at tale med mig. Tage blev lynhurtigt klar over situationen og stoppede mig i at rejse mig, hvorefter han gik ind på kontoret. At det var tysk politi, var han ikke et øjeblik i tvivl om, og han gik tværs over kontorgulvet, så tyskerne blev nødt til at vende ryggen til døren til stuen. Da jeg et øjeblik efter åbnede døren for at se, hvad der var på færde, sendte Tage mig et blik, der fortalte alt. Jeg fik stille lukket døren igen, skyndte mig ud gennem køkkenet og entreen, der havde dør både til kontor og køkken, fik åbnet yderdøren til trappen og lukket den lige så stille igen. Jeg var hundeanngst for, at entregulvet skulle knirke og afsløre mig, og jeg anede, at jeg kun havde sekunder til at slippe bort i. Jeg turde ikke løbe ned ad trappen, for tyskerne kunne meget vel have en mand posteret nedenfor, så i stedet sprang jeg op ad trappen til anden sal og fór ind ad døren til to kystbetjente, der boede i et loftsværelse på denne sal. De forstod straks situationen. Jeg fortsatte fra en lille korridor ind gennem værelset og stiledede mod et karnapvindue til gården, fik det højre vindue åbnet og steg ud i tagrenden. Herfra et par små skridt til venstre, skråt op ad taget, så jeg kunne hage mig fast i karnaptaget, og så hang jeg der med fingrene klæbet til taget. Et kort øjeblik fik jeg et glimt ned i gården - og ved en ekstra anstrengelse fik jeg endelig halet mig selv op på karnaptaget. Jeg måtte den gang sande, at man i visse situationer virkelig kan få uanede kræfter. Bagefter følte jeg det, som om jeg næsten var blevet løftet op.

På flugt

Oppe på taget

Der sad jeg så og begyndte at fundere over situationen. Nedenunder var alt roligt, og selvom tyskerne skulle foretage en husundersøgelse, ville de næppe finde på at søge på taget. De to kystbetjente vidste jeg, at jeg kunne stole på. Heller ikke fra den snævre lille gård til ejendommen ville man kunne se mig.

Først senere fik jeg rede på, hvordan det var gået Tage. Da han kom ind på kontoret, troede tyskerne ganske bestemt, at det

Er det hr. Rønne?

var mig. Den ene af de to mænd var dansktalende, og da han spurgte: »Er det hr. Rønne?« svarede Tage »Ja« - i overensstemmelse med sandheden hed han jo Rønne - og da de bad ham om at legitimere sig, trak han sit legitimationskort op. Det overbeviste tyskerne, og det var vist et held, at de ikke tog nogen notits af kontordamen, der sad der og så ud som ét stort spørgsmålstegn. At det gik godt, og at det lykkedes mig at forsvinde ud af døren netop i det øjeblik, de stod og kiggede på hans kort, er der ingen af os, der rigtig fatter den dag i dag.

De er da vel redaktør Rønne?

Tyskerne bad Tage følge med, og de begyndte at gå hen ad Stengade, medens Tage spurgte dem, hvad det hele drejede sig om. Han fik at vide, at det skulle han ikke interessere sig for. Han skulle bare følge med. Da de var kommet et lille stykke forbi Rådhuset, sagde den ene pludselig: »De er da vel redaktør Rønne?« Tage svarede: »Det har jeg da aldrig sagt. De har set mit kort, der står kolonnefører på!« Tage var den gang kolonnefører i CB. Tyskeren spurgte: »Var det da den herre, der var oppe i lejligheden?«. »Ja, det var det«, svarede Tage, »så er det altså ikke mig, De vil have fat i. Så kan jeg godt gå igen?« Næh, det fik han aldeles ikke lov til. Den ene tysker spændte tilbage til min lejlighed for blot at opdage, at jeg var væk, og den anden, en tysker der ikke forstod ret meget dansk, fortsatte med Tage. Ud for »Osteboden« nåede han at råbe til en dame, som han kendte, at hun skulle ringe hjem til hans kone og fortælle, at han var blevet taget af tyskerne. En af Tages bekendte kom cyklende og ville absolut tale med ham. Og han blev meget fornærmet, da Tage ikke ville tale med ham, - indtil han pludselig blev klar over situationen og kom af sted i en fart.

På »Wisborg«

Tage blev ført ud til »Wisborg«, og der så han, at både vognmand Bliid og portier Jensen fra Hotel Øresund var taget samtidig.

Bliid blev hurtigt løsladt, da han »ikke vidste noget«. Men senere blev han hentet af tyskerne midt om natten og bragt til Vestre Fængsel i København. Her sad han i tre dage, hvorefter han blev overført til Horserød og senere til Frøslev. Herfra kom han endelig til Sverige ved befrielsen. Han døde i 1956.

Portier Jensen gik det værre for. På trods af, at han ikke havde været direkte involveret i det illegale arbejde, blev han overført til en tysk koncentrationslejr, og vi blev triste til mode, da vi hørte, at han ikke overlevede behandlingen her. Den lille modige mand var ufortjent blevet offer for en barsk skæbne.

Fra Wisborg blev Tage ført til Horserødlejren, hvor han sad i to dage. Han blev da hentet ind til forhør på Wisborg, til en højst

- Humoristisk sans overlegen og uforskammet behandling. Tyskerne begyndte med at påstå, at jeg sad inde ved siden af, og at jeg sagde noget helt andet end han. Men Tage svarede: »De lyver, hvorfor vil han bringe mig i fedtefadet. Hils ham og sig, at det kan han ikke være bekendt!«. Tage var selvfølgelig godt klar over, at de løj, og forhøret endte da også med, at han kunne gå. Med denne slutbemærkning fra politimanden: »Nu bliver De sluppet løs. Og kom så ikke og sig, at tyskerne ikke har humoristisk sans!«
- En fælde Da Tage var kommet hjem til sit hus på Thorsvej, fik han et par dage senere besøg af to helt ukendte unge mennesker, der påstod, at de havde fået hans adresse. Nu ville de have, at han skulle hjælpe dem med at komme til Sverige. Tage lugtede imidlertid straks lunt. »Jeg er Røde Kors mand og kender ikke noget til det«, svarede han. Nå, men de ville godt betale et pænt beløb for at komme over o.s.v. De pressede længe på, men Tage var stadig lige uforstående, og til sidst forsvandt de da igen.
- Medlem af modstandsgruppe på Tretorn Tage gik under jorden et par dage, men der skete ikke mere, og han hørte ikke siden fra tyskerne. At Tage allerede på det tidspunkt var medlem af modstandsgruppen på Tretorn og lå inde med en maskinpistol hjemme, var en helt anden sag. Senere lykkedes det ham at hjælpe andre over fra Nordhavnen. Ved en bestemt lejlighed bragte han således en sovende lille pige på cykel forbi de tyske vagtposter. Også det gik godt.
- Stadig oppe på taget At Tage reddede mig fra at havne i en tysk koncentrationslejr eller det, der var værre, er uomtvisteligt. Uden hans lynsnare og uforfærdede fremtræden for tyskerne var historien endt helt anderledes.
- Der sad jeg imidlertid og krøb sammen på taget, og det begyndte så småt at regne. En af kystbetjentene langede en regnfrakke op til mig, men ellers afventede jeg bare situationen. I genboejendommen ud til Stengade så jeg på første sal fru assurandør Magnussen, hvis mand havde agenturet for »Baltica«, gående i sit køkken i lang tid, indtil hun pludselig fik øje på mig.
- Hun fik vist en forskrækkelse, men hun handlede ellers meget rådsnart og satte sig i forbindelse med Falck. Hvor længe, jeg sad på taget, har jeg ikke nogen klar forestilling om, men det har nok været flere timer. Da kom der melding fra kystbetjentene om, at skysten var klar, og først da blev jeg klar over det risikable ved at skulle ned samme vej, jeg var kommet op. Den risiko turde jeg ikke løbe på det regnvåde tag. I stedet for begyndte jeg at pille tagstenene af tagryggen bag mig. Flere havnede i gården med små brag. I løbet af kort tid havde jeg fået pillet så mange tagsten ud, at jeg kunne krybe ind på loftet, og derefter tog det

kun et øjeblik at løbe ned ad trappen, ud i den lille gård og via skraldebøtter og et udhustag at komme over i Magnussens gård. I Magnussens lejlighed ventede en brav Falckmand på mig med en ekstra uniform parat - kvikt udtænkt - og forklædt som Falckmand lykkedes det mig at komme bort. I mellemtiden havde min kone og min 5-årige datter forladt lejligheden, og dækket af en paraply var de spadseret lige forbi en Gestapomand foran huset i Sct. Annagade.

Under jorden

De havde fundet ly hos klosterforstander Erik Sejer-Petersen i den lave bindingsværkslænge bag klosteret. Her mødtes jeg senere på aftenen med dem og flere andre, og ved snedkermester O. Krygers mellemkomst blev vi sent på aftenen kørt ud til Borsholm, til formanden for Venstre i Tikøb, gdr. Otto Mathiasen, hvor vi overnattede. Dagen efter flyttede vi ind i en lejlighed på Frederiksberg tilhørende nogle af vore bekendte, der ikke var hjemme. En kun få måneder gammel søn havde vi måttet efterlade i lejligheden, men kontordamen sørgede for at få tilkaldt andre familiemedlemmer, der tog sig af ham.

Til Sverige

Nogle dage senere kom vi alle tre over Sundet fra Islands Brygge. Det blev Blichfeldt-Møller, der sørgede herfor. En mørk stille aften kørte vi ud til Ovengaden oven Vandet, hvor han tog imod os og sendte os videre ud mod Islands Plads. Her lå en af Kystpolitiets både og ventede på os. Søsygen kom til at plage både min kone og datter, men vi kom vel i land i Barsebäck, hvor venlige svenske toldere tog imod os.

RUTEN FORTSÆTTER - KIÆR TAGES

Bruhn, der var sprunget på Kiærs båd, kom tilbage sammen med Kiær næste nat, ivrige efter at få at vide, hvad der var sket. De fik kontakt med »Snedkerforretningen« hos Kryger, overnattede der og forsvandt næste morgen. Kort efter dukkede Gestapo op her og arresterede Kryger, som måtte sidde tre måneder i Horserødlejren. Hvordan Gestapo fandt frem til den adresse, er mig en gåde, men muligvis har det ligget i, at Kryger som Venstres byrådsmedlem havde en ganske naturlig kontakt med »Frederiksborg Amts Avis« og ofte kom på kontoret.

Bruhn tager til København

Medens Kiær atter tog over Sundet, fortsatte Bruhn ufortrødent til København, hvor han blev yderligere stærkt engageret i det illegale arbejde - indtil han en eftermiddag måtte flygte i zigzag gennem en skov i udkanten af København med tyskernes kugler piftende om ørerne. Derefter fandt han det passende at tage til Sverige også.

Kiær bliver taget af tyskerne

Blichfeldt-Møller kom desværre ikke til at fortsætte sin illegale trafik ret mange dage efter, at jeg selv og min familie var kommet over. Han blev overrasket under arrangementet med en ny transport fra Christianshavn og blev dræbt af tyskernes kugler. Det kom som et chock for os alle.

Kiær fortsatte med sin rute over Sundet, efterhånden mere og mere trængt af de tyske patruljebåde, der nu lå med tættere mellemrum end nogensinde før - og natten til den 12. maj 1944 blev han opbragt af seks tyske både, men kun fordi en kugle havde standset motoren i hans båd. Om Kiærs egne oplevelser både før og siden bør man læse i hans egen bog. Det endte med, at han blev sendt til Neuengamme, hvorfra han først kom hjem ved krigens afslutning.

Ejnar Andersen, politifuldmægtig Sandholdt og Bernhard Olsen havde også måttet gå under jorden og kom efterhånden også til Helsingborg.

I Sverige

Efter at være kommet til Barsebäck blev min familie og jeg kørt til Malmö, hvor vor identitet snart blev klarlagt, og vi blev straks ført til Helsingborg, hvor vi som så mange andre flygtninge blev indkvarteret i fru Anderssons pensionat på Kullagatan 6, 2. sal, hvor den danske politiafdeling under ledelse af politimester Lassen fra Hillerød havde sin flygtningemodtagelse på førstesalen. Senere flyttede vi til et par lejede værelser i en stor ejendom ved havnen, med udsigt hjem til Helsingør. Vor lille søn, som vi havde måttet efterlade, kom senere over ved Kiærs mellemkomst. Uden at jeg vidste noget derom, havde Kiær givet besked via politifolkene på færgen til politifuldmægtig Sandholt om, at han skulle have en indsprøjtning og lægges i sin barnevogn. Derefter skulle barnevognen emballeres godt med papir og sække-lærred og sendes som almindeligt rejsegods til Sverige. Det traf sig så heldigt, at drengen var kommet i pleje hos min egen tidligere barnepige. Hun var gift med portør J. Hansen, der netop var beskæftiget med rejsegodset på Helsingør Station, og han havde ingen vanskelighed med at få det styk rejsegods til at se helt naturligt ud.

En tidlig formiddag blev jeg intetanende kaldt ned på Helsingborg Færgestation, hvor der var kommet en forsendelse til mig. Her stod barnevognen til mig, med min lille søn smukt sovende. Jeg kunne trille den lige hjem, ind i elevatoren til 2.sal og køre den direkte ind i stuen til min kone og datter. Det blev unægtelig en overraskelse.

Da Kiær blev taget, var der ingen tvivl om, at ruten over Øresund på en eller anden måde måtte fortsættes, og Ejnar Ander-

Erling Kiær fortsatte sin illegale rute efter optrevlingen af »Syklubben«, men blev opbragt af tyske patruljebåde d. 12. maj 1944. Ruten blev videreført under »Øresundstjenesten«. På billedet ses en af bådene, der anvendtes.

sen blev ved Stockholms mellemkomst sat i spidsen for Helsingborg-afdelingen af den illegale rute »Øresundstjenesten«, der arbejdede sammen med redaktør Leif B. Hendil i Malmö, samtidig med at han knyttedes til den danske efterretningstjeneste i Sverige. Jeg fik et dobbeltjob, dels som bogholder for denne rute, dels som korrespondent til Dansk Presse Tjeneste i Stockholm. Desuden foranstaltedes en del opinionsundersøgelser med udtalelser fra de danske flygtninge, der vedblev at komme over, nu hovedsagelig ved kontakter med skibe på vej gennem Øresund. Snart begyndte også den meget hemmelighedsfulde afskibning af våben til de illegale styrker.

Øresundstjenestens båd blev ført af den tidligere nævnte overbetjent Rasmussen fra kystpolitiet i Helsingør, der nu gjorde storartet fyldest her.

Befrielsen

Da frihedsbudskabet kom den 4. maj kl. godt 18, var de danske styrker i Sverige allerede på vej til Helsingborg. De ankom i løbet af natten og blev indskibet på danske færges og andre skibe parat til at sætte over Sundet.

I Helsingborg

Om morgenen den 5. maj fik jeg besked på, at folketingsmand Aksel Larsen skulle sættes over med Øresundstjenestens båd, ført af overbetjent Rasmussen, og jeg skulle ledsage ham og sørge for, at han straks kom videre til København, hvor han skulle være med til at danne den første befrielsesregering. Aksel Larsen havde i nogen tid befundet sig i Helsingborg.

Dagen oprandt i strålende solskin, og vi satte spændt kursen mod Helsingør. Det var usikkert, om tyskerne på Kronborg på det tidspunkt havde overgivet sig, eller om de ville skyde på os, men intet skete, og vi stod som de første ind i havnen i Helsingør - og fandt en tusindtallig skare opstillet på moler og kajer hele havnen rundt for at byde de frie styrker velkommen. Aldrig havde vi drømt om en så begejstret modtagelse, og vi måtte mase os gennem tæt sammenstimlende mennesker for at komme over på stationsforstanderens kontor på banegården for at få Aksel Larsen videre.

På en eller anden mærkelig måde lykkedes det også Rasmussen og mig senere på dagen at komme til København - efter at have fået frihedskæmperarmbind udleveret på Kronborg Margarinefabrik, der var hovedkvarter i Helsingør for frihedskæmperne - og vi kom til at opleve en hovedstad endnu sydende af begejstring over den genvundne frihed - med Den danske Brigades indtog over Rådhuspladsen, skyderiet ved Vesterport - og jubelen var ellewild.

Men tilbage til Helsingborg igen. Trafikken af flygtningene fra Sverige hjem skulle afvikles på ordnet måde, og først engang i juni måned blev det vor tur.

Tilbage til det gamle job på Frederiksborg Amts Avis' kontor i Helsingør, hvor taget i mellemtiden var blevet repareret. Den regning kom jeg aldrig til at høre noget om.

For ruten over Sundet kom et efterspil. Var Kiær blevet stukket den pågældende nat - den 12. maj 1944, da det lykkedes de tyske patruljebåde at omringe ham og tage ham til fange?

Meget tydede på det, også Gestapo-Juhl's udtalelser til Kiær om morgenen, da han blev ført ind i Toldbygningen i Helsingør: »Vi ventede Dem, Kiær«.

En opklaring i alle detaljer har vi aldrig fået, men kort efter befrielsen fik politiet materiale i hænderne, der kunne tyde på, at en overbetjent, der på grund af spillemani havde indviklet sig i gæld, havde »snakket« til tyskerne.

Da en overordnet politimand i Helsingør ringede til den pågældende overbetjent og beordrede ham ind til en samtale, må overbetjenten have anset spillet for at være ude. Han cyklede ud

Var Kiær blevet stukket?

»Vi ventede Dem, Kiær«

Hvor mange

i Teglstrup Hegn og hængte sig - eller skød han sig? I den første forvirrende tid efter befrielsen skete så meget under opgøret med tyskerne og de tyskvenlige, at vi ikke fik nærmere rede herpå. Om han virkelig havde været stikkeren, eller om han havde andet på samvittigheden, lykkedes det desværre ikke at få opklaret.⁹

Hvor mange flygtninge, »Helsingør Syklub« kom til at sætte over, er aldrig statistisk blevet opgjort, heller ikke i Helsingborg, og det har været drøftet nogle gange siden, også med vor gode ven, kriminalkommissarie Carl Palm.¹⁰ Vi har nøgternt anslået tallet til at måtte ligge over 1200, men Kjær kan meget vel have ret i, at tallet snarere må ligge i nærheden af de 1400, som han selv anfører i sin bog. Han opgør også antallet af ture over Sundet til 142 samt 30 ture midtsunds til kontaktskibe eller i anden mission. Den anden vej over Sundet havde han ca. 300 med ialt.

»Helsingør Syklub«s kerne eksisterer endnu i sommeren 1980, 35 år efter befrielsen. På en bestemt dag hver måned mødes »Pim«, alias Kiær, Thormod, Bruhn, Palm og undertegnede på aftalt mødested i Helsingør - for at holde sytråden på plads.¹¹

Noter og henvisninger:

¹ Beretningen er redigeret og kommenteret af Henrik Arensdorf Bengtsen. »Helsingør Syklub« havde mange navne. I det samtidige materiale bruges »Kjær-ruten«, »Politi-ruten« og »H-H ruten«, men aldrig »Helsingør Syklub«. »Helsingør Syklub« bestod som illegal organisation fra oktober 1943 til 20. januar 1944.

² Her menes kun den illegale trafik med tilknytning til »Helsingør Syklub«.

³ 26. august 1943.

⁴ Politiets rapporter nævner episoder under datoen 24. september 1943. Se endvidere Jørgen Gersfelt: »Sådan narrede vi Gestapo« 49-51.

⁵ Under datoen 17. oktober 1943 har Thormod Larsen i politirapporten noteret et tyveri af en mindre motorbåd fra lods Oscar Wulff. 23. oktober meddeler Thormod Larsen at båden er kommet tilstede igen.

⁶ Om »Flammen« og »Citronen« se »Faldne i Danmarks Frihedskamp«, 1940-1945.

- ⁷ Senere blev kroejner Thomsen som bekendt arresteret påny, og denne gang slap han ikke. Han blev sendt til Neuengamme, hvor han døde den 4. december 1944. Mindestenen ved Snekkersten beskriver ham som »Flygtningenes modige hjælper«, og de tre ord rummer en langt dybere sandhed, end de fleste forbigående vist i dag kan forestille sig. Se Jørgen Gersfelt: op.cit. p.89.
- ⁸ August 1944.
- ⁹ Aviserne i befrielsessommeren beskæftigede sig indgående med »Helsingør Syklub« og om organisationen blev stukket. Se bl.a. Helsingør Dagblad 19. juni 1945. Om overbetjent Poul Hansens selvmord se Helsingør Dagblad 9. og 19. juli 1945.
- ¹⁰ Oplysninger om Carl Palm's rolle i det illegale arbejde kan hentes andet sted i nærværende årbog (i Erling Kiær's bog), samt Carl Palms artikel »Glimtar från krigsårenes Helsingborg och dess skola«, hefte 37.
- ¹¹ Erling Kiær døde den 22. oktober 1980, kun få måneder efter at denne artikel var blevet skrevet.

I kajak over Øresund og andre minder fra besættelsestidens Helsingør¹

Af Ejner Povlsen

Ejner Povlsen, som her beretter om sine oplevelser i forbindelse med »Kajakklubben«, blev født den 18. januar 1907 i Karise på Sjælland. Han blev efter preliminæreksamen butiksuddannet i manufaktur. I årene op til krigen var han fabriksarbejder på gummifabrikken »Tretorn« i Helsingør, og det blev også her han fik den bekendtskabskreds, som under krigen ledte ham ind i det illegale arbejde, dels gennem medlemsskab af Dansk Samling, og dels som aktiv terrænsportsmand. »Kajakklubben«

bestod fra sommeren 1943 til oktober 1944, hvor blandt andre Ejner Povlsen blev arresteret af Gestapo. Efter 17 frygtelige døgn på Wisborg blev Ejner Povlsen via Vestre Fængsel overført til Frøslevlejren.

Efter krigen startede Ejner Povlsen en selvstændig produktion af lædervarer og tasker i Lundegade, og senere arbejdede han på Helsingør Værft som kontormand.

Ejner Povlsen døde den 5. oktober 1980 efter mange års svær sygdom.

På opfordring

Når jeg nu så mange år efter begivenhederne vil forsøge at nedskrive mine oplevelser under krigen, er det på opfordring af Thormod Larsen, og fordi jeg gerne vil efterlade disse optegnelser til mine sønner. Det lykkes måske ikke, jeg har før forsøgt, men med negativt resultat. Måske har det heller ikke interesse, fordi de ting, der i de onde år forekom mig så betydelige, er blegnet og udvisket af tiden, der er gået. Men nu da jeg har så god tid og er så mange timer alene, vil jeg alligevel forsøge igen.

Vanskeligt at skrive om den tid

Jeg foregiver ikke at ville skrive en forrygende sabotagehistorie. Det er der mange, der har gjort med større eller mindre held, men stille og roligt vil jeg fortælle om mig selv og de friske gutter, der var med til det, vi dengang syntes var det helt store.

Kronologien skal ikke tages for bogstavelig, for dage og datoer er for længst glemt, men jeg gør nu et forsøg, det bliver godt eller dårligt, måske mest det sidste.

Jeg gruer mest for de søvnløse nætter, jeg ved der vil komme, når jeg løser op for hukommelsens pose.

HVORDAN DET HELE BEGYNDTE

I 1940 havde jeg kun været gift i cirka 2 år. Jeg erindrer tydeligt det forår. Sundet var lagt til med is. Nogle store spøgelsesagtige tyske skibe lå for anker i bugten syd for havnen. Vi havde i lang tid været afskåret fra at besøge familien i Helsingborg, men med forårets komme blev der nu endelig mulighed for at aflægge besøg, da isen var gået i drift. Vi skulle rejse ca. 8. april. Min kone og lille, snart ½ år gamle, søn var nede i kahytten på den gamle dampfærge, medens jeg var oppe på dækket for at se på trafikken, som var stor. De tyske skibe havde lettet anker og stået nordud. Lidet anede vi, at der var invasionstropper til Norge ombord. Da jeg kom nedenunder igen, kunne jeg fortælle, at vinteren havde sluppet sit tag, og at alle mulige skibe var på vej mod syd og navnlig mod nord. Efter et vellykket besøg vendte vi hjem om aftenen. Den 9. april oprandt med herligt forårsvejr. Jeg hørte radioavis, inden jeg skulle på arbejde på Gummifabrikken, og hørte til min store forbløffelse, at tyskerne i nattens løb havde invaderet landet på trods af alle aftaler og pagter.

De tyske skibe i
Sundet

9. april 1940

På arbejdet

Jeg kan huske, min kone sagde: »nu er vi søreme blevet tyskere i løbet af natten«. Jeg syntes, det var en svinestreg, men det var spændende. Vel ankommet på arbejde, hvor man på vejen derud troede at se en tysk soldat bag hvert et træ og hvert et hus-hjørne, stillede jeg min cykel på plads. Pludselig drøede de tyske sorte flyvemaskiner med hagekors over hovedet på mig. Så var jeg klar over, at det var alvor og blev rasende. Jeg lovede mig selv, at kunne jeg på nogen måde skade eller få ram på tyskerne, så skulle det ske.

Vi tillidsmænd blev i løbet af formiddagen kaldt op til direktionen, hvor man drøftede situationen, men der var endnu ingen tyske soldater i byen, og alle var lige tvivlrådige, om hvad der ville ske.

Efter fyraften

Jeg havde fyraften kl. 15 og skyndte mig ned til havnen, hvor der var vildt kaos. Lodsåden sejlede uafbrudt fra molehovedet med folk, som ville bringe sig i selveten i Sverige. En færge var afgået med en del fuldt udrustede soldater. Man udvekslede bemærkninger med forskellige mennesker og vendte derefter ad Stengade hjem til aftensmaden. På vejen så jeg, ved Hotel Øresund, de første tyskere. To stoute fyre stod vagt udenfor hotellet (det nuværende San Remo), hvor kommandantens stander vagede. Efter at have glanet lidt på dem fortsatte jeg hjem, hvor min kone ventede med bange anelser.

*»Hotel Øresund« på hjørnet af Bjergegade og Stengade fungerede i den første uge af besættelsen som hovedkvarter for den tyske bataljonschef. Det lille sorte flag over indgangen, der bevogtedes af to tyske soldater, angiver, at der til lige var telegrafstation.
(Poula Dahl)*

Den kolde skulder

Jeg forventede en slem tid for Helsingør med bombninger og meget andet, så jeg traf aftale med nogle venner i Dalmose om, at de ville huse min kone og søn. De rejste så derud, men efter en tid begyndte de at kede sig, og da der ingenting skete i Helsingør, kom de hjem igen.

Så kom den mærkelige tid, hvor man gloede på tyske soldater, og hvor de gjorde alt for at indynde sig, men den kolde skulder blev mere og mere udtalt. Man passede sit arbejde, som om ingenting var sket. Gummifabrikken fik store ordrer, og vi tjente gode penge. I mellemtiden var vi flyttet til Snekkersten, i en førstesal i en villa, men den strenge kulde tvang os til at flytte til byen, til Stenvinkelsvej.

Så en aften, den 18. januar - min fødselsdag, ringede det på døren og udenfor stod en ung mand, Axel Heiberg, søn af en kendt læge, og bad om husly til kl. 23². Jeg havde truffet ham og hans søster på en ferierejse til Sverige. Jo, det forholdt sig sådan, at han på grund af noget illegalt skulle til Sverige i en plomberet togvogn (godsvogn). Han blev budt ind og deltog i selskabet, men gik igen ved 23-tiden og kom også godt over. Denne lille episode begyndte at sætte tankerne i sving. Der skete altså noget, som tvang folk til at forlade landet over hals og hoved. Måske var her et felt, hvor man kunne sætte ind, men foreløbig

Uddeling af illegale blade

måtte jeg lade mig nøje med at uddele de illegale blade, som jeg bl.a. fik fra Erik Brenting og Leif Olsen. De var med i en gruppe, som fremstillede dem i et kolonihavehus på Solbakken. Duplikatoren havde de vist stjålet på rådhuset. Det gik tiden glimrende med et stykke tid, især da jeg nu også fik blade fra kommunisterne. Det var heller ikke ufarligt, da man jo stadigvæk blev set på trappegange, hvor man intet havde at gøre.

Men jeg ledte stadigvæk med lys og lygte efter et virkeligt job, noget man kunne tage og føle på.

I kajak til Sverige

DEN FØRSTE TRANSPORT, KAJAKKLUBBEN STARTEDES

Jeg kendte en ung mand, der hed Hipolit Durafour. Han var af fransk afstamning og talte flydende fransk. En dag kom han til mig og spurgte, om jeg havde mulighed for at hjælpe en ung franskmænd, der var tysk soldat, til Sverige. Jeg sagde ja, uden at vide hvordan jeg skulle gribe sagen an. Et møde blev aftalt på den franske krigergrav. Vi talte om sagen med Durafour som tolk, og jeg lovede ham, at han skulle komme over, såfremt han selv kunne ro. Det sagde han ja til. Han havde roet kajak på de franske floder, og han var ung og stærk. Jeg aftalte så, at han skulle få nærmere besked gennem Hipolit Durafour.

Alle kajaker på kysten var blevet samlet og anbragt på en plankeværksindhegnet plads på Grønnehavn. Denne plads kunne man skaffe sig adgang til gennem Martensens Tivoli, når det havde lukket om aftenen. Min fætter Bent arbejdede i dette tivoli med at passe skydebanen. Han gik til Martensen, og vi fik lov til at benytte denne indgang. Vi udsøgte os en kajak, og om natten sejlede så Albert over aléne. Han blev klædt i civil i skoven ude ved skovfoged Bobek, og han gav mig til afskedsgave en dejlig 9mm pistol. Jeg var nu bevæbnet, og syntes jeg kunne tage kampen op med hele den tyske hær. Pistolen havde han stjålet, da han forlod Kronborg.

En lille gruppe

Vi var nu blevet en hel lille gruppe, og i mange af bedre enedes vi om at hjælpe folk til Sverige. Hvis de var unge og raske, skulle de selv ro turen, og kajakken var tabt. Men der var et stort lager at tage af, og ingen skulle betale for den hjælp, vi ydede.

Den næste i rækken, der skulle afsted, var Weber, som også deserterede fra Kronborg. Ham overtog jeg fra den gamle Durafour i Marienlyst Allé, efter at han havde holdt sig skjult i klosteret et par dage. Han blev sat på en cykel, og vi hjulede ud til Hellebæk, han nogle meter efter mig. Jeg havde civilt tøj til ham på baggebæreren. Han blev klædt om i en have, og vi kørte

Politiet henter både. Ved en forordning af 30/9 1943 måtte lettere fartøjer som kajakker og robåde ikke længere ligge ved kysten eller i havnene langs Nordsjællands kyst fra København til Hundested, men flyttes ind i landet. (Poula Dahl)

ind til byen igen. Han havde forøvrigt en omfangsrig bagage og kunne ikke forstå, at han ikke kunne tage noget med. Imidlertid blev han indkvarteret hos købmand Knudsen på Stubbedamsvej, hvorfra han en dag ringede til »søstrene« (ved den katolske kirke i Nygade) og fortalte, hvordan han havde det o.s.v. Da jeg hørte det, måtte jeg tage derud og true ham med pistol til at lade være med sådan noget i fremtiden, da telefonerne måske blev aflyttet. Nå, han lovede mig dette efter nogen snak frem og tilbage og kom nogle nætter senere over på samme måde som Albert.

Efteråret 1943

Nu kom der fart over foretagendet. Det var, som om byen var fuld af desertører og flygtninge. De lå i kældre og på lofter, hvorfra vi hentede dem og sendte dem afsted, når vejret tillod det. Efterhånden gik der stærkt svind i lageret af kajakker, hvilket tyskerne også opdagede, når de foretog rutinemæssige eftersyn. De flyttede derpå alle bådene op i bygningen i Reberbaneparken. Dette besværliggjorde sagerne en hel del, og Erik Brenting og jeg rekognoscerede, forklædt som murere med hver en spand kalk, og opmærkede en del både, som vi kunne bruge.

Kajakkerne flyttes af tyskerne

En nat skulle vi bruge to kajakker. Der blev sat vagtposter ud, og bådene blev hentet, men midt under det hele blev der luftalarm. Det blev besluttet at vente lidt og se, hvad der skete. En masse engelske bombemaskiner passerede, og der var et voldsomt skyderi ikke mindst på den svenske side, hvor man dog gjorde alt for ikke at ramme. Der kom stadigvæk ikke afblæsning, så vi fortsatte - der lå jo folk på stranden og ventede. Vi var fire mand til at bære hver båd, og det gik i løb ned til hækken ved

God rejse

Lundevej. Vi brasede lige igennem med stort spektakel, det var ved at lysne, så vi havde ikke tid til at tage så mange hensyn. Knud stod oppe ved Allégade og gennede med sin pistol sene nattevandrere væk, og så gik det stærkt ned til stranden. Folk var oppe, vinduerne blev slået op, og der blev råbt »god rejse« ned til os. Alt gik vel, og vi kunne liste hjemad med god samvittighed for at få lidt søvn, inden de fleste af os skulle på arbejde kl. 6. Der var vel nok en enkelt, der pjækkede den dag, men vi havde jo også været i gang siden ved 21-tiden. Hullet i tjørnehækken var synligt i lange tider efter.

Der var næsten ikke flere små kajaker tilbage, så vi sikrede os to store tomandskajaker, som vi malede med en grågrøn farve til camouflage. Det viste sig senere, at det var meget effektivt. De var umulige at se, selv på ret kort afstand.

Ingeniør Peters

Blandt de mange, som ønskede at flygte, var en tysktalende mand, som påstod, at han var ingeniør fra Penemünde. Han medbragte en rulle blåtryk, som skulle være tegningerne til V.I.-bomben. Han var nået herop gennem Sønderjylland over Langeland og Lolland ved hjælp af forskellige præster, som sendte ham fra sted til sted. Han skulle selvfølgelig hjælpes, og også han havde i Sverige hos kriminalbetjent Palm sammen med sine tegninger. Hvad der videre blev af ham, har jeg ingen anelse om, men at han var i gode hænder, er jeg sikker på. Jeg har senere hørt, at han blev sendt til Sovjet.

Spionage

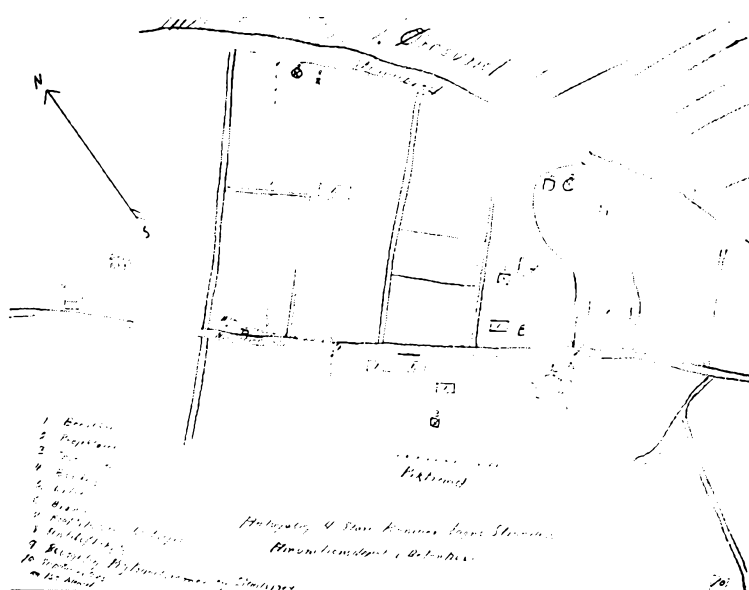
Forøvrigt havde Palm opfordret os til at skaffe oplysninger om tyskernes forskellige militære anlæg. Det lykkedes os at skaffe diverse fotografier samt tegninger af Hornbækfortet med oplysninger om bestykning og bemanning. Jeg håber, han blev glad for dette. Jeg har aldrig hørt derom.

Det blev nu et problem med at sejle, da vi skulle have bådene hjem igen, men også dette løstes ved, at Kaj Melhedegård og Harry Henriksen tilbød at sejle. De var begge kendt med kajaker og farvandet, og de var unge, raske og stærke.

Våben og ammunition

Jeg var kommet i forbindelse med en overbetjent, der skulle holde kontrol med de indsamlede skydevåben på politigården i København. Det var en bror, som havde forbindelsen. Der kom en stadig strøm af pistoler, men selvom de var dyre, var det ikke vanskeligt at komme af med dem igen. Kommunisterne aftog alt, hvad jeg kunne skaffe og gjorde ikke vrøvl over prisen. Jeg behøver vel ikke at bemærke, at jeg ikke tjente en rød øre på den handel. Senere tørrede også denne kilde ud, overbetjenten blev vist sat fra bestillingen. Men senere gjorde kommunisterne gengæld. En dag fik jeg besked på at træffe en mand et bestemt sted,

Spionage var en del af Ejner Povlsens illegale arbejde. Her en plantegning over Hornbækbatteriet, som dog ikke er lavet af Ejner Povlsen.

»Socialistisk folkeparti«

Likvidering af uskyldig

og der kom »Viktor« med to maskinpistoler bundet på cyklens stang, og på bagabebæreren havde han sprængstof, ammunition og flere hundrede armbind³. Jeg fik sagerne, som Arne Hovgård og jeg gemte i en glemt kælder på trælasthanhandelen. Senere havde man vist en del besvær med disse ting, efter at Arne og jeg var blevet taget. Der cirkulerede også en kuffert med to »stenguns«, som vi brugte til demonstration.

En dag i sommeren 1944 kom der en mand med en lap papir, hvorpå der stod en del navne. Det var alle medlemmer af det nystartede illegale »socialistiske folkeparti«⁴. Man påstod at have fundet denne lap på værfet hos en tyskfødt drejermester. Jeg kunne kun foreslå, at disse personer gik under jorden, og de samledes i løbet af nogle timer hjemme hos mig, så lejligheden blev fuld af mennesker. De sivede så langsomt ud til Hellebæk, hvor nogle af dem havde familier, efter at de havde spist rub og stub af, hvad jeg havde i huset. De kom alle til Sverige.

Nogle dage efter blev drejermesteren fundet skudt på Møllebakken, han havde været på vej til arbejdet. Desværre viste det sig, at manden var fuldstændig uskyldig. Han var en god socialdemokrat, som var søgt herop, da Hitler overtog magten i Tyskland. Der var sket en fejltagelse, som senere blev opklaret, og manden blev rensset, men det hjalp jo ikke, da han var død⁵.

Afhentning af pistol

Jeg hentede senere en pistol hos et af de flygtede medlemmer af »socialistisk folkeparti«. Den lå gemt i hans lejlighed, som lå lige oven på Gestapo-Juhls. Det var med bankende hjerte, at jeg sneg mig op og ned ad trappen, men der hændte ingenting. Senere blev pistolen afhentet af »Viktor«, som jeg dengang ikke kendte. Jeg var lidt tøvende, da han fremkom med sit ærinde. »Harde jeg været gestapomand, var det allerede sket«, husker jeg, han sagde. Så var forbindelsen med »Viktor« (Kristian Engelsen) etableret. Han var leder af kommunisterne og ved befrielsen medlem af byledelsen. Der var i min lejlighed forbindelse mellem »Viktor« og det andet designerede medlem af byledelsen, nemlig orlogskaptajn Westrup som gik under navnet gartner Hansen fra Hornbæk⁶. Han var udset af militærgrupperne. Han kunne godt nok være gartner i betragtning af al den jord, han havde på sit fodtøj, og til min kones fortvivelse undså han sig ikke for at sætte fødderne op på stolene. Den tredje i byledelsen var direktør Sørensen fra magarinefabrikken. Westrup var efter min mening lidt af en hare. Først efter kapitulationen kunne han træffe beslutninger og kommandere, men da var der jo heller ingen fare ved det.

Byledelsen og militærgrupperne

Fodfolkskanon

Igennem en ung sproglærer var der etableret forbindelse med en Gefreiter på Gurrehus. Vi havde lovet at sende ham og et antal andre soldater over, mod at de hver overlod os et skydevåben. De gik endda så vidt, at de også lovede os en fodfolkskanon. Det lød voldsomt, så vi holdt et møde om sagen. Vi blev enige om, at det var forsøget værd. Vi skulle mødes en bestemt dag på et nærmere angivet klokkeslet ved Gurre Kirke. Vi ankom i god tid, lagde et bevæbnet baghold ud på strategiske punkter og satte os så til at vente. Men der skete ikke noget, måske var tyskerne blevet bange.

En mislykket aktion

En anden aktion, der også mislykkedes og på forhånd var dødsdømt, var ideen om at befri Horserødfangerne, da de skulle sejles fra Helsingør⁷. Vi var nogle stykker, som indtog stillinger ved den formodede rute, men tyskerne snød os og kørte en anden vej. Men det var nok godt det samme, for hvad kunne vi stille op med små hyldebøsser mod det svært bevæbnede eskortemandskab? Den gode vilje havde dog været tilstede.

Villa Gratia i Snekkersten

Da jeg boede i Snekkersten, blev villa Gratia (nuværende nabo til Kystens Perle) belagt med tyskere, som stammede fra en torpedojagerflotille, som lå i havnen. De skulle åbenbart blive længe, for villaen blev udstyret med al mulig teknik. Det kunne næsten ikke undgås, at jeg kom i forbindelse med nogle officerer. Vi sludrede sammen, og jeg fandt ud af, at jeg muligvis kunne få

nogle oplysninger, som jeg kunne lade gå videre. Jeg begyndte at dyrke bekendskabet, og derved fik jeg forskellige ting at vide angående reparationer, afsejlinger osv. Disse gav jeg videre til Dansk Samlings militærgruppe, men jeg tvivler på, at disse oplysninger havde nogen særlig værdi. I visse kredse blev jeg endda noget ildeset, hvilket dog rettede sig senere.

En likvidering

En eftermiddag i efteråret 1944 kom en pæn ung mand hjem til mig. Han var stærkt oprevet og bad om råd. Jeg kendte ham i forvejen og vidste, at han var leder af en gruppe. Hans navn var ingeniør Arboe, dengang en kendt sportsdanser. Han påstod, at han og hans gruppe havde fået ordre til at likvidere den kendte nazist politikommissær Madsen. Han havde vandret rundt i lang tid og tænkt over tingene, det var jo ikke så lige til at skyde en mand. Jeg spurgte med vilje ikke, hvor han havde fået denne ordre fra. Jo mindre man vidste, jo bedre var det. Jeg trøstede ham, så godt jeg kunne, gav ham en snaps og mente, at hvis ordren kom fra autoritativ side, var der vel ikke andet at gøre. Dog måtte han afgøre det med sin egen samvittighed, og hvad man ellers kunne sige i en sådan situation. Han viste mig den pistol, han havde fået udleveret, en 9mm parabellum som jeg senere blev konfronteret med på »Wisborg«⁸. Han gik sin vej, efter at vi havde siddet og sludret en times tid, synligt roligere. Næste dag hørte vi, at politikommissæren var blevet likvideret aftenen før af vistnok fire unge mænd, som efter udført dåd havde tabt pistolen, da de flygtede fra stedet.

Store overvejelser

John Alberg havde dannet en militærgruppe, der så vidt jeg ved havde kontakt i København med »Dansk Samling« og i Helsingør med Westrup. Der kunne vi selvfølgelig heller ikke holde næsen væk, men deltog i en række hemmelige møder og fik udleveret en gammel militær tromlerevolver med nogle få skud samt en håndgranat. Men der var ikke rigtig »go« i dette, så vi fortsatte med vores transportere. Vi havde dog lært nogle mennesker at kende, som i en given situation kunne være til gavn, og vi blev i gruppen.

Transporterne fortsætter

Vi var også til møde med Thormann og en kaptajn Olsen, hvor der blev dannet en »orienteringsgruppe«, men denne gik for åbenlyst frem, så vi trak os ud i tide, men også der lærte vi nogle mennesker at kende. Thorman blev senere arresteret med en stang trotyl i lommen, og også denne blev jeg konfronteret med på »Wisborg«. Thorman traf jeg senere i Frøslev.

Telefonaflytning

Telefonaflytning var en ting, jeg var begyndt at interessere mig for. Telefonmontør Kaj Jensen og jeg foretog nogle forsøg med at tilkoble et telefonapparat til ledningerne til Hornbæk. Dette

Tyskernes telefonledninger afmærkes

gav dog ikke rigtig noget resultat, og da vi så hørte om Karl Bar-kowsky's anlæg, der fungerede perfekt, opgav vi experimentet. En anden ting var mere effektiv. På opfordring af Westrup gik vi i gang med, på forskellige telefonskabe, at opmærke de ledninger, som i givet tilfælde skulle afbrydes - altså tyskernes indbyrdes forbindelser. Det var et større arbejde, der foregik om natten ved en lommelygtes lys under dække af en frakke. Jeg blev så sat i arbejde med at starte en gruppe, der skulle foretage afbrydelserne i givet tilfælde og fandt en leder, nordmanden Rolf Andersen, der vistnok havde 25 mand. Vi fik også lavet nøgler til hvert telefonskab.

Efterhånden havde vi en finger med i det meste illegale arbejde i Helsingør. Vi ville gerne i gang med sabotager, men dette forbød Westrup kategorisk. Han var ligeledes meget utilfreds med, at transportorganisationen var blandet sammen med andre ting. Jeg var da også på et tidspunkt ude for at blive opfordret til at blive medlem af min egen gruppe.

Da tyskerne lavede overfaldet på det danske politi den 19. september 1944, undslap to kriminalbetjente, og de gemte sig hos nogle rare mennesker i udkanten af Tikøb. Arne Hovgård og jeg kørte derud med nogle forsyninger, og vi lovede, at de skulle komme til Sverige, mod at vi fik deres fine pistoler, som de havde gemt i et stendige. Vi måtte først hente dem, når de var vel ovre. Det lovede vi. Da vi kom for at hente dem, var både kriminalbetjente og våben væk. Pistolerne havde de sendt til Gestapo på »Wisborg«. Vi blev jo lidt ærgelige, men senere kom den ene over, nemlig Weile P. samt hans børn og højgravide hustru. Dette kom mig til gode, da jeg efter kapitulationen kom over med en dansk marinebåd, og svenskerne ikke ville lade mig passere. Weile var tilfældigvis på havnen og ordnede da paragrafferne, idet han fortalte det svenske kriminalpoliti, at det var mig, der havde hjulpet ham. Jeg fik så landlov i tre timer og havde et herligt gensyn med mine forældre, som troede jeg var død.

Problemer med at
»holde tæt«

Kunstklinker Jensen opererede også lidt på egen hånd. Han havde en tid nogle ålborggensere boende. De lavde et hold-up på politibetjent Knud Rasmussen, hvis pistol de tog. Han fik et chok, og mange år senere berøvede han sig livet. Vi fik pistolen igen og sendte den i en pakke til politiet, og ålborggenserne sendte vi til Sverige. En anden gang kom Arne Hovgård og fortalte, at »Klinkeren« havde to tyske artister boende, som gerne skulle hjælpes over. De var deserteret fra Wien, og i Köln havde de skudt en tysk betjent. Vi opdagede imidlertid, at de var SS'ere, og så var der ingen, der var interesseret i at hjælpe. Men

»Klinkeren«

Modviljen - den kolde skulder - overfor tyskerne kunne komme til udtryk på mange måder. Her vender en fodgænger demonstrativt ryggen til de marcherende tyske soldater.

En tvangsevakuering

af vejen skulle de, så vi blev enige om, at de selv måtte ro over. En mørk aften fik de en af vore to-mandskajakker og blev også sendt godt afsted. Vi åndede lettet op. Desværre kom de ikke langt, for de blev uvenner om roningen, hvorefter den bageste trak en revolver og skød kammeraten. Kajakken kæntrede, og ham der havde skudt råbte om hjælp og blev reddet i land af den tyske besætning på Tårnet på Nordhavnens mole. Senere drev liget af den anden i land ved Julebæk. Til al held havde de kun set Kaj Bruun Rasmussen og »Klinkeren«, og da de ikke vidste, hvor de havde boet, var der ikke meget, de kunne fortælle. Også den historie ville Gestapo blande mig ind i. De kunne beskrive Kaj, så man kunne se ham for sig, men da var han allerede i Sverige i Brigaden. Jensen kunne ikke rigtig tie med, hvad han vidste og pralede lidt her og lidt der, så vi blev enige om at tvangsevakuere ham, da han ikke godvilligt ville lade sig overføre. Der gik bud til Palm, om at han skulle uskadeliggøres.

Vi lånte Henry Andersen's sorte Opel uden nummerplader, og med en ægte politimand ved rattet spredte vi skræk og rædsel vidt omkring, da folk troede, det var en Gestapovogn. Vi kørte ned gennem Stengade til det sted, hvor Jensen boede, for at »arrestere« ham. Han havde imidlertid lugtet luntten og var forsvun-

det over lofterne. Imens ventede jeg ude i Marienlyst Park med en kloroformmaske og et uldtæppe, så han kunne blive bedøvet - andre ventede på stranden med en båd. Det var et ret stort arrangement, der var sat i scene, og så skulle det hele mislykkes. Imidlertid opsøgte hans kone mig dagen efter og bad mig hjælpe hendes mand, da Gestapo havde forsøgt at få fat på ham. Jeg lovede at hjælpe, og vi fastsatte en dag og et tidspunkt. Jensen kom også. Der var efterhånden samlet en del mennesker, da der samme nat skulle sendes nogle jugoslaver over. »Klinkeren« forbløffede de tilstedeværende ved at gå rundt og trykke på næven og præsentere sig, og ikke mindst jugoslaverne så forbavsete ud. De forstod ikke et pluk af det hele. Også denne nat gik alt vel.

En udskibning

En nat skulle vi have en nevø og niece til Døssing, minister i Moskva, over. Derudover havde jeg en stor pakke pengesedler, der vistnok skulle bruges til indkøb af maskinpistoler i Sverige. Hvor pengene kom fra, kan jeg ikke huske, men de skulle med ved samme lejlighed. De unge mennesker kom på en eller anden måde fra direktør Olsen, Gummifabrikken. Vi benyttede normalt Gummifabrikkens gård til afskibninger. Portneren blev informeret om det omtrentlige tidspunkt, hvorpå han lukkede vagthundene inde, slukkede lyset samt låste plankeværket op ud til vandet. Så kunne vi i ro og mag træffe alle forberedelser og hurtigt smutte ned til stranden. Denne aften brugte vi dog ikke denne fremgangsmåde af en eller anden årsag, som ikke rigtigt står mig klart. Bådene skulle komme hjem fra Sverige og returnere omgående med flygtninge, så vi gemte os derfor i de tyske soldaters badehus, som var åbent ud mod vandet. Vi ventede længe på båden og signalerede »klar bane« med en stavlygte gennem et paprør, men intet skete. Vi havde vagter overalt på stranden for ikke at blive overrasket, og der var aftalt lyssignaler. En mand var på post ved Marienlyst. På brystet havde han pakken med de mange penge. Pludselig holdt der to tyskere på cykel og med en hund. Nu var gode råd dyre. Da »posten« var kommet sig lidt over choket, sagde han pænt »Guten Abend« og stillede sig op for at tisse ind i en af buskene, hvorpå han tændte en cigaret i håb om, at lyset fra tændstikken ville blive observeret. Så gik han stille og roligt op mod Lappen. Da han var kommet ud af syne, smed han sig bag en bunker for at få ro i sit bankende hjerte. Det var vist i sidste øjeblik, for nu lød lyden af trampende soldaterstøvler, der løb forbi. Men han havde den glæde, at hans signal var opfattet. Alle mand var på vej væk, og han skyndte sig bort ad stien bag Lappen. Pengepakken smed han for alle eventualite-

Snarrådig

Hundeglam og knurren

ters skyld ind i en have. Vore lyssignaler var blevet opfanget af en patrulje. Vi samledes alle mand hos Arne Hovgård, hvor Tove (min kone) og fru Hovgård havde »kaffe« til os. Vi drøftede situationen og blev enige om, at Tove og jeg skulle tage hinanden under armen og gå en tur med vores lille hund. Da vi kom ned til badehuset, strejfede Pjusker rundt. Der lød stærk hundeglammen fra tyskernes schæfere, og Pjusker knurrede det bedste, den havde lært. Der var fuldt af tyskere i badehuset, der skyndte sig at forsikre os om, at vi ikke skulle være bange, da de havde deres hunde i snor. De var venlige og smilede til trods for, at deres hunde lavede et vældigt postyr, inden de fik beroliget dem, og vi fik fanget Pjusker. Vi sagde godnat og fortsatte vores spadsere-tur. Vi havde imidlertid opnået hvad vi ville, nemlig at konstatere at tyskerne lå på lur, og så havde vi endda fået dem til at lave et frygteligt spektakel. Dette advarede vore roere, som lå 100 meter derfra ved en høfte. De vendte resolut om og roede til Sverige igen. Derefter gik vi op til haven, hentede pengepakken og så hjem til Hovgård til en ny kop kaffe. Både penge og flygtninge kom senere sikkert over. Den 26. september 1944, på den gamle konges fødselsdag, skulle der afholdes en bålfest ved Sofiero. Bålet skulle være en hilsen til det mørklagte Danmark. Vi gik nogle dage og spekulerede på, hvordan vi kunne gøre gengæld og kom til det resultat, at badehuset ingen værdi havde mere for os, da vi i mellemtiden var flyttet ud til dr. Kaldan's villa på Strandvejen, eller rettere haven deromkring. Vi besluttede, at badehuset skulle brændes af, når vi så bålet fra svenskesiden. Der blev samlet et par sække gamle aviser, som blev overhældt med en dunk benzin organiseret på Gummifabrikken. Restorf satte en tændstik til, og det blussede gevaldigt til stor glæde for de ca. 15.000, som var forsamlede på Sofiero. Ja, det udløste en begejstring uden lige, fortalte mine forældre. De var selvfølgelig også derude. For at ilden ikke skulle blive slukket alt for hurtigt, var der en, der ringede til brandvæsenet og sagde, at det var en barak på Grønnehave, der brændte. Så de måtte køre forgæves i første omgang. Også dette bål ville tyskerne gøre mig ansvarlig for.

En bålfest

Det var en hård tid. Vi arbejdede om dagen for at tjene til føden, og illegalt om natten. Det klaredes ved hjælp af ferietabletter, som vi fik af dr. Gantzel, der iøvrigt også gav kloroformmaske med en kort instruktion i brugen heraf.

I kajak over Øresund

En dag ringede det på døren, og udenfor stod en herre og en elegant dame. De ville gerne tale med mig, og jeg bad dem indenfor, hvilket viser, hvor naive vi i virkeligheden var, men de

var gode nok. Damen skulle til Sverige. Hun havde været gift med en 20.juli officer og arbejdede på Dagmarhus⁹. Hendes mand var blevet hængt eller skudt. Herren gik igen, og det store apparat blev sat i sving. Tove bød hende på kaffe, men hun afsløg, det eneste hun ville have var vand. »Hvis de får fat i mig, bliver jeg til hakkebøf« sagde hun. Der gik flere timer, inden det blev mørkt, og hun bare sad og hakkede tænder. Kaj skulle sejle og sad parat i sin kajak, og Bent bar hende ud af høfden med pels og hat med fjer. Vejret var lidt uroligt, da Bent stoppede hende ned i båden. »Ach so ein kleines boot« var alt, hvad hun sagde. Turen gik godt, og ved en senere lejlighed så jeg hende hos det svenske kriminalpoliti, hvor hun hilste smilende. Vi fik megen ros af Palm for denne dåd. Hendes viden var udtømmelig og af stor værdi for svenskerne. Vi var ikke så lidt stolte.

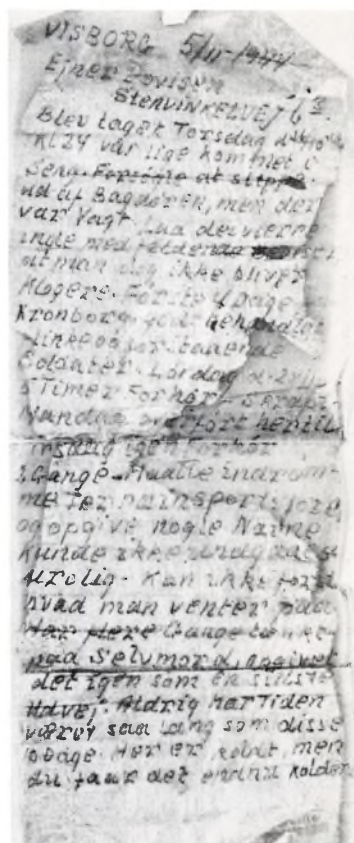
Endnu en tur

Engang skulle der to sønderjydske jernbanesabotører over. Vi havde ingen både hjemme, da såvel Kaj som Harry var i Sverige. Det blev så bestemt, at Restorf og jeg skulle sejle, da vejret var fint¹⁰. Arne gjorde mange ophævelser, men det hjalp ikke, og vi kom godt afsted. Det var en ejendommelig fornemmelse at sidde i en kajak i bælgmørke ude på Øresund - forude det oplyste Sverige, bagude det bælgmørke Danmark. Efter nogen tids roning var vi klar over, at der ingen fare var mere, og vi gik i land nedenfor Sofiero. Ingen kystvagter. Vi måtte gang på gang gribe os selv i at hviske til hinanden. Vi gik op til kystvagtens hus, bankede på og sagde hvem vi var, og hvad vores ærinde var. Først blev vi ikke særlig godt modtaget. En løjtnant af reserven var noget brysk, da vi forstyrrede en festaften. Der var stor kammeratskabsaften, men senere blev vi inviteret til at deltage. Der var en, som mumlede noget om, at løjtnanten var en forbasket nazist. Der blev ringet efter kriminalpolitiet, som ankom efter en stunds forløb. Så gik turen ud til Palm's kontor, og vi blev sluppet fri, efter at vi var blevet forsynet med cigaretter. Kaj R. skulle overnatte hos min søster og svoger, og jeg gik hjem til mine forældre. Melhedegård boede tit hos min søster, når han ikke kunne nå at komme hjem samme nat. Der blev stor glæde i det lille hjem, men jeg måtte bedrøve mine forældre med, at jeg skulle tilbage næste nat. Næste dag var vi ude og købe nogle af de ting, som vi ikke kunne få hjemme, kaffe, cacao, the, cigaretter, ris, elastik, kamme og meget mere. I et stormagasin traf vi vore passagerer, som var ekviperet med nyt fra yderst til inderst. Vi fik vekslet nogle penge på deres pas, så vi havde noget at slå til søren med og ikke kom tomhændede hjem. Vore to rygsække var stuvende fulde.

En festaften
forstyrres

Under sit ophold på »Wisborg« førte Ejner Povlsen »dagbog«, som bestod af små lapper papir som det afbildede.

Wisborg 5/11 1944. Ejner Povlsen, Stenvinkelsvej 6³ Blev taget torsdag d. 26/10 - 44 kl. 24 var lige kommet i seng. Forsøgte at slippe ud af bagdøren, men der var vagt. Lå desværre inde med fældende beviser, at man dog ikke bliver kloge-re. Første 4 dage på Kronborg godt behandlet, flinke og forstående soldater. Lørdag d. 28/10 5 timers forhør - skrap. Mandag overført hertil, tirsdag igen forhør 2 gange. Måtte indrømme terrænsportiforeningen og opgive navne kunne ikke undgås, urolig - kan ikke forstå hvad man venter på. Har flere gange tænkt på selvmord, opgivet det igen som en sidste udvej. Aldrig har tiden været så lang som disse 10 dage. Her er koldt, men du får det endnu koldere.

WISBORG 5/11 1944
Ejner Povlsen
Stenvinkelsvej 6³
Blev taget Torsdag d. 26/10
kl. 24 var lige kommet i
seng. Forsøgte at slippe
ud af Bagdøren, men der
var Vagt. Lå desværre
inde med fældende beviser,
at man dog ikke bliver
kloge-re. Første 4 dage
på Kronborg godt behan-
dlet. Flinke og forstående
soldater. Lørdag d. 28/10
5 timer forhør - skrap.
Mandag overført hertil.
Tirsdag igen forhør 2
gange. Måtte indrømme
terrænsportiforening og
opgive navne kunne ikke
undgå. Urolig - kan ikke
forstå hvad man venter
på. Har flere gange
tænkt på selvmord, opgivet
det igen som en sidste
udvej. Aldrig har tiden
været så lang som disse
10 dage. Her er koldt, men
du får det endnu koldere.

På vej mod
Danmark

Om aftenen måtte vi stille på politstationen, hvor vi fik udleveret vore revolvere, som havde været taget i forvaring. Vi sludrede lidt med Palm, medens vi ventede på bilen, som skulle bringe os til Sofiero. Derude kravlede vi i kajakerne - vejret var stadig fint - efter at have taget afsked med de to kriminalbetjente. De rystede lidt på hovederne af vores dumdristighed. Vi fulgte ad en stund, men blev så borte fra hinanden. I mørket hørtes en hurtiggående motorbåd, en tysk patruljebåd, og jeg lå stille en stund for om muligt at få kig på Kaj. Men han var og blev væk. Derefter fastsatte jeg min kurs alene. Det er næsten umuligt at finde et bestemt punkt på en mørklagt kyst. Strømmen var stærkere nordgående, end jeg havde regnet med, og snart kunne jeg mærke på den krappe sø, at jeg måtte være ud for Julebæk-Hel-lebæk. Det var jo alt for langt mod nord, så jeg tog et lille sving udad igen, da jeg pludselig så en mørk masse lige foran mig. Det

Atter på dansk jord

var en tysk kystbevogtningskutter, blev jeg klar over, da en dør blev åbnet et kort øjeblik, og lyset skinnede ud over vandet. Jeg satte så kursen mod syd, spejdende efter landingssignalet. Da jeg havde roet en tid, gik jeg i land for at orientere mig, og båden lagde jeg langs en tangpølle, så den var så godt som usynlig. Pludselig fik jeg øje på noget. Jeg lagde mig i sandet med revolveren parat, det lignede grangiveligt silhuetten af en tysk soldat med stålhjelm og gevær, men da skikkelsen forblev fuldstændig urørlig, kravlede jeg efter en stund nærmere og trak et lettelsens suk. Det var en stor solsikke! Nå, jeg skulle op på Strandvejen for at konstatere, hvor jeg var. Det blev en besværlig tur gennem et krat af vildroser, men endelig kom jeg op i en have og ud til en havelåge, så hvor på Strandvejen jeg var, og ved at følge havegangen kom jeg ad en trappe let ned til stranden igen. Jeg var kravlet op få meter fra trappen. Jeg kom ombord igen, og så gik det sydover indtil jeg så signalet. Der var folk til at tage sig af båden og folk til at hjælpe mig op til fru Parkov's villa, hvor der var stort selskab. Jeg blev overdænget med skulderklap og håndtryk, inden jeg kom op i et badeværelse for at blive vasket lidt. Derefter gik det hjemad. Vi skulle samles hos Arne Hovgård til et større kaffegilde. I mellemtiden var Kaj R. ankommet - gående ad Strandvejen. Han var ikke lokalkendt, så han var gået i land efter at have gemt båden i en villahave. Sådan endte den udenlandsrejse.

To dårlige øjne

En nat, da vi lå ude ved dr. Kaldan's villa og ventede på, at roerne skulle komme hjem, hørte vi støj og stemmer på Strandvejen. Arne listede ud for at se, hvad der var på færde, det lød råb, og et skud smældede. Da Arne ikke kom tilbage, blev vi urolige, og pludselig så vi bag den lave mur, hvor vi gemte os, en række stålhjelme og geværpiber gå ned mod stranden. Vi lå stille som mus og med bankende hjerter, indtil de var passeret forbi på tilbagevejen. Arne var stadigvæk ikke kommet tilbage. Jeg besluttede at se efter ham. Pludselig kom to »sorte« tyskere mod mig. Gode råd var dyre. Jeg satte knoerne i det ene øje og gned kraftigt, så øjet løb i vand. Da jeg blev stoppet og udspurgt om, hvad jeg lavede der, sagde jeg, at jeg havde fået noget i det ene øje og havde banket på hos lægen, men der var ikke blevet åbnet. Efter at have set mit legitimationskort lod de mig gå med en bemærkning om, at det var ejendommeligt, at to mænd på den samme tid havde søgt læge for det samme. De havde mødt Arne, og han havde fået samme lyse ide med at foregive et dårligt øje. Der var ikke andet at gøre end at gå hjem til Arne og vente på, at de andre skulle komme. Det varede da heller ikke længe, før de

ankom ad vejen op gennem skoven. De havde observeret, at tyskerne talte med mig og hørt, at de havde været ude ved villaen og ringet på, men da der ikke blev åbnet, var de gået igen. Roerne var ankommet og blev lykkeligt landet. Denne gang havde det nær været ved at gå galt.

20. JULI-ATTENTATET

Ud med løbesedler

Da man gik ud fra, at Hitler var dræbt, gjaldt det om at få informeret de tyske soldater. Til dette brug fremstillede kommunisterne en løbeseddel skrevet på tysk, hvoraf vi fik en del til udde-
ling. Vi begyndte ved Teknisk Skole. Restorf skulle dække Bent og mig - med en pistol vi havde fået samme dag - medens vi entrede plankeværket og anbragte løbesedlerne overalt i gården, hvor vi fandt en plads. Det foregik fra en lille sti, som gik fra Sdr. Strandvej og til Skydebaneallé. Der gik en tysk vagtpost på den udvendige side, således at vi med jævne mellemrum kunne se ham ved Sdr. Strandvej og Skydebaneallé, og så var det med at slippe væk i det øjeblik, han vendte ved Sdr. Strandvej. Derefter kom turen til den Internationale Højskole, hvor der var en stor forlægning. Der mavede vi os ind i haven, og på Escercerpladsen lagde vi en masse sedler. På hver lagde vi en sten, så hele området var hvidpletet med sedler. Vi var også en tur på Ndr. Strandvej, men der blev vi overrasket af en tysker og måtte skyndsomst fortrække. Da vi kom hjem, undersøgte vi pistolen, og det viste sig, at den manglede slagstift! Den blev repareret og var så god som ny. Alberg havde indrettet et lille værksted på Gummifabrikken, hvor han reparerede våben og selv fremstillede magasiner.

Eftersom tiden gik, kom den ene overførsel til at ligne den anden. Det var en hel lettelse, når der indtraf en periode med dårligt vejr, så vi måtte ligge stille.

Til slut en transport jeg mindes. Familien Dudek, som var polakker, havde modtaget to desertører, som også var polske. De havde haft dem nogle dage, og det begyndte at blive problematisk. De kom hjem til mig, hvor vi aftalte, at de skulle komme over den kommende nat. De kom sammen med Dudek's datter og en veninde Jenny, som også var polak. Da det endnu var lyst, blev de installeret i dagligstuen med de to piger til at underholde sig. I soveværelset havde vi to danskere. Det begyndte at blive lidt trangt, da kammeraterne også begyndte at ankomme, den ene med to pagajer hentet på Mølleedal Savværk på Esrumvej, formidlet af Brenting. Det gav en del trafik på trappen. De andre beboere i opgangen var godt klar over, at der foregik noget, men de blandede sig aldrig, udover at underboen skruede sit dørskilt af, da han også hed Povlsen. Det var efterhånden blevet mørkt, og Bent førte første hold afsted; det var de to danskere, der skulle sejles over. Ti minutter efter fulgte jeg med de to polakker, som selv skulle sejle, og alt gik godt. Ved gasværket kom der en tysk bil med blændede lygter, men vi hørte dem i god tid, klemte os op ad plankeværket i ly af en hyld og pagajerne blev stukket over plankeværket. Vi blev ikke opdaget, og de to polske marinesoldater kom godt afsted. Det var fire mand på en aften.

Noter:

Beretningen er redigeret og kommenteret af Henrik A. Bengtsen.

- ¹ Ejner Povlsens beretning er skrevet i 1977. Udover denne beretning har Ejner Povlsen efterladt sig flere breve skrevet under opholdet på »Wisborg« i slutningen af 1944. Brevene er nu overdraget til Helsingør Bymuseum.
- ² Sandsynligvis den 18. januar 1943.
- ³ »Viktor«. Dæknavn for civilingeniør Kristian Engelsen, som fra efteråret 1943 stod for opbygningen af de kommunistisk ledede A-grupper (militærgrupper som skulle sættes ind ved en eventuel tysk kapitulation eller en allieret invasion).
- ⁴ Det rigtige navn er »Uafhængige Arbejdere«, og legal.
- ⁵ Walther Bögel blev skudt ned den 26. juli 1944. Han døde den 23. august.
- ⁶ Orlogskaptajn Jens Julius Westrup. Leder af H-Grupperne 1944-45.
- ⁷ Overførslen af Horserødfangerne foregik den 12. august 1944.
- ⁸ Ejner Povlsen blev arresteret af Gestapo i sit hjem den 28. oktober 1944.
- ⁹ 20. juli 1944 blev der forsøgt attentat mod Hitler i Førrehovedkvarteret i Bayern.
- ¹⁰ Ejner Povlsen forestod normalt organisationen i land. Han havde yngre folk til at sejle.

Carl Nils Henrik Palm, der er født den 29. april 1899 i Helsingborg, beretter her om de illegale forbindelser over Øresund under Danmarks besættelse samt om flygtningearbejdet og det at være politiembedsmand i Helsingborg på dette tidspunkt.

Carl Palm blev efter endt militærtjeneste i 1920 ansat ved politiet i Helsingborg, hvor han i 1941 blev leder af grænsekontrollen, afdelingen vedrørende udlændinge samt kriminalpolitiets sikkerhedstjeneste. Under den Anden Verdenskrig kom Carl

Palm derfor helt naturligt til at indtage en central rolle i relationerne mellem det neutrale Sverige og det besatte Danmark, ikke alene ved de mange flygtninge der kom til Helsingborg, men også ved hans nære forbindelse til dele af den helsingørske modstandsbevægelse, navnlig de illegale transportorganisationer som udgik herfra.

Illegala trafik över Öresund under Andra Världskriget sedd från Hälsingborgs horisont¹

Af Carl Palm

Forbindelsen med den tyske grænsekontrol i Helsingør

Efter den 9. april 1940 var våra legala förbindelser med Danmark brutna. Olika förslag för kommunikation dryftades och med polisledningens godkännande togs förbindelse med Gestapo's gränskontroll i Helsingör, och ett »andningshål« till Danmark skapades. Det var två heidelbergstudenter, Warnken och Gemaine, som svarade för tjänsten, två sorglösa män, föga nazistiskt inställda. De blev inte gamla i Helsingör, kommanderades till östfronten och ersattes med »Gestapo-Juel«, en enkel och sin »führer« trogen man. Han hade sitt högkvarter i Missionhotellet, där han som extraknäck sålde bl.a. tobak.

Förbindelsen blev tidvis »våt« och gav goda resultat för vårt arbete. Dubbelspelet höll till sommaren 1943, då våra förbindel-

Dobbeltspil og illegale kontakter

Rejserne til Danmark ophører

De illegale forbindelser

Den tyske permittenttrafik

Den store flyktingestrøm

ser inom den danska motståndsrörelsen, som var införstådda med vårt handlande, varnade för vidare resor. Tyska säkerhetspolisen hade anat vårt dubbelspel och risk för gripande förelåg. Det blev intet mer »samarbete« på den fronten, ej heller några helsingörsresor förrän den 5. maj 1945, då tyskarna kapitulerat.

Våra första förbindelser med motståndsrörelsen gjordes med kollegor och vänner inom den danska kriminalpolisen i Helsingör. Fram till sensommaren 1943 var det inga större problem med att hålla kontakten, men sedan våra resor till Danmark upphört måste kontakten ordnas på annat sätt, antingen genom någon pålitlig dansk i tjänst på färjan, i någon järnvägsvagn, som märkts med överenskommet tecken, eller genom någon kurir med någon flyktingbåt eller kanot. Dessa förbindelser fungerade så fint hela kriget, att polisen i Hälsingborg så gott som dagligen fick tidningen »Danske Politiefterrettelser«, uppgift om sabotage och annat, som kunde vara till nytta vid förhör med misstänkta flyktingar och för vårt gemensamma arbete. Även i Danmark utkomna illegala tidningar kom denna väg till Hälsingborg.

Under tiden sommaren 1940 till sensommaren 1943 kom ett fåtal flyktingar till Hälsingborg. Vad som vid denna tid satte Hälsingborg i fokus, var de mycket omdebatterade tyska permittenttransporterna till och från Norge, vilka gick över Hälsingborg och Trelleborg med anknytning i Ängelholm. Som namnet anger, var det endast tillåtna tyska soldater i Norge som tur och retur fick medfölja dessa transporter genom Sverige. Vapen och ammunition fick inte medföras, och fångar fick inte transporteras med permittenttågen, som stod under svensk militär kontroll. Med permittenttågen följde även civilmilitär personal i ganska stor omfattning. Dessa skulle vara tyska medborgare och ha särskilt för genomresan utfärdat svenskt visum. Kontrollen i Hälsingborg utfördes av utlänningsavdelningen och säkerhetstjänsten. Den tyska kontrollen gjordes av i Hälsingborg stationerad tysk militär personal, en officer, en till två underofficerare och två till tre gefreiter, alla i uniform vid permittenttransporternas ankomst och avgång. De hade sitt kvarter i Hotell Astoria, med en kortare tids vistelse på Grand Hotell.

Det blev de tyska aktionerna, först mot den danska krigsmakten den 29. augusti 1943 och sedan mot judarna den 1. oktober 1943 som utlöste den stora flyktingströmen över Öresund. Det var till en början i stort sett danska fiskare längs hela Själ-lands nord- och östsida samt privata båtägare, som blev hjälpare åt flyktingar, en del av rent humanitära skäl men även av personer, som rent cynist såg en chans att få stora pengar på andras

Stallgatan 10 i Helsingborg, hvor kriminalpolitietts afdeling vedrørende udlændinge og sikkerhedstjenesten havde sine kontorer. Foto fra Cyllefoto, Vessigebo.

Stort arbejdspress

Alle flygtninge
i forhør

Aktionen mod de
danske jøder

nödsituation, självklart oorganiserat.

Det blev bråda dagar för kriminalpolisens utlämningsavdelning och säkerhetstjänsten i Hälsingborg, som då hade sina lokaler i det nu rivna huset, Stallgatan 10, dit många minnen från krigsåren var förknippade, ett ställe som blev internationellt känt bland 1.000-tals flyktingar. Avdelningarna i Hälsingborg tog emot flyktingar från Ven och Landskrona i söder till Båstad i norr. Alla flyktingar skulle genomgå förhör för utrönande av personalia, om flyktskäl förelegat, om vederbörande var stadd i illegalt, enligt svensk lag icke tillåtet ärende, eller om någon »sticker« kommit hit under motiv att vara flykting. Ty sådant förekom.

Någon organisation för flyktingarnas mottagande fanns inte, och det blev polisen som fick ordna med allt. Förutom rent polisiära uppgifter skulle logi, förplägnad, sjukvård, utrustning, förmedling av arbete och upplysningstjänst ordnas. Dagarna efter den 29. augusti var de flesta hotell och pensionat i Hälsingborg fullbelagda av dansk militär av alla grader. I första hand var det Grand Hotell som blev en av flyktingarnas fasta punkter i staden. Hotellets ägare, numera avlidna direktören Frans Frölich, som var en stor vän av Danmark, visade en enastående gästvänlighet hela kriget mot flyktingar. Han upplät hela hotellets övervåning gratis, gav förplägnad och annan hjälp och vid vissa tillfällen hade hotellets »bakficka« mera karaktären av militärmess än hotellcafé.

Tyskarnas judeaktion utlöste en flyktingström till Sverige av oanad omfattning. Varje natt kom hundratals flyktingar av alla kategorier och i alla åldrar till den skånska kusten. Vädret för-

sämrades, oktoberstormarna satte in med häftiga skyfall. Det var beklämmande och vemodigt att se dessa olyckliga människor, många sjuka och helt utblottade, sitta väntande på en oviss framtid och med oroliga tankar på sina närmaste om vilkas öde de ingenting visste. En regn- och stormpiskad oktober natt blev ett hundratal flyktingar landsatta på yttersta hamnpiren i Hälsingborg, de flesta mödrar med små barn i famnen, genomvåta och till synes livlösa efter insprutningar för att förhindra skrik och gråt, varigenom flykten kunnat röjas. Man väljer icke själv tidpunkten för en flykt för livet. Det blir, när tvånget att rädda sitt liv är som störst. Inträffade detta en mörk höstnatt, när stormen rasade över ett regnpiskat Öresund, blev flykten mot den svenska kusten en kamp för livet, och Öresund tog under krigsåren sin tribut bland dom, som i bräckliga farkoster sökte betvinga det i hopp om att finna en fristad i Sverige. Därom vittnade vrakspillror och sargade kroppar av döda människor, som kastades mot den skånska kusten. En stormnatt i oktober 1943 kantrade två flyktingbåtar i hamninloppet till Hälsingborg. Endast några få räddades och två släkter blev nästan helt utplånade.

Flyktingearbejdet

Polisens flyktingorganisation höll inte för påfrestningarna och för att kunna bemästra situationen togs Ramlösa Hälsobrunn i bruk som flyktingcentral och genomgångsläger. Under polisens ledning och med hjälp av Lottakåren och Röda Korset startades den 4. oktober 1943 Ramlösalägre, som blivit känt av 10.000-tals flyktingar och koncentrationslägerfångar. Lägre var i verksamhet till åren efter kriget och sist i 1956 och 1957 då 1500 ungerska flyktingar efter revolutionen i Ungern togs emot i Hälsingborg. Många flyktingar har återkommit till Ramlösa Hälsobrunn för att återse platsen »för sin pånyttfödelse«. Men inte ens detta stora komplex kunde ta emot alla flyktingar. Direktör Carl Holtman, själv dansk medborgare, inrättade en provisorisk flyktingförläggning i läkemedelsfabriken Leos lokaler och överste Nordström vid dåvarande p 2 i Hälsingborg lät iordningställa provisoriska lokaler för inkvartering av flyktingar på regementet. Även brandkåren och den Danske Club i Hälsingborg ställde utrymmen till förfogande för tillfällig inkvartering av flyktingar. Från Ramlösalägre sändes flyktingarna efter läkarundersökning, förhör och utrustning till större flyktingförläggningar inåt landet och till privatfamiljer för efter hand gå vidare till arbetsanställningar och privatliv. Många unga danska män kom för utbildning till den sedermera i Sverige uppsatta och utbildade Danske Brigade. En del misstänkta element och uppenbara »stikker« ertappades och internerades på bl.a. Långmora,

Carl Palm og hans nærmeste medarbejdere i arbejdet med de danske flygtninge og modstandsbevægelsen i Danmark. Stående fra venstre kriminalkonstapel Gösta Fäldt, tulltjänsteman Gustaf Wendel, kontorbiträdet Greta Persson og kriminalkonstapel Olle Olsson. Sittende Carl Palm. Foto: Cyllefoto, Vessigebro.

Hälsingmo och i Kalmar. Flyktingorganisationen utbyggdes med ett danskt flyktingkontor och en dansk polisavdelning til framma för det gemensamma arbetet. Den danska polisavdelningen hade sina lokaler i Kullagatan 6 och med politimester Lassen från Hilleröd som föreståndare och med kriminalmän från Hälsingborg som kontaktmän.

Transporterne sættes i system
»Stellalinién«

Lodsbådene

Wiibroelinien

SÄTTET AT TA SIG ÖVER SUNDET VIA HELSINGÖR

Under senhösten 1943 kom som nämnt regelbundna turer igång, och »Skeppshandlare H.E. Jensen« och »fiskaren Herman Christiansen« var bland de första med en mera fast linje. Bakom organisationen, den s.k. »Stellalinién« efter båtens namn för dessa transporter, var bl.a. »läkaren Jörgen Gersfelt« i Snekkersten verksam. »Lotsbåtarna i Helsingör« blev en viktig länk i transporterna en kortare tid hösten 1943, med regelbundna turer till Lappegrunds fyrskepp, dit flyktingar och »andra resenärer« samt illegal post skeppades för att där hämtas av andra båtar från Danmark och Sverige. På grund av tyskarnas kontroll blev den mera regelbundna trafiken av kort varaktighet men benyttades tidvis under hele kriget i olika sammanhang.

»Wiibroelinien« från Wiibroes Bryggerier, den s.k. »ölbåten« gick i legal trafik mellan Helsingör och Köpenhamn. Då båten lämnade Nyhavn för återfärd till Helsingör togs flyktingar ombord och sattes i land utanför Ven. Direktör för bryggeriet, Knud Parkov, var själv engagerad i dessa transporter. Tyvärr

Kajakruten röjdes denna trafik på ett ganska tidigt stadium och måste upphöra³. »Kajaklinjen eller Kajakruten« med anknäytning till Tre Torn i Helsingör gick ut från Grönnehave i Helsingör. Där doldes flyktingarna i en villa, som ägdes av makarna Parkov, direktör Knud Parkov och hans fru Karina Bell. Landsättningen i Sverige gjordes ofta i trakten av Sofiero. I samband med denna linje kan nämnas Harry Henriksen, Vilner Skov, John Ahlberg, Einar Povlsen, Einar Petersen, Kaj Melhedegaard og Arne Hovgaard. En tyskar, som räddats av en tysk patrullbåt da kanoten kantrat och sedan en annan tysk desertör drunknat, röjde organisationen vid Gestapoförhör. »Thomsenlinjen« fick sitt namn efter fiskaren »H.C. Thomsen«, ägaren till den lilla halmtäckta Snekkerstens Kro som efter brand ersattes med lyxkrogen »Kystens Perle«. Krogen var ett av motståndsrörelsens illegala kontaktställen och bas för många flyktingtransporter till Helsingborg och trakten däromkring. Tillsamman med läkaren, doktor Jörgen Gersfelt i Snekkersten, drev denna djärve, självständige, handlingskraftige och modiga man en omfattande verksamhet för överskeppning av flyktingar och kurirer till Sverige. Han blev tagen av Gestapo, torterad och kom till tyska koncentrationslägret Neuengammen utanför Hamburg, där han blev misshandlad till döds. Den ruta som det mest talades om i samband med flyktingtransporterna och den illegala trafiken var den legendariske »Kiaerlinjen«, som fick sitt namn efter »Erling Kiaer« med täcknamnet »Pim«, en förkortning av »Den Röda Pimpernel«. Kiaer introducerades hos säkerhetstjänsten i Helsingborg genom brev från Politifullmäktige Jörgen Sandholt till undertecknade. Ett utomordentligt fint samarbete etablerades och Kiaer, som till en början var en man som höll distans, blev vår verkliga vän och kamrat. Han var inte sjöman men gick helt in för uppgiften att transportera nödställda människor, kurirer, illegal post och andra illegala uppdrag över Öresund. Kiaer tillhörde den i Helsingör bildade illegala organisationen, »Helsingörs Syklubb«. Vid flera tillfällen blev han beskuten och hans passagerare sårade. Vid en utskeppning vid 22.30-tiden om aftonen den 20. januari 1944 på stranden i trakten av Hellebæk blev transporten överraskad av en tysk patrull, som öppnade eld. En av Kiaers medhjälpare, kriminalassistent Thormod Larsen blev svårt sårad. Samma natt vid 2.30-tiden ringde Kiaer till mig. Hans meddelande var kort: »Palm, den är gal, Thormod är skutt, en passagerare sårad, båten full av kulhål, jag och Ove Bruhn är i Helsingborg, vi snackar mer i morgon«. Kiaer fortsatte med sin trafik med flyktingar, kurirer, sabotörer och illegal post, det sist-

*En af Øresundstjenestens
både.*

nämnda inte minst viktig under kriget. Gestapo jagade honom länge och hade satt pris på hans gripande. Natten den 12. maj 1944 blev Kiaer tagen av tyska patrullbåtar i Öresund i höjd med Viken, sedan han beskjutits och en tysk kula skadat hans motor. Han fick vandra lidandets väg genom danska fångelser och de tyska koncentrationslägren Neuengammen och Porta. Genom svenska Röda-Korsaktionen kom han till Sverige och efter ett kortare upphåll utanför Ystad, kom han tillbaka till sin hem och sin familj i Snekkersten och blev svensk vicekonsul i Helsingör. Efter Kiaers gripande fortsatte organisationen »Öresundstjänst« den illegala trafiken till krigsslutet under ledning av sedermera kriminalkommissarien Ejnar Andersen som då efter illegalt arbete i Danmark som flyktning vistades i Hälsingborg.

Ewe Olsson

»En svensk teletekniker, Ewe Olsson i Hälsingborg«, hade sin egen illegala linje. Han gick med sin båt ut från stranden i Raus Plantering, där nu Sydhamnen är belägen. Det rörde sig mest om kurirverksamhet och flera prominenta personer gick med denna linje över Öresund i båda riktningarna. Ewe Olsson blev »med full last« på väg till Danmark tagen av en tysk patrullbåt. Han placerades i Fröslövslägrät, vårifrån han efter några månader dramatiskt lyckades fly och ta sig tillbaka till Hälsingborg.

DSB-færgerne

»DSB-färjorna« nämndes tidigare. Med relativt få undantag var färjeförbindelsen igång under hela kriget. Det är sällan färjorna nämns i samband med illegal verksamhet men de är värda

sin egen mätta, liksom de besättningsmän ombord, som med stora risker ägnade sig åt illegalt arbete, inte minst med tanke på såväl den danska som tyska gränsbevakningen. Namn som faller i minnet är dåvarande styrmannen Stenderup, matroserna Bastholm, Jakobsen och Peder Andersen. Färjeförbindelsen blev liksom en fast punkt som ständig förbindelseänk för de illegala ruterna över Öresund. Även bland legala färjeresenärer fanns personer som engagerats som illegala kurirer. För bevakning och kontroll var dansk kustpolis i uniform i tjänst ombord i färjorna. Stor del av kustpolisen var positivt inställd till den illegala rörelsen och motstånd mot tyskarna. Detta förhållande benyttades av motståndsrörelsen i Helsingör genom att låta någon av sitt folk kamouflera sig i kustpolisens overbetjents-uniform och som inspekterande befäl följa med på färjeturerna som kurir. Bl.a. lektorn Friis-Sörensen, medlem av »Syklubben« kom på detta sätt vid flera tillfällen över till Hälsingborg i olika ärenden. Han medförde tomt pistolhölster och fick en eller ett par pistoler med på återfärden. Även en flykting, en judisk direktör med en stor summa pengar i sina kläder, kom på detta sätt som flykting till Hälsingborg. En dansk officer, kaptenen Erik Brasch, kom

I lånt jernbaneuniform lykkedes det kaptajn Erik Brasch at komme uhindret til Helsingborg med en DSB-færge. Foto: Cyllefoto, Vessigebro.

Ved udskibningen af Den danske Brigade fra Helsingborg den 5. maj 1945 blev en del af havneområdet afspærret.

i lånad dansk järnvägstjänsteuniform som flykting med färjan från Helsingör. Klädd som järnvägsman och med visselpipa i snodd kring halsen, stod han på fotsteget till en godsvagn och tog sig på detta sätt förbi såväl den tyska som danska gränskontrollen. Framkommen till Hälsingborg hälsade han den danska flaggan på färjan med honör, gick i land och anmälde sig hos polisen. Godsvagnar, som med färjorna transporterades över Sundet, brukades vid flera tillfällen som gömställe för flyktingar under överfarten. Även flera enskilda personer kom på detta sätt till Hälsingborg. Men också några större grupper kom i godsvagnar med färjorna. En oktober natt 1943 blev en stor grupp judiska flyktingar kvar i Helsingör sedan den båt med vilken de skulle ha fraktats till Hälsingborg gick på grund. De smöks in på den mörklagda rangerbangården i Hälsingör och placerades i några tomma godsvagnar, som plomberade växlades över på färjan och kom välbehållna till Hälsingborg. I detta sammanhang kan nämnas, att godsvagnar från Tyskland på väg genom Danmark och Sverige till Norge vid flera tillfällen brukades som flyktmedel av tyska krigsfångar av olika nationalitet⁴.

Hälsingborg blev sista krigsåret centralpunkten för upplagring och överskeppning av vapen och ammunition till motståndsrörelsen i Danmark. Verksamheten var illegal och strängt hemlig. Endast ett fåtal polismän med några medhjälpare sysslade med denna aktivitet, som försiggick nattetid och med utskeppning från ständigt skiftande platser längs skånekusten. Inte en enda

Udskibning af våben og ammunition

Fra udskibningen af Den danske Brigade.

transport misslyckades. Den 5 maj 1945 utskeppades från Hälsingborg den i Sverige uppsatta och utbildade Danske Brigade.

35-40 år har svunnit hän och det må vara förlåtligt om en och annan händelse eller något namn kommit i glömska. »Men gammal man gör så gott han kan«.

Noter:

- ¹ Artiklen bygger i vid udstrækning på forfatterens artikel »Glimtar från krigsårens Hälsingborg« i »Minnen från Hälsingborg och dess skola«, hft.37, 1970.
- ² Indtil sensommeren i 1943 overførtes dog alligevel både våben og ammunition idet den svenske regering ikke turde nægte tyskerne dette.
- ³ Ruten ophørte med at eksistere foråret 1944, da brygmester Selmer Jørgensen og direktør Knud Parkov måtte gå under jorden.
- ⁴ Det skal dog påpeges, at politijournalerne krigen igennem flere gange beretter om, at danske politibetjente fra Helsingør Politistation arresterede både franske og engelske flygtninge fra tyske lejre, som havde gemt sig i jernbanevognene.

Artiklen er redigeret og kommenteret af Henrik A. Bengtsen og Kenno Pedersen.

Vilner Skov, der er født den 20. december 1913 i København, beretter her om nogle af sine oplevelser, følelser og problemer som aktiv deltager i Danmarks frihedskamp. Han gik tidligt ind i modstandsarbejdet og blev en central person med kontakter til frihedsbevægelsens topledelse.

Vilner Skov, der er udlært som kleinsmed og maskinarbejder, blev i 1935 ansat som maskinreparatør på gummifabrikken Tretorn i Helsingør, som iøvrigt kom til at spille en betydelig rolle i det illegale arbejde.

Aktivt knyttet til partiet Dansk Samling bekæmpede Vilner Skov i ord og tale nazismen og kom derfor naturligt snart i tyskernes søgelys, første gang i sommeren 1942 i forbindelse med spoleringen af et lokalt vægemøde til Frikorps Danmark.

Da modstandskampen med tiden udvikledes, blev han en central skikkelse i det illegale arbejde, som kom til at spænde vidt, fra bladvirksomhed over etablering af sundruter og kurerforbindelser til opbygning og rekruttering af nye folk til modstandsgrupperne samt deltagelse i forskellige aktioner.

Vilner Skov arresteres i sommeren 1944 af Gestapo, og idømmes tysk tugthus, hvilket reelt dækkede over en dødsdom. Ved en lykkelig fejltagelse blev han løsladt 10 dage efter dommen, og måtte helt naturligt flygte til Sverige, hvorfra kampen mod nazismen blev fortsat som soldat i Den danske Brigade.

Hverdagen for en modstandsmænd. Personlige oplevelser, følelser og problemer

Af Vilner Skov

At skrive og fortælle om hverdagen for en modstandsmænd under den tyske besættelse af Danmark i årene 1940-45 og omtale personlige oplevelser, følelser og problemer er vanskeligt. Hovedparten af mine personlige notater og materiale blev således taget af Gestapo ved min anden arrestation i forsommeren 1944. Når det alligevel skal forsøges beskrevet, skyldes det, at enhver psykisk oplevelse på en eller anden måde efterlader sig levende spor og indprentes i bevidstheden, og da mennesket også har en vis reproduktionsevne, kan stærke oplevelser, der er indfotogra-

Vanskeligt at skrive
om den tid

Ingen nævnt ingen glemt	<p>feret og bevaret i bevidstheden, udmærket meddeles 40 år efter, om end artikelformen sætter sine begrænsninger.</p> <p>Kun ganske få af de mange gode venner og kammerater, jeg fik i disse år, skal nævnes i det følgende. Ingen nævnt, ingen glemt, var min oprindelige intention, da jeg satte pennen til papiret for at skrive denne beretning til Helsingør Bymuseums årbog. Fra redaktionens side lå der imidlertid andre ønsker, som jeg efter en drøftelse fandt rimelige, og jeg indvilgede derfor i at nævne de omtalte personer ved navn.</p>
Baggrund og stillingtagen	<p>Mange flere, og med ligeså stor berettigelse, kunne og burde være nævnt, men det antal sider, der er blevet stillet til rådighed, sætter sin naturlige begrænsning. Det var i sandhed stærke oplevelser for mange af os, der gik ind i modstandsarbejdet. Baggrunden for fremkomsten af en modstandsbevægelse, og det at man gik ind i en sådan, skal ikke i denne forbindelse gøres til genstand for nogen større udredning. Hertil er problemet alt for mangesidigt.</p> <p>For mit eget vedkommende var mit barndomshjem og de omgivelser, hvorunder jeg voksede op, af afgørende betydning for min holdning og stillingtagen. I min ungdom læste jeg bøger, skrevet af forfattere der gennemskuede nazisternes propaganda, agitation og reklame.</p>
Famlende forsøg	<p>Under en cykeltur til Hamburg i sommeren 1935 var jeg vidne til jødeforfølgelser, hvor de stakkels mennesker blev fanget og i bogstaveligste forstand blev smidt på lastvogne og kørt bort. At være tilskuer, og ikke kunne foretage sig andet end at knytte hænderne og harmes, glemmes aldrig.</p> <p>Så ung jeg end var, lærte jeg, at iagttagelse alene ikke er nok. Vi må forstå betydningen af det vi ser, føler og hører. Disse forhold var årsagen til min deltagelse i de første, og jeg erkender, meget famlende forsøg på at kanalisere den modstandsånd, der langsomt, men sikkert groede frem over hele landet.</p>
Et slags ungdomsoprør	<p>Danmarks traditionelle neutralitetspolitik havde lidt skibbrud, og modstandskampen afslørede kampmuligheder, som ingen havde kunnet forudse. De, som valgte at gå til modstand mod en forhadet militær besættelse, var i langt de fleste tilfælde unge mennesker fra alle samfundslag og med vidt forskellig baggrund, i virkeligheden et slags ungdomsoprør. I begyndelsen havde vi næppe nogen dyb overbevisning om, at kampen kunne blive synderlig effektiv eller betydningsfuld. Dertil var der i begyndelsen for få aktive deltagere, ligesom arbejdet var alt for uorganiseret. Men troen på at det alligevel nyttede, og at det var det eneste rigtige styrkedes og udvikledes for hver dag, der gik.</p>

*De tyske soldater var i begyndelsen fysisk sunde og raske unge mænd, uangribelige i deres adfærd. Her ses et par tyske soldater på vej op ad trappen i bane-gårdshallen.
Akvarel af Ole Kielberg, 1942.*

Ingen drømte om, at modstandskampen i Danmark og andre besatte lande skulle udvikle sig til et af den Anden Verdenskrigs vigtigste våben.

Pressen

Glemmes må det ikke, at med det officielle Danmark og den legale presse imod os fik vi i starten kun kendskab til den lille detalje, det den enkelte havde ansvar for. Da den illegale presse voksede, fik vi et virksomt kommunikationsmiddel.

Modstandsviljen

Danmark var besat, men vor frihed, vort demokrati og vor egenart ønskede vi at bevare. Modstandsviljen var tilstede, og vi opdagede de muligheder kampen bag ryggen af besættelsesmagten bød på.

Medborgere, der ikke havde tænkt på det før, opdagede, at de var danskere, et folk af frimandsæt der ikke ville leve i ufrihed og under vold og terror, og som ikke roligt ville se, at løgneren kom i højsædet, at landsmænd fængsledes og overførtes til koncentrationslejre, at vor grundlov på adskillige områder blev sat ud af spil, og at tyskerne brød det ene løfte efter det andet.

Man gik med i modstandsbevægelsen af mange grunde

HVERDAGEN

For de første modstandsfolk lå beslutningen om at gå til modstand for nogles vedkommende i en naturlig udvikling fra iboende holdninger, for andre var det en bestemt, måske lokal begivenhed eller en ganske særlig situation, for andre igen skete det efter opfordring.

Der skete ikke meget i tiden efter den 9. april 1940. De første indtryk, sorgen over besættelsen og myndighedernes beroligende ord førte til, at dansk ungdom i de første måneder var splittet, hæmmet og desorienteret. Det blev nogle sære måneder.

Den første tid

De første tyske soldater i Helsingør blev i den første tid indkvarteret på vandrehjemmet »Wisborg« syd for byen og i den daværende afholdsloge i Allegade, få meter fra mit hjem. De var fysisk sunde og flotte mænd og trods det, at de var besættelsestropper, var de uangribelige i deres adfærd. Det må erkendes, at det ændredes senere.

I de første år af besættelsen var Helsingør, som resten af landet, præget af en vis ro og tilpasning til forholdene, og man udviste en forbavsende loyalitet overfor myndighedernes eftergivenhed og tilsidesættelse af den hidtil gældende frihedsopfattelse, der bl.a. viste sig i knægtelsen af det frie ord og trykkefriheden ved indførelse af censur. Men vi var nogle, der blev fortørnede, ikke blot over tyskernes tilstedeværelse, men også over landets ledere og myndigheder, som efter vor mening var for eftergivende, for samarbejdsvillige og for ivrige efter at takke tyskerne,

og som ikke ville se, endsige indrømme, at tyskerne åbenlyst brød de til regeringen givne løfter.

Partiet
Dansk Samling

Disse forhold medførte, at det nye parti Dansk Samling, som jeg havde tilsluttet mig, og som havde en stor afdeling i Helsingør, valgte at modarbejde besættelsesmagten¹. De gamle partier, der notorisk var modstandere af nye partier, faldt hurtigt over Dansk Samling, der offentligt bekendte sig som modstander af de gamle partiers samarbejdspolitik. En voldsom kampagne, der stemplede Dansk Samling som et splittelsesparti, blev iværksat. At de gamle partier, da samarbejdspolitikken brast, og tyskernes nederlag kunne forudses, ændrede opfattelse og støttede modstandsbevægelsen samt, i alt fald i ord, støttede det modstandsarbejde, som de to eneste politiske partier, Kommunisterne og Dansk Samling så åbent havde bekendt sig til, er en anden sag.

De gamle partier

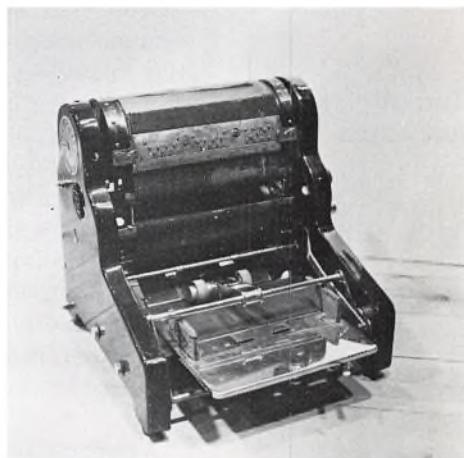
Udover risikoen medførte disse forhold, at medlemmerne og tilhængerne fik mange personlige konflikter.

Dagligstuemøderne

Meget hurtigt efter den 9. april var vi nogle stykker, der samlede i hinandens hjem, hvor situationen og dagens hændelser blev drøftet. Vi sang vore danske sange med større inderlighed. Da vi hen på sommeren 1942 begyndte at trykke illegale blade, blev disse dagligstuemøder et nødvendigt og godt fungerende arbejdsfællesskab. Det kunne være svært at hejse Dannebrog, fordi det ikke vejede over et frit land.

Et åndeligt
beredskab

Vi unge drøftede, hvad vi kunne gøre i den foreliggende situation. Lidt romantisk sagt, men derfor lige rigtigt, så byggede vi et åndeligt beredskab op. Senere da kampen skærpedes, og da arrestationerne og deportationerne medførte, at det tyndede ud i

Duplikator anvendt af folk tilknyttet partiet Dansk Samling ved fremstilling af illegale blade i Helsingør.

Terrænsportsbevægelsen dannedes i juni 1940 med det formål at give ungdommen kraft, udholdenhed, initiativ, beslutsomhed og dristighed, og den skulle gøre den fortrolig med det danske landskab og styrke fædrelandskærligheden. På Helsingøregnen blev ideen især taget op af folk tilknyttet partiet Dansk Samling.

Terrænsportsforeningen

rækkerne blandt de første modstandsfolk, fortsatte dagligstuemøderne og nye folk kom med. Vi havde da den store fordel, at vi herigennem lærte hinanden at kende, og fra disse grupper hentedes i flere tilfælde folk til både sabotage og likvideringsgrupper.

Af de mange, der åbnede deres hjem og arrangerede de omtalte dagligstuemøder, skal her nævnes nogle af de første, nemlig Else Jonassen, Anna og Aage Christensen, Sofie Kjærsgaard og mig selv. Else Jonassen var pioner og med sit stille væsen en fremragende igangsætter. En organisation, der var med til at fremme modstandsviljen og fysisk uddanne ungdommen, og som ved møder og sammenkomster fremmede det nationale sammenhold, var Terrænsportsforeningen, der samlede mange unge, og som i flere tilfælde var en camouflagede, en tilsløring af visse grene af modstandsarbejdet². Med kort og kompas kunne man færdes de mærkeligste steder i naturen og på en tilforladelig måde nærme sig militære anlæg af forskellig art. En af lederne var Erik Brenting. Vi blev udfordrede, når vi i den forbudte, men meget aflyttede engelske radio hørte om tyskernes overgreb, terror, brudte aftaler og løgn. Vi følte det også som en udfordring, da vi læste, hvad en finsk kvinde skrev til sine venner i de nordiske lande: »Vi dør, for at I kan leve. Ved I, hvad I lever for«?

Vor hverdag blev præget af arrestationer, deportationer, hus-

»Gem jeres idealer bort...«

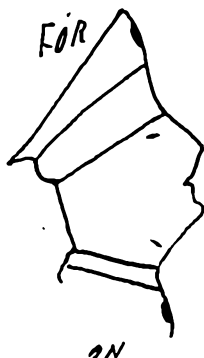
»Den illegale pjece«

undersøgelser. I perioder hvor vi levede »under jorden«, usikkerheden vedrørende morgendagen og nervøsiteten for vort illegale arbejde og undertiden nagede angsten. Alt dette var medvirkende til, at der opstod spændinger i familier og blandt venner, når vi forargedes over dem, der efter vor mening svigtede. Det gav irritation overfor mennesker, også i vor by, der advarede os og udtalte: »Gem jeres idealer bort, for vi tjener penge«.

Med loven af 18. januar 1941 i hånden følte myndigheder og enkeltpersoner sig rustet til at opfordre besindige borgere til at henvende sig til politiet, hvis de fik kendskab til illegale blade, og de personer, der udførte og udsendte sådanne blade, der, som det blev udtalt, »havde til formål at sætte vide kredse af den danske befolkning op mod regeringen«³.

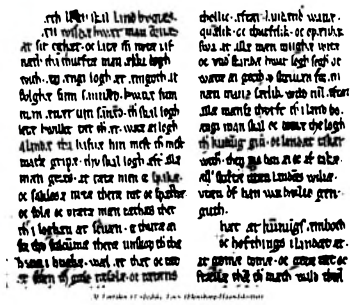
Ligesom mange andre borgere i Helsingør modtog jeg gennem postvæsenet en pjece i A5 format med et farvetryk af engelske krigsskibes bombardement i 1807 af København. Pjecen der var tysk redigeret, men på dansk, var et voldsomt angreb på England og Churchill. På den baggrund følte jeg mig foranlediget til at anmelde den, og jeg henvendte mig til daværende politikommissær K.K. Madsen, der var kendt i byen som meget tyskvenlig. Han blev meget ivrig og roste mig, fordi jeg var loyal overfor myndighederne ved at anmelde illegalt materiale. Da jeg efter at have givet ham mine data, viste ham pjecen, blev han meget mærkelig i ansigtet og meddelte mig, at pjecen ikke var illegal. Jeg orienterede ham om, at efter dansk lov skal det på alle trykte publikationer fremgå, hvem der er udgiver, og hvor de er trykt. Dette var ikke tilfældet med den fremviste pjece, og udover min anmeldelse bad jeg politiet skride ind, så mit hjem for fremtiden blev forskånet for tysk propaganda.

Kommissær Madsen blev vred og bebrejdende, men da jeg

Illegale blade og satiriske tegninger, som de afbildede cirkulerede meget blandt folk. Tegningen skal drejes en halv omgang for at give mening.

Gennem sit medlemskab af partiet Dansk Samling og den omfattende foredragsvirksomhed Vilhelm la Cour indledte fra sommeren 1940, håbede han at kunne rejse en kraftig modstand i befolkningen imod samarbejdspolitikken. Hans foredrag udkom efterhånden som pjecer og blev derved endnu mere kendt. Blandt disse pjecer var »Kender de Graabonden« (15.000 eks.) og »Med lov skal land bygges« (februar 1942 i 22.000 eks.).

fastholdt min anmeldelse, sendte han, synligt irriteret, mig til kriminalpolitiet, hvor akkurat det samme gentog sig. Efterhånden var der forsamlet 5 kriminalfolk, der kaldte mig en kværlant. Det endte med, at jeg bebrejdede dem deres lunkenhed, og vi diskuterede politiets, efter min opfattelse, unødvendige tjenstivrighed. En ældre kriminalmand stoppede de højttalende kollegaer med at udtale »Hold jeres kæft, den unge mand har ret«. Herefter blev jeg sendt til daværende kriminalbetjent Ejner Andersen, der startede med at være irriteret, men da jeg viste ham, hvor det i retsplejen stod, at legale tryksager skal være påtrykt udgiver og trykkested, blev vi fine venner, og vi arbejdede senere godt sammen i det illegale arbejde, ikke mindst da Ejner fik specielle opgaver i Sverige⁴.

»Hold jeres kæft...«

Vilhelm la Cour

I 1940 og 1941 udkom Vilh. la Cours små pjecer, »Ord til os i dag« og »Om at sige Ja - og Nej«. Pjecerne blev forbudte, men vi solgte dem illegalt, og de blev inspiration for mange mennesker. I pjecen »Vor neutralitet« mindes om, at det ikke kunne være meningen, at vi uden videre skulle acceptere hvilket som helst forslag eller påstand, der fremsattes udefra. La Cour henviste i denne forbindelse til det opråb, som den tyske general Kaupisch havde udstedt den 9. april 1940, hvor han udtalte, at Tysklands overenskomst med vor regering skulle sikre »det danske folks frihed« og mente, med rette, at skulle en sådan udtalelse tages alvorligt, måtte danske borgere ikke være berøvet adgangen til offentligt at drøfte de spørgsmål, som vedrørte vor statspolitiske tilværelse.

At løfterne fra tyskerne var tomme ord, og at de danske domstole var ynkelige bevises derved, at la Cour fra 23. september til 12. december 1941 afsøndede en hæftestraf for en i februar måned 1941 udgiven pjece »Ord til os i dag«. Mange ting og forhold faldt på plads, da la Cour påny blev arresteret af det danske politi og udleveret til tyskerne, der efter endt afhøring overlod ham til dansk retspleje, hvor hans brøde takseredes til syv måneders fængsel. Men ikke nok dermed, la Cour blev kort efter afskedit fra sin stilling i undervisningsministeriet og vi kendte nu, hvad prisen var på i ord og tale at bekæmpe nazismen, og at vi ikke kunne forvente forståelse hos de danske myndigheder.

Dansk politi
på besøg

Det var omtrent på samme tid, at to danske kriminalbetjente mødte op i mit hjem kl. 4 om morgenen for at arrestere mig og foretage husundersøgelse. Da de hverken havde retskendelse til husundersøgelsen, eller en af en dommer underskrevet arrestordre, foreholdt jeg dem, at der var tale om grundlovsbrud. De erkendte da, at de kom efter tysk ordre. At de var flove nævnes for fuldstændighedens skyld. Jeg nægtede dem at komme ind og foretage husundersøgelse og ligeledes at følge med dem, men lovede at jeg senere på dagen ville møde op på politistationen, hvor tyskerne ville vente. Da jeg i løbet af formiddagen mødte op, var der bl.a. en tysk embedsmand, der forelagde mig følgende anklagepunkter: 1. Jeg havde hånet Stortysklands fører - Adolf Hitler; 2. Jeg havde fremsat nedsættende udtalelser om den tyske Værnemagt; 3. Jeg havde ytret mistillid til og om Tyskland. Anklagen var for så vidt rigtig nok, set med tyske øjne, men da jeg kunne gengive de steder i Hitlers bog, »Min kamp«, som jeg havde anvendt ved et værgemøde til »Frikorps Danmark«, blev de tyske deltagere i afhøringen synligt forvirrede og usikre, (ikke mindst da jeg foreslog dem, selv at slå op i »Min kamp« og kontrollere rigtigheden af mine citater). Jeg blev dømt til i tre uger at møde op på sikkerhedspolitiets kontor en gang dagligt. Senere har jeg erfaret, at min person og min adfærd var blevet gjort til genstand for omtale i en indberetning fra den tyske befuldmægtigede i Danmark til Berlin⁵. Ved det omtalte møde deltog en del af mine kammerater, og det lykkedes os faktisk at ødelægge værgemødet til »Frikorps Danmark«. På denne tid, sommeren 1941, begyndte fremstillingen og udbringelsen af de første illegale blade i Helsingør. En ung lærling, Bjørn Andersen, i »Tip-Top« var en af pionererne i arbejdet.

Anklagen

De første illegale
blade i Helsingør

Modstridende
opfattelse

I foråret 1942 kulminerede den tyske militære fremgang. Flere og flere borgere gennemskuede de tyske løgne, og da tyskerne strammede tøjlerne, voksede harmen imod dem. Det bør erin-

dres, at der i de første besættelsesår stod en indre kamp i landet, kampen mellem dem, der mere eller mindre modstræbende gik ind på tyske krav, for som det blev sagt »at undgå noget værre«, og dem som foretrak at modarbejde og bekæmpe besættelsesmagten, og som var villige til at betale prisen, for manges vedkommende med livet.

Den danske regering

Særlig smertefuldt følte, og føles endnu, denne strid, fordi regeringen gik ind på at lade dansk politi og danske retsorganer deltage i bekæmpelsen af frihedsbevægelsen, endog efter at Gestapo officielt var kommet til landet og foretog arrestationer både selvstændigt og i forbindelse med vore egne retsmyndigheder⁶. Det kunne også kun skabe uro blandt de modstandsbevandede borgere, når statsminister Buhl udtalte fordømmelse af de unge, der begik sabotage eller hjælp med dertil, eller som tilbageholdt viden derom.

Medvirkende årsag til uroen var også Schalburgkorpsets oprettelse den 2. februar 1943, og den 7. maj blev den første dødsdom fældet, og de første undtagelsestilstande proklameret.

Uroligheder i
Helsingør

I efteråret 1943 var der flere arbejdsnedlæggelser på de tre store arbejdspladser Skibsværftet, Wiibroes Bryggeri og gummifabrikken Tretorn, og der var skyderi i gaderne og udgangsforbud. Den 29. august trådte regeringen som bekendt tilbage, da den ikke ville eller ikke turde gå ind på de tyske krav. Modstandsbevægelsen havde længe ventet dette, og den følte det, som om luften blev renere. Nu vidste de fleste, hvor de havde hinanden.

Dagbogsnotater om
29. august 1943

I nogle dagbogsnotater fra de dage, som tyskerne ikke fik fat i ved min senere arrestation, læser jeg om de følelser, der var i mit sind: lettelsen over at det officielle Danmark nu sagde nej til det nedværdigende samarbejde med den voldsragt, der prøvede at knægte alle anderledes tænkende. Angsten for vort folks situation står også skrevet, om vor magtesløshed overfor de uhyrlige rygtedannelser og overfor tyskeres reaktioner.

De gamle blade fortæller også om min egen og mine kammeraters sikre overbevisning om, at tyskerne ville tabe den frygtelige krig, som de selv havde startet, og at vi selvfølgelig på ny ville blive et frit folk. Endnu mange år efter fornemmer jeg i sindet den ukuelige optimisme, vi var i besiddelse af, og så dette, at vi troede fuldt og fast på, at det kunne nytte at kæmpe. Vel var vi i modstandskampen ikke skyld i det tyske nederlag, men vi løsnede sten i deres fæstning. Vi ville jo ikke leve i ufrihed.

Forholdene skærpes

Efter den 19. september 1944, hvor politiet var taget af besættelsesmagten eller gået »under jorden«, skærpedes forholdene. Omkring 200 fanger fra Frøslevlejren overførtes til Tyskland.

- Frihedsrådet påbegyndte udsendelsen af regelmæssige kommunikeer og bekendtgørelser om oprettelse af lokalkomiteer. Sabotører anbragtes i tyske tog som gidsler, og værnemagten stjal for 10 millioner kroner nye cykler.
- Rekruttering af folk til modstandsbevægelsen** Fra Helsingør skaffede vi som tidligere nævnt folk til sabotagegrupper i København, til likvideringsgrupper og til kurértjenesten. Flere af kammeraterne blev arresteret eller måtte gå »under jorden«, andre igen blev efter ordre sendt til Sverige. Det tyndede ud i rækkerne, men »for de gamle som faldt, var der nye overalt«.
- Sundruterne** Både før og efter transporterne af jødiske landsmænd, der tog sin begyndelse i efteråret 1943, var der etableret sundruter, som brugtes til kurértjenesten, og til transport af engelske flyvere, der enten var skudt ned over Danmark eller var nedkastet.
- Den tyske aktion mod de danske jøder** Der er ikke talt eller skrevet så forfærdeligt meget om de tragiske aktioner, som udspilledes i byen eller på strandene under de forskellige aktioner. Jeg vil under overskriften - Angst - omtale nogle af de triste, og psykisk stærkt belastende oplevelser, jeg personligt var vidne til. Jødefølgelserne ændrede mange menneskers syn på tyskernes sande hensigter og umenneskelighed. I Helsingør og omegn skete det, som så mange andre steder i vort land, at folk åbnede deres hjem for de stakkels nervøse, bange og forfulgte mennesker, der undertiden måtte skjules i flere dage, når overfarterne af den ene eller anden grund ikke kunne finde sted. En forøget patruljevirkosomhed i Sundet eller på strandene vanskeliggjorde naturligvis transporterne⁷. De to fiskere, som jeg brugte til nogle transporter fra direktør Parkovs og grosserer Hagemands strandgrunde, blev senere arresteret og deres kutter konfiskeret. Mange mennesker blev ved denne lejlighed tilskyndet til aktiv indsats ikke alene ved selve transporterne, men også ved andre praktiske sider af modstandsarbejdet, som samtidigt fik et bredere rekrutteringsgrundlag. Vi oplevede sandheden i det gamle ord »tryk avler modtryk«.
- Legitimationskort** En anden ting, som indvirkede på hverdagen, var legitimationskortene og de specielle kort, der blev udstedt til folk, der havde officielle hverv under luftalarm og udgangsforbud. Sådanne kort måtte vi selv lave. Jeg husker endnu en ung frue, der var ansat på et kommunalt kontor, Kirsten Sørensen hed hun, og hun hjalp os, da hendes chef ikke ville. Hun stjal simpelthen et stempel. En af byens præster udfærdigede falske dåbsattester til os. Man lærte sine venner at kende. Da de tyske myndigheder efter forbløffende lang tid opdagede, hvad der gik for sig, begyndte de ved afhøringer af arresterede modstandsfolk at ud-

Falsk dåbsattest for Norman Richter.

	DAABSATTEST for
Familienavn:	<i>Richter</i>
Fornavn:	<i>Erik Arne</i>
Fødsel og Søge:	<i>København</i>
Fødselsår og -Dag:	<i>5-6-23</i>
Kirken, hvortil Børnet er døbt eller Kommunionet efter Njensmedaak:	<i>Christians Kirke</i>
Døbsaar og Døbsdag samt — hvis Børnet er Kirkesmede — Aar og Dag for Fremtillæggelse i Kirken:	<i>10-10-24</i>
Førelæseres fulde Navn og Stilling:	<i>Lone Amanda Petersen William Oluf Ole Petersen Klerik.</i>
	Overensstemmende med Medlemsbogen bekræftet. København, den <i>20-5</i> 194 <i>4</i> <i>H. H. H. H.</i>
<small>Den danske Kirkesamfund, 1944, Nr. 2</small>	

spørge dem om den på legitimationskortet anførte persons familieforhold.

Dette vanskeliggjorde selvfølgelig vor situation, for nu skulle vi ikke blot huske navnet, men også lære alt om vedkommende. Oplysninger blev blandt andet hentet fra kirkebøgerne. Jeg erindrer, at jeg en overgang bar en jævnaldrende mands navn og data. Han boede i Hornbæk og anede ikke, at han havde en dobbeltgænger, og han fik det aldrig at vide.

STORE OG SMÅ PROBLEMER

De radikalt ændrede livsforhold, som det illegale arbejde afstedkom, medførte selvfølgelig at mange ting og livsvaner måtte tages op til revision. Man passede på, hvad man sagde og hvem man sagde noget til. Det illegale arbejde talte man kun om til de venner, som man samarbejdede med, eller som man følte sig helt tryk ved. Efterhånden som det fik større omfang, måtte det decentraliseres. Fra Sjællandsledelsen kom der således ordre til at sætte ledere ind i de forskellige grupper⁸. I opbygningen af de militære grupper arbejdede John Alberg, Jack Thorman, Åke Nielsson m. fl. fra Dansk Samling og fra terrænsportsforeningen Erik Brenting. I kurértjenesten var bl.a. Holger Rasmussen, Erik Hansen og Ib Møgelvang. Reglen var, at man af sikkerhedsgrunde ikke omtalte hinandens arbejde, for at have en så begrænset viden som muligt i tilfælde af forhør hos tyskerne. At de lokale kontaktmænd havde overblik over egnens modstandsarbejde var en selvfølge. Få, meget få, havde kontakt til Sjællandsledelsen og Frihedsrådet.

Et alvorligt problem opstod for de mennesker, der ikke kunne

Modstandsarbejdet decentraliseres

Personlige problemer i forbindelse med det illegale arbejde

fortælle deres nærmeste, hvor de skulle hen, eller hvorfor de så ofte var ude aften eller nat. En af mine kammerater, en kurér, blev skilt fra sin kone, fordi han ikke kunne fortælle hende, hvad han lavede. For som han sagde til mig: »Grethe er god nok, men dersom hun ved, hvad jeg laver illegalt, vil hun omgående fortælle det videre til sin mor, og så ved hele kvarteret det«. Grethe troede, at han dyrkede »fremmede guder«, når han ikke kom hjem om natten. Andre havde problemer med og på deres arbejdsplads. Andre igen moralske. Jeg husker endnu tydeligt en ung frøken, som blev bedt om at huse en mandlig flygtning i et par dage. Det blev i første omgang afslået med den begrundelse, at det kunne hun anstændigvis ikke gøre. De moralske betæneligheder blev dog, af menneskelige hensyn, overvundet, og flygtningen, og mange siden, fik husly.

Til dem
»under jorden«

Til de kammerater, der var »under jorden«, måtte der skaffes rationeringsmærker, som man fik gennem indsamlinger. Ved dette, som når der skulle skaffes hjælp til familier, hvor medlemmer enten levede under jorden eller sad i fængsler eller koncentrationslejre, viste samhørigheden sig. Det var ofte ældre medborgere, der var med til at organisere denne hjælp.

Samvittighedens kvaler

De samvittighedskvaler og problemer, der let kunne opstå for nogen i begyndelse og for den sags skyld også senere, om rigtigheden af de beslutninger og handlinger man foretog, er noget som jeg sjældent har set på skrift. Personligt var jeg en overgang i vildrede med, om nogle af de handlinger, jeg foretog, var i modstrid med min tidligere livsførelse og moralske opfattelse. Det kunne være at stjæle fra tyskerne, ødelægge værdier eller med våben i hånd kæmpe for det jeg synes, var kampen værd, og som i den foreliggende situation var en nødvendig handling. En ting var selv at have samvittighedskvaler, noget andet, men absolut ikke mindre vanskeligt, at involvere andre og måske få dem med ind i kampen og derved påføre dem de samme og måske endnu alvorligere problemer. Selv havde jeg den lykke, at min unge hustru var en strålende kammerat, til hvem jeg kunne tale om alt, hvad jeg lavede, og som ved flere opgaver selv var med aktivt. Som nogle nulevende bysbørn vil vide, var vort hjem, som andre i byen, tilholdssted for mennesker der var med i vor kamp, men som af en eller anden grund ikke skulle ses i dagslys, eller som var på flugt. Vort hjem var en modstandsrede og center for meget illegalt arbejde og mellemstation for kurértjenesten og derved kontaktsted for Frihedsrådets folk og medarbejdere fra Sjællandsledelsen. Min kontaktmand her var den navnkundige Anker Olesen, et fint menneske og en strålende kammerat. Han

Et godt forhold

En tragisk menneskeskæbne

var modstandsmand, en af de første. Han levede under jorden fra 1943, klarede sig fri og reddede også sin familie igennem. Da tyskerne fandt ud af, at han en overgang boede i en villa i Bagsværd, sprængte de den - til alt held var familien væk. Hans søn er nuværende udenrigsminister Kjeld Olesen. Anker sled sig bogstavelig talt op og døde i 1955.

Endnu mindes jeg en tragisk menneskeskæbne, en kvindelig kammerat, Karen H., der kom meget i vort hjem. Hun var fremragende i modstandsarbejdet og leder af en sabotage- og likvideringsgruppe. Modig indtil det dumdristige som da hun sammen med to af mine medarbejdere, med falske papirer og med våben under frakkerne, henvendte sig på Dagmarhus, et af værnemagten's hovedcentre. Her fremviste de som medlemmer af Gestapo's civile afdeling, rekvisition på udlevering af en tysk indregistreret bil. Frækheden blev også i dette tilfælde belønnet. De fik udleveret bilen og kørte bort i den, og den blev brugt til at afhente engelske flyvere, der havde reddet livet efter nedskydninger, eller faldskærmsfolk der skulle til England via Sverige. Disse folk blev kørt til udskibningsstederne. Karen H. blev senere arresteret og indsat i Vestre Fængsel, og vi mente alle, at hun var sikker på en dødsdom. Pludselig en dag ser vore vagtposter ved fængslet, at tyske officerer kører hende til moderens hjem. Nogen tid efter satte hun en topgruppe stævne i en restaurant, men ingen kom. Hendes færdn var blevet fulgt på nærmeste hold. På det aftalte tidspunkt blev mødestedet omringet af Gestapo og hun

Den tyske magtovertagelse den 29. august 1943 blev en skelsættende begivenhed i besættelsestidens historie. Den bragte klarung på mangt og meget både for befolkningen som sådan og i modstandsbevægelsen.

Bekendtgørelse

Den 29. august 1943 er der i Danmark blevet indført en række nye love og bekendtgørelser, som har til formål at sikre den tyske besættelsesmagts herredømme i Danmark.

- 1) Lov om ændring af Lov om den offentlige forvaltning og Lov om den offentlige forvaltning, som vedrører den offentlige forvaltning.
- 2) Lov om ændring af Lov om den offentlige forvaltning, som vedrører den offentlige forvaltning.
- 3) Lov om ændring af Lov om den offentlige forvaltning, som vedrører den offentlige forvaltning.
- 4) Lov om ændring af Lov om den offentlige forvaltning, som vedrører den offentlige forvaltning.
- 5) Lov om ændring af Lov om den offentlige forvaltning, som vedrører den offentlige forvaltning.

Overtrædelse af ovennævnte Bestemmelser vil blive straffet ved de tyske Staaender.
Mod Voldshandlinger, Sammenstillinger, o.a.v. vil der henvisning blive gjort Brug af Væben.
Enhver Borger i Danmark, som efterkommer denne nye foranstaltning Grundlag hvilende Kræfter, vil blive Personerne og Ejendommen Beskyttelse i Henhold til Lovene.
Den overtrædelse for de tyske Tropper i Danmark.

Ville gerne, men turde ikke

»Menneskelig adfærd er en indviklet sag«

Man lærte at leve med angsten

En episode ved Højstrup

blev derefter, af modstandsbevægelsen, dømt til døden som stikker. En kurér bragte mig budskabet en morgen ud for Tretorn. Jeg skyndte mig hjem til min kone, og dér i stuen sad kvinden i krampegråd. Da hun vidste, at jeg kendte Frihedsrådets opholdssted, ville hun have, at jeg skulle tage ind og tale hendes sag, idet hun erklærede sig uskyldig, og hun bad mig arbejde for, at dødsdommen blev omstødt. Det er indtil dette øjeblik ikke blevet bevist, om hun var stikker eller ej⁹.

Jeg husker også nogle kammerater, der ud fra deres livssyn ønskede at være med i vor kamp, men som ikke turde. De erkendte, at de var bange. Det var et meget alvorligt problem for dem. Enkelte kom i konflikt med sig selv. Selv har jeg to venner, der aldrig har glemt deres problem, og den dag i dag føler at de svigtede, selvom ingen nogensinde har bebrejdet dem, at de ikke var med.

Det er som bekendt lettere at beskrive et menneskes handlinger end at beskrive dets følelser. Det er lettere at fortælle om, hvordan et menneske kæmper, end at udtrykke den mangfoldighed der rørte sig i sindet. I modstandsbevægelsens hårde skole lærte vi rigtigheden af den af psykologerne fremførte påstand: »Menneskelig adfærd er en indviklet sag«. Når jeg har nævnt, at flere kammerater havde eller fik problemer på deres arbejdsplads, så må jeg også nævne, at ledelsen på min arbejdsplads, gummifabrikken Tretorn, hvor der var mange, der var med i modstandsbevægelsen, efterhånden som krigen skred frem, var både enestående og medvidende.

ANGST - UTRYGHED OG USIKKERHED

Disse følelser angik os på en ganske stærk og personlig måde.

Efterhånden som vi fik erfaringer i vor nye hverdag, der oftest var delt mellem illegalt arbejde og de almindelige borgerlige beskæftigelser, lærte vi, at hvis vor sikkerhed truedes reagerede vi med frygt eller angst. Vi lærte også, at angst kunne være en hensigtsmæssig reaktion, som satte os i alarmberedskab og hjalp os til at træffe de nødvendige forholdsregler. Vi lærte at leve med følelserne, angst, utryghed og usikkerhed. Jeg er nogle gange blevet spurgt, om vi ikke var bange, når vi var ude i vort illegale arbejde, og jeg har åbent erkendt, at jeg har været hundeanst. Men det er også engang blevet sagt, at »mod er overvundet angst«. Jeg oplevede i mit illegale arbejde angst flere gange, og jeg oplevede det hos mennesker, jeg var i kontakt med. Lad mig nævne nogle eksempler.

Jeg erindrer en efterårsaften på stranden ved Højstrup. Vi var

i færd med at bringe nogle flygtninge i robåd ud til en fiskekutter, der lå ude ved nogle bundgarnspæle, da en af vore vagtmænd kom og meddelte, at en person med hund nærmede sig. Stille blev der givet ordre til at gå i skjul. Jeg krøb ind under et træ og lå musestille. I mørket genkendte jeg manden, der var en af byens kendte nazister. Han havde som nævnt en hund med, men hvilken hund, for selvom de passerede mig indenfor to meter, reagerede den overhovedet ikke. Manden opdagede heller ikke noget, de bøjede af, gik tilbage til Strandvejen og forsvandt. Men skrækslagen var jeg.

Som kurér

En dag skulle et vigtigt budskab afleveres på et sanitetsfirmas kontor i St. Kongensgade i København. Meddelelsen var skjult i min ene sko, der havde dobbeltsål. Da jeg kom til huset, var det bevogtet af bevæbnede tyske soldater. Jeg gik forbi huset nogle gange og bemærkede, at civile personer gik ind og ud. Det viste sig, at modstandsbevægelsen havde kontor i en af tyskerne besat bygning, hvor de også havde kontorer. Det blev aldrig opdaget. En sådan dristighed, eller frækhed lå udenfor tyskernes fatteevne. At jeg var urolig eller rettelig angst, da jeg tilsyneladende roligt gik forbi de tyske vagtposter med brevet i den ene sko, skal ikke være nogen hemmelighed.

Under en gadekamp

Under en gadekamp i København, hvor tre kammerater blev dræbt få meter fra mig, oplevede jeg det forunderlige, at når en aktion var i gang, var man rolig og beslutsom - også da de sårede kammerater blev forbundet, og de dræbte blev båret bort. Medvirkende til roen og besindigheden var uden tvivl, at vi var fortrolige med vort arbejdes risiko. Men jeg glemmer aldrig uroen og frygten inden aktionerne.

Stillet frit

En aften blev vores gruppe opfordret til en aktion. Det blev ærligt fortalt, hvor risikabel opgaven var. Alle var stillet frit med hensyn til, om de ønskede at deltage. Der skulle gives endelig besked næste morgen kl. 8. Jeg glemmer aldrig den nat. Jeg var ung, elskede livet og havde en ung kone og en lille pige. Det blev en beslutning efter samvittighedens røst. Ingen af kammeraterne sagde nej.

En grufuld handling

Angsten drev en familiefader til en grufuld handling på stranden nord for Helsingør. En lille familie, et ægtepar med to små piger, skulle til Sverige. Familien var skjult i et hjem i Helsingør. På grund af tyskernes skærpede bevogtning langs strandene og vejnettet måtte overfarten udsættes i tre døgn. Da de den fjerde aften blev ført ud til stranden ved Julebæk, ville skæbningen, at der blev blæst luftalarm. Den modstandsmand, Leif Olsen, der skulle hjælpe familien til Sverige, og havde aftalen med

Kæmp for alt, hvad du har kært
dø, om saa det gælder
saa er Livet ej saa svært
Døden ikke helier.

FOR DANMARKS FRIHED MOD NAZISMEN.

fiskerne, bad familien skjule sig på et anvist sted og blive der, til luftalarmen blev afblæst for så at afvente hans ankomst. Da han kom tilbage, havde manden skåret pulsåren over på de to små piger og på sin kone, men havde ikke kunnet gøre det på sig selv. Manden blev gemt på to hospitaler, hvorefter han via Sverige kom til England, hvor han blev uddannet som flyver. Han blev ikke, som han havde håbet, skudt ned under sine togter, men overlevede krigen. Han fortalte senere, at ægteparret havde aftalt, at de ikke måtte falde i tyskernes hænder, og dersom det skulle ske, skulle han dræbe børnene, sin kone og sig selv. Med nerverne på højkant efter de fire dages ventetid blev mand og kone bange for at falde i tyskernes hænder, og grebet af panik reagerede de hovedkulds og uovervejete. Panik og angst drev ham til den frygtelige handling.

Hustruer og mødre

Usikkerhed og angst følte også mange hustruer og mødre, når deres mænd og sønner var ude i aktioner, og de sad usikre og bange hjemme og ventede og ventede. Mange husker endnu de hårdtbremsende biler uden for hjemmene, husundersøgelsernes brutalitet, den menneskeforagt der blev udvist, arrestationernes vilkårligheder og de fængsledes behandling, hvor de ofte sad indespærret i længere tid uden forhør og dom, og uden at der blev givet oplysninger. Jeg vil altid med tak og ærbødighed minde dem, som ikke deltog, men alligevel var med i tankerne. De havde det ofte sværest.

34 døgn i
enecelle

I sommeren 1944 sad jeg 34 døgn i enecelle, fuldstændigt isoleret, uden forhør og med forbud mod breve, besøg, pakker, læsning og rygning. Intet måtte jeg beskæftige mig med. For at holde rede på dagene ridsede jeg med en stålstift, som jeg pillede ud af et vindue, en ridse på dørstolpen for hver dag. Illegalt, og det lod sig på en mærkelig måde gøre, fik jeg at vide, at tyskerne havde kendskab til mit illegale arbejde, og at jeg ville blive dømt til døden. Det var en stærk psykisk oplevelse. Da jeg endelig kom i forhør, to gange, nægtede jeg alle beskyldninger. Jeg havde jo haft tid til at gennemtænke situationen. Iøvrigt var de fleste beskyldninger rigtige nok. Jeg blev dømt til tysk tugthus, og det vidste vi alle hvad betød. Min kone, som kom på det første og eneste besøg, fik samme oplysning. 14 dage efter blev jeg pludselig løsladt. Senere fik jeg at vide fra modstandsbevægelsen, at løsladelsen måtte bero på en fejltagelse, hvilket iøvrigt ikke var enestående. Sammen med familien gik jeg »under jorden«, men blev kort tid efter beordret til Sverige, hvor jeg selvfølgelig meldte mig som soldat¹⁰.

En lykkelig
fejltagelse

Min kone og vor lille pige levede »under jorden« i Danmark til krigens afslutning. Da hun vidste, at jeg ville fortsætte mit modstandsarbejde i Sverige, ville hun ikke med for, som hun sagde, ikke hindre mig deri ved at skulle tage hensyn til hende og Anni under de ukendte forhold. Igen et bevis på hendes forståelse af de specielle forhold vi levede under - og hendes kammeratskab.

Ved min arrestation var heldet med mig som så ofte under krigen. I vort hjem på Lappen var ca. ti kammerater samlet den aften. Vi havde vist film fra England, hvilket var bevis på vore forbindelser. Knappt var vi færdige, før telefonen ringede, og en mandsstemme meddelte, at han var kurér og havde en vigtig ordre. Han bad mig møde sig på Akseltorvet ved statuen af Erik af Pommern.

Noget galt

Jeg vidste øjeblikkeligt, at nu var der noget galt, for på den måde kontaktede vi aldrig hinanden. Efter en kort rådslagning enedes vi om, for at hindre tyskerne i at komme i hjemmet, at jeg skulle tage afsted og Gaston Jensen følge med i en passende afstand og ringe hjem, hvis der skete noget. Da jeg kom på torvet, stod to civile mænd, der tiltalte mig, og umiddelbart efter kom to tyske soldater med geværer. Jeg blev erklæret anholdt, og til fods gik vi mod Lappen. Jeg så to tyske soldater snakke med Gaston, der stod i Kosmorama's gård. Da vi kom til Lappen 8, stod der to tyske soldater ved gadedøren. Da jeg ringede på klokken, fik jeg et slag over hånden med en pistol. Da vi alle kom op i lejlighe-den, stod kaffebordet dækket, med urørt, og kun min kone og

Ned ad bagtrappen

hendes søster var tilstede. På tyskernes forespørgsel stak vi en løgnehistorie. Da vi stod ved hoveddøren, ringede Gaston, der var sluppet fri fra tyskerne. Han talte med min kone og forklarede situationen. Han havde haft vanskeligheder med telefonen. Da tyskerne og jeg gik op af hovedtrappen, styrtede kammeraterne, der alle var modstandsfolk, ned af bagtrappen med filmrullerne og apparatet. Heldet var, at tyskerne ikke havde sat vagtposter ved bagtrappen mod haven, og derfor slap alle væk.

Tyskerne foretog husundersøgelse, og de var meget grundige og ødelagde flere ting ved deres brutalitet. Vi havde yderligere det held, at tyskerne på vej op mod loftet opgav på trappen og gik ned igen. På loftet stod en kuffert med meget kompromitterende illegalt materiale, som efter aftale skulle have været afhentet tidligere på aftenen.

Da tyskerne var kørt bort med mig kl. 1 om natten, kom vor nabo, den senere borgmester Sigurd Schytz, op i vor lejlighed og trøstede min kone. Den fine handling glemmer vi aldrig.

Der spørges undertiden om, hvor længe vi skal mindes besættelsestiden, og alt det der skete. Vi der gennemlevede og derved overlevede de såkaldte »Fem forbandede år«, vi glemmer aldrig den tid og de kammerater, der delte livsvilkårene sammen. Jeg vil altid huske, at frihed ikke er noget, man blot har, men at frihed er noget, der stadig må tilkæmpes, og at frihed er ofre værd.

Det kan være dyrt...

Det kan være dyrt også at være en dansk fri mand. Det lærte vi af vore forfædre, det er vor arv, og det har vi pligt at videregive til kommende generationer. Det er også naturligt, at mine tanker ofte er tilbage til besættelsestiden, der til min sidste time vil leve i mit sind. Tankerne går også til de kammerater, kvinder og mænd, som jeg gennem længere eller kortere tid arbejdede sammen med, hvoraf en del ikke oplevede befrielsen. Og jeg tænker på de mange, der er døde i løbet af de snart 40 år, er er forløbet.

Til min ven
sabotøren

Lad mig afslutte med Lindenstrøm-Lang's digt »Til min ven sabotøren«

*»Og det sker, at den nye dag går ind
med land og hav i lys for vore blikke,
med friheds himmel over åbne sind,
vi husker - unge ven - du så den ikke«.*

Noter og henvisninger:

- ¹ Beretningen er redigeret af Kenno Pedersen. Noter af Henrik A. Bengtsen. Om partiet Dansk Samling i almindelighed, og om Helsingørsafdelingen i særdeleshed, kan nævnes: Partiet Dansk Samling blev startet på initiativ af blandt andre højskolelærer Arne Sørensen, som »det tredje standpunkts« parti i 1936. Partiet stod for et stærkt nationalt-kristeligt synspunkt. Dansk Samling blev af de gamle partier slået i hartkorn med de småfascistiske partier, der opstod i slutningen af 30'erne, men om noget sådant var der på ingen måde tendenser til. Ved valget i 1939 opnåede partiet kun 8500 stemmer (i Helsingør kun 24 stemmer). Dette eklatante valgnederlag betød, at store dele af partiapparatet smuldrede, og først i begyndelsen af 1941 påbegyndtes en reetablering. En lokal DS-afdeling i Helsingør kan spores fra efteråret 1940. Hovedparten af partiarbejdet bestod i begyndelsen af at arrangere dagligstuemøder, hvor Arne Sørensen var taler nogle gange, men det blev Anker Olesen, som krigen igennem kom til at have den største tilknytning til lokalafdelingen. Hovedsagelig gennem FDF, KFUM og KFUK og ikke mindst på gummifabrikken Tretorn forøgedes medlemsskaren i et pænt tempo, og i sommeren 1942 ønskede Anker Olesen i et brev til partisekretæren, lærerinde Else Jonassen, »tillykke med det fine resultat«. Desværre er tallene gået tabt.
- ² Terrænssportsforeningen blev dannet i juni 1940 med det formål at løse ungdommens fysiske og åndelige opgaver. Terrænssporten skulle give ungdommen kraft, udholdenhed, initiativ, beslutsomhed og dristighed, og den skulle gøre den fortrolig med det danske land og styrke fædrelandskærligheden og hjemstavnsfølelsen. Selvom bevægelsen var udsprunget fra officerskredse, passede terrænssportens ideer som fod i hose med Dansk Samlings grundlæggende synspunkter, og partiet gik da også officielt ind for terrænssporten. Kordegn Aage Christensen blev i 1941 formand for bevægelsen i Helsingør.
- ³ Loven af 18. januar 1941 var, ligesom kommunistloven fra august 1941, i klar strid med grundloven.
- ⁴ Ejnar Andersen var chef for sikkerhedspolitiet i Helsingør, da han i foråret 1944 måtte flygte til Sverige p.g.a. hans nære tilknytning til »Kiær-ruten«. I Sverige blev Ejnar Andersen i slutningen af maj 1944 leder af »Kiær-rutens« afløser »Øresundstjenesten«, og senere på året blev han den ledende kraft på svensk side af Sundet, ved forsendelserne af våben til modstandsbevægelsen.
- ⁵ Indberetningen befinder sig på mikrofilm i Rigsarkivet. Alexandriaarkivet 16/7715-18.
- ⁶ Først fra den 29. august 1943 opererede Gestapo officielt i Danmark.
- ⁷ Indtil november 1943 var de tyske patruljebåde på Øresund langsomtgående kuttere. Fra november indsattes hurtiggående motorbåde.
- ⁸ Om opbygningen af militærgrupperne kan der generelt henvises til »Besættelsestidens historie« af Kirchhoff, Nissen og Poulsen.
- ⁹ Karen H. forsvandt og undgik likvidering.
- ¹⁰ Soldat i Den danske Brigade.

Knud Pedersen (født 1912)¹, der her fortæller om, hvordan han oplevede flugten fra Horserød den 29. august 1943, var leder af DKP i Frederiksborg amt fra november 1943 til befrielsen.

Knud Pedersen stammer fra Sydsjælland, og det var i Næstved, han oplevede sin første arrestation, idet han ligesom andre ledende kommunister blev arresteret den 22. juni 1941. Da Horserødlejren oprettedes overførtes han hertil. Hen på efteråret samme år blev han løsladt og gik straks i gang med modstandsarbejde på sin hjemegn. Den 22. juni 1942, netop på årsdagen for sin første arrestation, blev han atter arresteret af det danske politi i forbindelse med afsløringen af et illegalt trykkeri. De danske myndigheder udleverede ham som en af de første danskere til Gestapo. Først lod tyskerne ham sidde på den tyske afdeling på Vestre, men vinteren 1942-43 sad Knud Pedersen under streng isolation i det gamle fængsel på Kastelet, som tyskerne havde overtaget. Foråret 1943 udleverede tyskerne ham til det danske fængselsvæsen, der efter nogen tid sendte ham til Horserød, hvorfra det lykkedes at flygte, som han her beskriver².

Da vi flygtede fra Horserød Frihedens og skændselens morgen

Af Knud Pedersen

Her skal berettes om flugten fra Horserødlejren. Den store flugt. Ikke den gennem tunnelen³, men de halvfems fangers flugt over pigtrådshegnet tidligt om morgenen efter tyskernes besættelse af den nye lejr natten til den 29. august 1943. Men tro ikke, du her kan læse den sidste og endelige sandhed om den dramatiske morgen. Det, der beskrives her, giver sig ikke ud for mere end det er: tanker og overvejelser en gammel mand gør sig i dag, snart fyrrertyve år efter at han som trediveårig var med til i det piskende regnvejr at forcere det forbandede pigtrådshegn.

Det er muligt, at nogle af de, der læser det følgende, vil mene, jeg både er lidt for selvsikker og lidt for respektløs, men det får være. Jeg er så gammel og har oplevet så meget, at jeg ikke mere gider lægge vægt på gode manerer, jeg siger tingene rent ud, så

kan man tage det, som man lyster. Jeg vil i hvert fald hverken fukssvanske eller lyve for verden, som smeden sagde derhjemme i min barndoms landsby.

FANGENS VÆRDIGHED

Mange har fortalt og skrevet om det, der skete i Horserød omkring 29. august 1943. Tilsyneladende er alt klarlagt og registreret, og dog. Man læser og genkender ikke rigtigt, sammenligner med de billeder, der som en filmstrimmel lyser flimrende op herinde i min erindrings halvmørke. Det stemmer ikke helt med det jeg husker, det, de fortæller, de gamle kammerater. Martin Nielsen, Carl Madsen og Kai Moltke. Der mangler noget. Ja sådan er det. Det, der er galt er, at der mangler noget, også noget essentielt. Bevares, de lyver ikke. Det er sanddru mænd, men min sandhed er en anden. Jeg er også nødt til at sige, at det forekommer mig mærkeligt, at Carl Madsen først i sin høje alderdom fik øjnene op for, at den talentfulde Martin Nielsen ikke bare var talentfuld, men også egocentrisk, selvovervurdrende, hysterisk og mere til. Vi andre i Horserødlejren var ikke så længe om det. Vi syntes, vi mere end hurtigt nok fik demonstreret vrangen på Martin Nielsen mere end tydeligt nok. Det skulle vel ikke hænge sådan sammen, at den i så vide kredse apoteoserede landsrets-sagfører ikke rigtig syntes det passede i hans kram at sige sin ærlige mening, før alle broer til det gamle parti var brudt af. Og Kai Moltke, den ubestikkelige, hvor ville man dog have ønsket, at han havde betroet papiret et par af sine dystre hemmeligheder, mens heltene vansmægtede og skurkene endnu havde magt til at misregere i kommunisternes afdeling af denne vor jammerdal.

Den gamle Carl Madsen fortæller også i sin alderdoms græmmelse, at han er ude af stand til at forstå, hvordan Martin Nielsen kunne undlade at komme ind på vor, medfangernes, skændige behandling af den fraktion, der gik under navnet bombefolkene. Her må man da vist ty til evangelisten Matthæus, der taler så forstandigt om skæven eller splinten og bjælken, man ikke bliver vaer. Måske kan de gamle bibelord også finde anvendelse, når man skal vurdere partihistorie i vor tid. Netop det med partihistorie bør man gribe fat i, for Horserødlejrens historie er på den tid partihistorie. Det er nyttigt at have for øje for enhver, der søger sandheden.

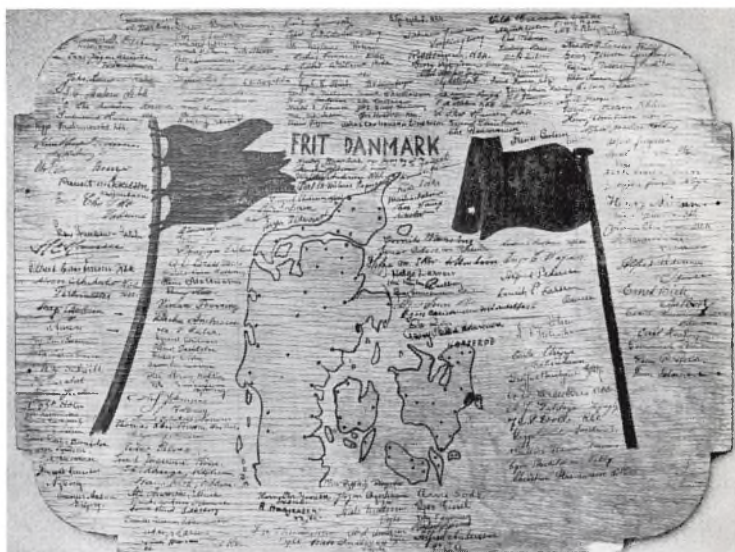
Søge sandheden. Det er som oftest en ubehagelig affære. Hvis jeg siger, at jeg føler mig godt tilpas, når jeg læser de gængse versioner af flugten fra Horserød, så ville jeg lyve groft. Det gælder både det hemmelighedsfulde maskepi, man kunne give benæv-

Der mangler noget

Carl Madsen og
Martin Nielsen

Søge sandheden

Flidsbakke med de internerede danske kommunisters signaturer, 1941-43. (Statsfængslet ved Horserød, museumsafd.).

Johannes Hansen

Peter P. Rohde

nelsen forspillet, og selve forvirringen i flugtens korte minutter uden for barakkerne i styrtregn og projektørlys foran den bælgmørke skov på den anden side hegnet, mens maskinpistoler smældede løbske salver. Eller var der kun een salve, hvem husker det i dag, og hvor meget opfattede man af det hele. Jo, Johannes Hansen, den senere borgmester i København, ham husker jeg. Han var en af de få, der tænkte på de andre, for han sagde noget om dem i de øvrige barakker, spurgte vist, om der var givet den besked. Og Peter P. Rohde ser jeg for mig. Trods vejret havde han sommerfrakken over armen. Han virkede, som om han skulle til at stige på et S-tog. Han skrævede op på madrasserne. Vi havde taget madrasserne fra vore senge og smidt dem ud på de spanske ryttere foran selve hegnet, så pigtråden fornedden var dækket. Fra baderummet havde vi taget de lange tremmer af træ og anbragt dem skråt op fra madrasserne til pigtråden foroven på hegnet. Kammeraterne myldrede foroverbøjede i løb op ad disse stejle improviserede ramper, der lå badet i projektørlys som på en teaterscene, mand efter mand nåede toppen og sprang ned på den regnvåde sumpede jord og forsvandt ind i skoven.

Thøger Thøgersen

Blandt de øvrige erindringsbilleder, jeg næsten som fotografier har bevaret fra livet i Horserødlejren, er der et portræt af Thøger Thøgersen. Thøgersen, som partiledelsen havde forstødt som en af bombefolkene, hørte til den helt gamle garde. Jeg hu-

sker hans navn fra min skoletid. Det var dengang med Nakskov-urolighederne, stormen på Børsen, Grønttorvslaget og alt det dér. Syndikalist Thøgersen var et begreb i datidens Danmark. Bønderne derhjemme anså ham nærmest for at stå i ledtog med fanden selv. Senere i livet mødte jeg den legendariske person lyslevende i kommunistisk parti, og altså i Horserødlejren. Jeg husker, da han stod foran vor dommer, Arthur Andersen, der havde flyttet Københavns byret op i Horserød Hegn.

»Erkender De at have drevet kommunistisk virksomhed?« spurgte Arthur Andersen hver enkelt af os.

Hvad er kommunistisk virksomhed?

Som de andre svarede jeg sådan som Carl Madsen på ægte prokuratorvis havde lært os med et spørgsmål: »Hvad er kommunistisk virksomhed?«

Arthur Andersen var naturligvis rystende ligeglad med vore spørgsmål og afsagde sine interneringskendelser på løbende bånd.

Men så stod Thøger Thøgersen der.

»Erkender De at have drevet kommunistisk virksomhed?«

»Jeg har aldrig bestilt andet«

Thøger stod rank og stærk, som en revolutionær med alverdens undertrykte bag sig, og hans svar faldt overlegent og sikkert: »Jeg har aldrig bestilt andet«.

Så stod man dér og følte sig præcis lige så lille som man var, mens man for sig selv forbandede samtlige retssales prokurator-kneb. Men een ting havde man lært, ligesom i et glimt havde man fået åbenbaret, hvordan livet også kunne leves.

DEN SKÆBNESVANGRE GIDSELTEORI

Til stede af egen fri vilje

Nuvel, men det var flugten, jeg skulle fortælle om. Flugten ja, først må vi dog gøre os klart, hvorfor pokker vi den 29. august 1943 stadig lå i vore senge derinde i Horserødlejrens barakker. Hvorfor var vi ikke flygtet længe før tyskerne kom? Ville det ikke have kunnet lade sig gøre? Jovist. Sandheden er den, at vi ret beset var til stede af egen fri vilje.

Nu ser jeg de mange kammerater, brave gammeltroende kommunister, få dybe panderynker, mens de ryster på deres prøvede hoveder. Den slags må man ikke sige, for det er for dem det samme som at løfte skyldens åg af samarbejdspolitikernes skuldre. Og husk på de døde i Stutthof. Ja, jeg husker de døde. Jeg husker det hele, og ingen samarbejdspolitiker skal med min gode vilje få lov til at løbe fra skyld og ansvar. Men også jeg har noget, der er mig helligt, og det skal ikke svines til med den obligate almanak-histories sort-hvide skurk- og heltemaleri.

Myndighederne

Myndighederne havde lovet os, at de nok skulle sørge for, vi

ikke faldt i tyskernes hænder, og de brød deres løfte. Men også den, der ingen konkrete løfter afgiver, har pligter og ansvar. For trehundrede år siden rejste man i København en to alen høj skamstøtte for forrædderen Ulfeldt. Den slags synlige memento er forlængst gået af mode. Og selv om vi så alligevel stablede den skyhøje skamstøtte op, som krigstidens forræddere fortjente, ville vi dog ikke kunne fjerne et gran af det ansvar, der falder på os selv og vore egne bannerførere.

Partiledelsens
opgave

Fra min første stund i Horserødlejren, og jeg var med i første bilfuld, der kom derop, det var 41, jeg tror den 4. august, lige fra den dag har jeg ment, at den største og vigtigste opgave, partiledelsen i lejren havde, var at organisere fangernes befrielse. Men partibosserne med bl.a. Martin, Carl og Egil i spidsen havde øjensynligt en anden opfattelse⁴.

Gidsler

Jeg ved ikke, hvordan deres tanker var skruet sammen, men de må vel selv have troet, at de som sande marxister-leninister havde analyseret situationen. I så tilfælde var det væsentligste resultat af deres analyse, efter hvad man kunne forstå, en klarlægning af vor stilling, idet man tidligt og silde fastslog, at vi var gidsler. Jeg tror denne gidselteori ganske særligt tiltalte Martin. Hans tanker bevægede sig altid ad mærkelige krampagtigt dramatiske baner. Vi sidder her som gidsler, sagde han, og man kunne ligefrem se på ham, hvordan denne gidselsituation hidsende ham op i en slags flammende forarget afmagt. Ja, ordet gidsel virkede som halm og tørt kvas på de ulmende gløder, han altid gemte i sit indre.

Jeg brugte det udtryk om Martin, at han var forarget, og det er rigtigt. Han var virkelig dybt forarget. Sjældent har nogen haft dybere tro på det borgerlige demokrati end denne mand, der

*Hjemmelavede spillekort
anvendt i Horserødlejren.
(Statsfængslet ved Horse-
rød, museumsafd.).*

- foregav at vide bedre. Eller er der noget, jeg misforstår her. Var det ikke tro, men ulykkelig kærlighed. Måske.
- Gidselteorien Det uhyggelige var, at såvel for Martin, som for de øvrige i lejrledelsen, fik gidselteorien den følge, at de indtog en mærkelig forvreden, gold og mistroisk holdning overfor de kammerater, hvis tarv de havde påtaget sig at røgte.
- Men det kan nu heller ikke afvises, at forklaringen på gidsel-teoriens opståen simpelthen ligger i ledelsens passivitet. Af den ene eller anden grund havde de ikke lyst, mod eller kraft til at handle, og da var det bekvemt at udnævne os alle til gidsler. Gidsler, der endda var af en sådan kraft, at de undlod at handle på en måde, der kunne skade -, ja guderne må vide hvem.
- At der var noget galt med gidselteorien forekom mig evident. Som gidsler betragtet var vi jo intet værd, al den stund opinionen blot trak på skuldrene og mente, at vor skæbne var løn som forskyldt, og iøvrigt syntes, at det var ganske rart ikke mindst på lokalt plan landet over at være sluppet af med en ikke ubetydelig del af kommunisterne.
- Gidselteoriens fejl Anskuer man gidselteorien som det den egentlig er, nemlig politisk parole, springer dens mangler straks i øjnene. En politisk parole bør animere til handling, men hvad søren foretager et gidsel sig? Et gidsel er et menneske, der handles med, ikke et menneske, der handler. Der kan næppe være tvivl om, at netop den stadige snak om, at vi var gidsler, var med til at understrege den tendens til at fangerne følte sig udelukket i en passiv betragter-isolation, der i almindelighed lå som en dyne over Horserød-lejren.
- Tilskuer til modstandskampen Vi var tilskuere til modstandskampen, ganske vist på første rækkes dyre pladser, hvor man får savsmuld i øjnene, men vi var ikke med. Havde man derimod i stedet for at tildele os den romantisk-heroiske gidselrolle, set enkelt og realistisk på situationen, ville man uundgåeligt have ramt det rette udgangspunkt, nemlig at tyskerne havde forlangt os interneret, fordi vi fra det øjeblik Tyskland angreb Sovjetunionen var potentielle modstandsfolk. Da ville vi ikke have været gidsler, men politiske fanger eller krigsfanger med politisk og national pligt til at smide vore falske gidselglorier ad helvede til og flygte. Enhver vil kunne se, hvordan den rigtige politiske parole i dette som i andre tilfælde ville virke styrkende, her ved den naturlige betragtning, at vi til syvende og sidst udgjorde ikke uvæsentlige ressourcer i den modstandskamp, nationen og partiet udkæmpede.

ET ELLEVTE BUD: DU MÅ IKKE LADE DIG LØSLADE

Den ulyksalige gidselteori blev årsag til mangt og meget. Hen på året i 1941 blev det klart, at man fra myndighedernes side overvejede at løslade et mindre antal internerede. Mange arrestationer var tydeligt nok ret tilfældige, og det var heller ikke så få, man hurtigt havde ladet gå igen, ligesom der fandt løsladelser sted fra lokale arresthuse allerede inden kommunistloven trådte i kraft. Også blandt fangerne i Horserød var der folk, hvis forhold man af den ene eller anden grund bestemte sig for at tage op til fornyet overvejelse.

Nu skal man jo tro, at partiledelsen i lejren ville se med velvilje på løsladelser, men som så ofte, når man først er kommet skævt ind på tingene, var det svært at få vognen rettet op. Det skinnede tydeligt igennem, at for lejrens partiledelse gjaldt det frem for alt om at bevare disciplin og mandstugt. En rent ud sagt forvreden tankegang fik ledelsen til at se spøgelse ved højlys dag. Man frygtede øjensynligt, at de internerede skulle vise sig ikke at være politisk stærke nok, således at »ånden« i lejren skulle kompromittere sig i et moralsk sammenbrud, hvor kammeraterne prostituerede sig med ynkværdig tiggergang til politi og fængselsmyndigheder. Vor lokale velfærdskomité valgte da den fremgangsmåde at kundgøre, at politiadvokat Poul Kjalke, der på den tid var statsadvokat for særlige anliggender, ville komme op til lejren for at tale med enkelte udvalgte fanger om eventuel løsladelse. Ledelsen lagde ikke skjul på, at man anså dette initiativ for et lumpent forsøg på at snigløbe sammenholdet og solidariteten mellem de internerede. Man måtte også regne med, mente ledelsen, at der ville blive stillet uantagelige betingelser for eventuelle løsladelser. Vore ledere opfordrede derfor alle kammerater til blankt at afvise Kjalke, når han kom op til lejren. Ingen kunne derfor være i tvivl om, hvordan han havde at forholde sig, men skulle der alligevel være en eller anden, der følte sig usikker, så kunne man henvende sig på Martin Nielsens værelse for en samtale med de ledende kammerater.

Ingen kunne dengang forudse, hvad der senere fulgte og hvilken farlig vej ledelsen var slået ind på. Jeg tror heller ikke sagen blev drøftet mand og mand imellem, men jeg må for mit eget vedkommende tilstå, at ledelsens holdning gjorde mig utryg. Min vurdering husker jeg tydeligt, måske fordi jeg ikke fandt det muligt at drøfte den med andre, men sloges med den i ensomhed. Jeg følte mig overbevist om, at en af de ting, der gjorde ledelsen særlig negativ stemt over for løsladelsen, var den omstændighed, at det næppe var nogle af koryfæerne, der stod på Kjalkes liste.

Løsladelser

Disciplin og mandstugt

Utryg

Havde det været det, havde det været nogle af spidserne, som havde chance for at blive løsladt, så havde man sikkert taget en anden stilling, alene fordi man i så tilfælde uvægerligt ville have indset, at modstandsbevægelsen kun kunne blive styrket ved løsladelser. Som man vil forstå en meget ubehagelig tvivl eller skal vi sige mistanke at slæbe rundt på.

Når jeg gjorde mig så mange tanker om løsladelsesspørgsmålet skyldes det naturligvis, at jeg selv regnede med at være en af de heldige.

En af de heldige?

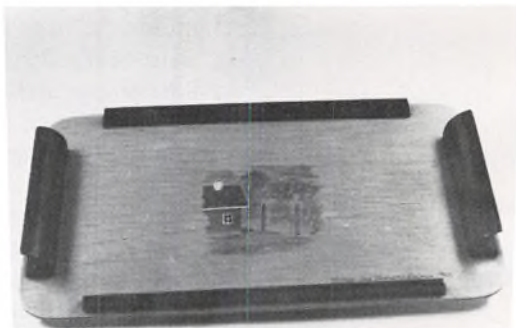
Forholdet var det, at da jeg sammen med min daværende kone blev arresteret den 22. juni 1941, var min kone gravid i ottende måned. Det var nede i Næstved, hvor vi boede. Min kone måtte føde under arrest på Præstø amtssygehus, hvortil hun blev overført lige før fødslen, og hun blev først løsladt, da jeg blev sendt til Horserød. Denne barbariske affære medførte, at jeg tidligt og silde klagede og protesterede til alle de myndigheder jeg kunne opdrive, der havde det mindste med sagen at gøre, og jeg var temmelig sikker på, at man var godt træt af alt det postyr, jeg på den måde voldte, og at det derfor meget vel kunne tænkes, man ville løslade mig. Måske en og anden også havde fået dårlig samvittighed, hvem ved. I hvert fald anså jeg muligheden for, at jeg stod på statsadvokatens løsladelsesliste for at være temmelig stor.

Vor lokale Horserødpartiledelses standpunkt var efter min mening forrykt, og der var kun eet for mig at gøre. Jeg besluttede at tale med Martin og de andre om sagen.

Det er ingen løgn, når jeg siger, at jeg blev betragtet som noget nær en forrædder, eller måske blot et sølle pjok, den dag jeg mødte op på Martins værelse.

Noget nær en forræder

*»Horserød flidsbakke«
Bakkerne, der blev skåret af de internerede kommunister, blev givet til kammerater udenfor lejren som tak for deres arbejde og hjælp. Denne er givet til Bodil Nielsen, Carl Niensens hustru. (Helsingør Bymuseum).*

Martin selv var til stede og et par stykker til, men Johannes Hansen var vistnok af en eller anden grund blevet kørt ind på Politigården den dag.

Jeg forelagde min sag og sagde, at jeg, såfremt der ikke blev stillet uantagelige betingelser fra politiets side, ville udnytte en eventuel mulighed for at komme ud i friheden og hjem til min kone og søn og kammeraterne i Næstved.

- Ja så! bosserne så ringeagtende på mig, og Martin spurgte, hvad jeg mente arbejderne i Næstved ville sige til, at jeg lod mig løslade, mens mine kammerater vansmægtede i lejren.

- Det ved jeg ikke, svarede jeg, men jeg tror, at de, hvis de fik at vide, jeg var blevet tilbudt løsladelse, men havde sagt nej tak, ville anse mig for at være blevet idiot eller i det mindste småtosset.

- Nå sådan ser du på det, sagde Martin dystert, hvorpå tribunallet udvekslede florumvundne bemærkninger indbyrdes, og jeg forstod, at nu var jeg moden til eksklusion. Men Martin brød dog af og sagde, at han først ville tale med Johannes, når han kom tilbage.

- All right, sagde jeg, men jeg kommer ikke her igen. Du må selv komme og give mig besked, Martin.

Det lovede han, men han kom ikke. Når vi i de følgende dage gik tur på lejrens dengang eneste havegang rundt om lejrens eneste græsplæne, vendte han brat om, når vi havde retning mod hinanden.

KORT FRIHED OG EN VINTER I ENECELLE PÅ KASTELLET

Jeg fik aldrig at vide, hvad lejrledelsens endelige dom over min formastelige løsladelse i første omgang havde været. Jeg siger i første omgang, for der fulgte et efterspil to år senere, men det skal jeg vende tilbage til.

Kjalke kom til Horserød, og som jeg havde forudset var jeg en af de udvalgte, der fik foretræde. Først ville han have mig til at flytte fra Næstved. Det nægtede jeg. Så ville han have mig til at skrive under på, at jeg ville overholde kommunistloven. Også det nægtede jeg, og det endte med, at jeg og de øvrige, der skulle løslades, fik læst kommunistloven⁵ op, og så skrev vi under på, at den var læst op for os. En scene, der udmærket ville have egnet sig til at indgå i Den gode soldat Svejks eventyr. Endelig skulle jeg to gange om ugen melde mig hos kriminalpolitiet i Næstved. Det gjorde jeg og havde den glæde, at den kriminaloverbetjent, der ledede foretagendet, blev en værdifuld modstandsmand.

Kommunistloven
blev læst op

Min kone, der havde været hjemme i nogle måneder, var allerede i gang med illegalt arbejde, så alt lå parat til at jeg kunne tage fat. Sammen med kammeraterne startede, redigerede og dupliserede jeg bl.a. det illegale blad Gry. Jeg skaffede også en bogtrykker til at trykke Frit Danmark, og det kostede mig friheden for anden gang.

Arresteret

Den 22. juni 1942, nøjagtig på dato et år efter min første arrestation, blev jeg atter arresteret af det danske politi, og denne gang en måned senere udleveret til tyskerne. Først sad jeg på den tyske afdeling på Vestre. Min kone blev også arresteret igen, denne gang af tyskerne. Hun blev på Vestre, men jeg tilbragte vinteren 1942-43 i det gamle fængsel på Kastellet, hvor tyskerne som bekendt havde indrettet sig. Derefter blev jeg sendt tilbage til danskerne, min kone ligesådan. Hun blev først interneret i kvindefængslet på Vestre, derefter løsladt. Jeg fik straffesagen behandlet ved Københavns byret, mens jeg sad som varetægtsfange på Vestre. Jeg blev dømt, men nåede aldrig at komme på straf, idet jeg først blev interneret på ny og var så heldig at komme til Horserød kort tid før den store flugt.

Horserød 1943

Her i Horserød i sommeren 1943 var det altså jeg genså Martin og de øvrige, det vil sige Eigil og et par stykker til var flygtet. Men nu havde piben fået en anden lyd. Jeg havde forladt Horserødlejren i 1941 med noget i retning af renegatstempel på ryggen, nu vendte jeg tilbage i 1943 som en af modstandskampens helte. Hele partitoppen i lejren var mødt op og modtog mig ved indgangen, hvorefter de fulgte mig ned til den barak i den gamle lejr, der husede de fleste af de ledende folk. Heldigt for mig, da det var en af de barakker, hvorfra alle slap ud den 29. august.

Ingen flugtplan

Jeg brugte det udtryk, at vi den 29. august var i lejren af egen fri vilje. Det er naturligvis at sætte sagen på spidsen, men det skal siges, at partiledelsen i lejren burde have organiseret en flugt, en tømning af lejren, længe før der blev overhængende fare for at tyskerne skulle overtage det hele. Selve det at komme ud på den anden side af hegnet ville ikke have voldt de store vanskeligheder. Skulle det være, forelå der jo muligheder for hjælp udefra. Det, der kunne skabe vanskeligheder, var at skaffe det store antal fanger af vejen, men naturligvis var modstandsbevægelsen i 1943 i stand til at løse den opgave. Men som det vil have fremgået af det, jeg her har fortalt, var ledelsen i lejren øjensynligt helt ude af stand til at tænke med det mod og den fornuft, som situationen krævede.

Jeg er heller ikke den eneste, der har undret sig over, at det gik som det gjorde i Horserød. Carl Madsen kom f.eks. ind på det i

Interiør fra en af samlingsstuerne i Horserødlejren 1942. (Statsfængslet ved Horserød, museumsafd.).

en kronik i Information den 10.-11. januar 1976 i anledning af nye udgaver af Martin Nielsens »Fængselsdage og fangenætter« og »Undervejs mod livet«. Han antydede her, at det måske var efter aftale med socialdemokratiet, at man undlod at tømme lejren.

Nu siger man som bekendt, at da Fanden blev gammel, gik han i kloster. Noget lignende kunne man sige om Carl Madsen med henblik på hans forhold til sandheden og kommunisterne. Det forekommer mig, at i denne sag minder hans hvide Skt. Georgsganger påfaldende om en gammel kæphest, forklædt med falsk skaberak. Jeg tror ikke på Carl Madsens insinuation. Han var selv en af gidselteoriens apostle, og selvom han var mester i kostumeskift og hastige omsminkninger, så synes jeg altid man forbandet tydeligt skimter den gamle stalinist inde under sandhedsvidnets sæk og aske antræk.

FLYGTNING I FANGETØJ

Lære af historien

Mange har ytret tvivl om, hvorvidt vi mennesker overhovedet lærer noget af historien, men een ting forekommer mig sikker, selve det at stikke hul på historieforsvanskninger er god og nyttig idræt for folk, der sætter åndelig sundhed i højsædet.

Og hermed vil jeg så gå over til slutkapitlet om min Horserødflugt, nemlig beretningen om, hvordan omverdenen oplevedes af en flygtning fra Horserødlejren august-september 1943.

Forberedelser til
flugten

Den 28. om aftenen, fordelte vi de penge, vi havde i lejren, imellem os, ligesom der på lejrens duplikator blev mangfoldiggjort et primitivt kort over omegnen, og vi gjorde os så iøvrigt klar til hurtig udrykning. Mange af os havde i den sidste tid løbe-

trænet en del, gjort gymnastik og den slags. For mit vedkommende en absolut nødvendighed, da jeg havde siddet isoleret i enecelle et års tid.

Påklædning

Hvad tøjet angår havde langt de fleste fået almindeligt jakkesæt udleveret. Min sene ankomst til lejren havde forårsaget, at jeg ikke nåede at få civilt tøj udleveret, men det var så heldigt, at jeg havde fået et sæt tøj hjemmefra. I al den tid, jeg sad hos tyskerne, havde jeg haft det samme par bukser på. De var fremstillet af en blanding af cellulld og kradsuld. Ja blanding og blanding, hveranden tråd var øjensynlig cellulld, hveranden kradsuld. Ægte krigsbukser. Kradsulden lod sig slide og forsvandt, men cellullden var stærk og lod sig strække i sjælden grad. Hen på foråret så bukserne ud, som om det var nogle jeg havde hugget fra en arabisk haremskvinde. Men som sagt, jeg havde i august nået at få et sæt tøj hjemmefra. Fodtøjet derimod var lidt specielt. Efter moden overvejelse valgte jeg et par fængselssko. Det var rene antikviteter. Spændesko af den slags Poul Steffensen har givet borgmester Hans Nansen på i illustrationerne til Carit Etlars Gjøngehøvdingen. De så mærkelige ud, men de var gode at gå i. Også overtøjet var det så som så med. Jeg havde en slags frakke på, en gammel fængselstrøje af sjældent snit. Hos Holberg sammenlignes svajet i Jacob von Tyboes frakke med Vimmelskaftet og Amagertorv, jeg vil sige, at min fængselsfrakke lignede Brostræde i Helsingør. Men jeg tror såmænd kun, frakken var farlig og kunne afsløre sin bærer, hvis tidligere indsatte så den. Andre ville næppe sætte den i forbindelse med fængselsvæsenet.

Flugten

Det var som sagt i mørke og regnvejr, vi satte over hegnet, og det var i skovmulmet den rene tilfældighed, hvem man kom til at følges med. For mit vedkommende blev det Max Kaplan, som jeg kendte fra ungdomsforbundet. De fleste gik ad landevejen mod Helsingør, men Max og jeg blev straks enige om, at vi ikke ville løbe nogen unødigt risiko, men gøre vort yderste for ikke at blive taget. Jeg havde været så grundigt gennem møllen, at jeg ikke regnede med at have mange chancer, hvis tyskerne fik kløerne i mig en gang til. Og Max havde den opfattelse, at hans jødiske afstamning var så iøjnefaldende, at han alene af den grund var i en særlig farezone. De dupliserede kortskitser viste sig ikke at være til nogen hjælp. De var alt for forenkede. Vi måtte klare os, som vi bedst kunne. Først satte vi kursen mod nordvest, da vi regnede med, at hvis vi blev jagtet og forfulgt, ville eventuelle »sporhunde« vælge andre retninger som de mest sandsynlige. Og så var det ellers vor hensigt at gå vest om Grib-

Trods det store opbud af tysk militær den 29. august 1943 kl. 3 om morgenen ved Horserødlejren lykkedes det cirka 90 af de cirka 235 internerede at undslippe, deriblandt Knud Pedersen. (Statsfængslet ved Horserød, museumafd.)

skov. Igennem skoven, altså gennem længere skovstrækninger, turde vi ikke gå, da vi regnede med, at der sandsynligvis her var posteret tyskere. Iøvrigt gjorde jeg under krigen den iagttagelse, at den, der fra barnsben er vant til at færdes i skove, altid, hvis det er muligt, vælger skovstrækninger, når det gælder om at snige sig gennem landskaber, hvor man bliver forfulgt og eftersøgt, mens den, der er vokset op i egne med åbne marker, helst undgår skove, fordi man dér ikke kan se mennesker nærme sig. Jeg havde det selv på sidste måde. Jeg følte mig absolut sikrest på åbent land.

Vi holdt os væk fra vejene og strøg ind over markerne langs diger og hegn. De første kilometer så vi ikke andre mennesker end kammerater fra lejren, men snart var der heller ingen af dem. Vi var vist de eneste, der havde tænkt at gøre en så stor omvej til København, for til København ville vi nok alle. Det er nu engang det sted, det er lettest at gemme sig i Danmark. Lidt nord for Villingerød stødte vi på en bred afvandingskanal, men vi anede ikke, hvor vi var. Vi fulgte kanalen et kort stykke, og tilfældet ville da, at vi mødte en flok jægere. Vi hilste, men snak-kedede ikke med dem. Derefter fortsatte vi langs kanalen sydpå, da det stod os klart, at det næppe ville være nogen fordel at komme alt for nær kysten. Vi krydsede en sognevej og befandt os lidt efter på en markvej, hvor der kom en ung mand ridende på en hoppe uden ridetøj. Max, der ellers nok anså sig selv for at være den vakseste af os, hvad han uden tvivl også var, havde udnævnt mig til at være manden, der førte ordet, når vi kom i forbindelse med fremmede, da han mente, jeg så mest almindelig ud, og derfor også virkede mest tillidsvækkende.

Ved Villingerød

EN CHRISTMAS MØLLER-MAND . OG EN, DER BARE VAR GÆSTFRI

Jeg stoppede fyren på hoppen og spurgte, hvor han skulle hen. Han skulle til hingst med hoppen. Jaså, hvordan var det for resten, var der ballade i København? Ja, noget tumult var der, men han vidste ikke hvad det gik ud på.

Hvad mente folk om det?

Han havde ikke hørt nogen snakke om det.

Nåh, men sådan i almindelighed, hvad mente folk om det hele? Krigen? Tyskerne? Regeringen?

Det var så forskelligt.

Javel, men nu f.eks. manden i den trelængede gård med det røde stuehus?

Jeg pegede på en ejendom, vi lige havde passeret.

Ja ham! Han var Christmas Møller-mand.

Fyren smilede bredt og medvidende, som om han havde sagt en vittighed.

Max og jeg så på hinanden og begyndte at bevæge os tilbage mod gården. Manden kom i det samme imod os på vejen. Det var en af jægerne, som vi havde mødt ude ved kanalen. Jeg tror, han havde en eller to sønner med. I hvert fald kom yderligere en person til stede, en ung mand. Det unge menneske på hoppen var redet videre.

Vi fortalte nu manden om flugten fra Horserød. Han troede os ikke. Eller for at udtrykke sig mere præcist, han turde ikke fæste lid til, at vi var flygtninge, der tilhørte modstandsbevægelsen, i hvert fald turde han ikke drage konsekvenserne heraf og hjælpe os, som han sikkert ville have gjort, hvis han havde kendt os. På den anden side viste hans adfærd, at han ikke ligefrem betragtede os som svindlere eller provokatører. Kort sagt, manden var forsigtig i en grad, der forekom rimelig og fornuftig. Som forklaring på og berettigelse af sin skepsis anførte han, at under tidligere flugt fra Horserød havde egnen været spækket med politi. Men denne morgen havde han ikke set skyggen af en betjent.

Vi spurgte, om han ville give os et par stykker mad, men det ville han ikke. Derimod ville han give os nogle skovfogedæbler, idet han forklarede, at hvis vi blev pågrebet, så kunne æblerne meget vel være nogle, vi havde hugget i en have. Men brød og den slags var en anden sag. Vi spurgte så, om han ikke havde et kort over Nordsjælland, vi kunne få, og om han ikke ville gå ind og aflytte radioavisen fra Sverige. Det lovede han og sagde, at der i en nærliggende skov, som vi kunne se derfra, hvor vi stod,

En Christmas
Møller-mand

Skovfogedæbler i
stedet for mad

Der blev ikke, som de internerede i Horserødlejren havde regnet med, givet nogen advarsel fra administrationens side. De cirka 150 internerede, som ikke nåede at slippe væk, blev overført til koncentrationslejren Stutthof ved Danzig. (Statsfængslet ved Horserød, museumsafd.)

fandtes en jagthytte, hvor vi let kunne skjule os. Vi takkede for oplysningen, men som vi sagde, var det netop et sted, man ville lede, hvis der var eftersøgning i gang. Jamen, det kunne også sagtens lade sig gøre, at fremmede sneg sig ind på hans høstænge, uden at han opdagede det. Også dette tilbud sagde vi nej tak til. Dermed forlod vi Christmas Møller-manden. Vi syntes, det havde været et godt møde. En af sønnerne kom ud med æblerne og et kort, der var revet ud af et katalog eller en reklametryksag. Det var os til god hjælp. Han var også i stand til at give os et referat fra den svenske radio. Så vi var nogenlunde orienterede.

Vi fortsatte nu vor vandring vestover, altså nord om Gribskov, og så mod syd ned mellem skoven og Arresø, derefter i en stor bue udenom Hillerød. Jeg husker tydeligt, hvordan Max gang på gang søgte at stramme mig op med ildnende opsange.

Der var udgangsforbud fra kl. 20, og da aftenen faldt på, måtte vi til at tage stilling til spørgsmålet om natlogi. Hvorvidt der var eftersøgninger i gang vidste vi ikke noget om, men vi var naturligvis klar over, at vi i almindelighed ikke kunne regne med at være lige så heldige som i Villingerød.

Vi udvalgte os et boelsted, eller som vi sagde i Sydsjælland, et parcelliststed, der lå tilpas afsides, og hvortil der ikke førte telefontråde. Det traf sig sådan, at det var en ældre enkemand, vi kom ind til. Han havde en datter boende, hun var enke efter en el-installatør i Nivå og havde en søn på 5-6 år.

Jeg diskede op med en historie om, at vi var københavnere og var taget en søndagstur på landet for at komme væk fra de mange

Et parcelliststed

På søndagstur

uroligheder, der var i København for tiden. Det havde også været dejligt at færdes i naturen, men nu opdagede vi pludselig, at klokken var et kvart i otte, og så kunne vi jo ikke nå hjem på grund af spærretiden. Jamen det var da en kreperlig situation. Den gamle var fuld af medynk. Det var skrækelige tider, og det, de lavede i København, var det rene oprør. Hvad vi dog ville gøre?

Tjah. Vi gav ham ret i hans betragtninger over tiderne, og vi måtte jo se at finde et natlogi. Det var vel ikke muligt, at vi kunne blive dér på stedet?

Joh, hvis de bare havde haft sengesteder til os, men det havde de ikke.

Jeg spurgte om ikke der var lidt halm i kostalden.

En tom bås

Jo bevares, hvis vi ville tage til takke, så var der også en tom bås. Og så sov vi i kostalden. Det vil sige først var vi inde i stuen, hvor vi fik aftenkaffe. Ved 21-tiden begyndte den gamle at tale om at høre radioavis, men vi forsikrede ham, at der ikke var nogen aftenavis søndag aften mere. Den var blevet afskaffet. Vi var nemlig bange for at flugten skulle blive omtalt, ja, vi kunne jo være efterlyst. Det lykkedes os at overbevise dem begge om, at der ikke mere blev sendt radioavis om søndagen kl. 21.15, som de andre dage. Datteren var den første, der godt kunne huske, at den ikke kom mere, og faderen undlod i hvert fald at tænde radioen. For øvrigt blev flugten slet ikke omtalt, men det fik vi først at vide dagen efter.

Ingen radioavis

Vi sov godt, og om morgenen fik vi havregrød og morgenkaffe. Flinke og gæstfrie mennesker, men havde de vidst, vi var flygtninge fra Horserødlejren, ville vi i det mindste have bragt dem i stor vildrede med, hvad de burde gøre.

Mod København

VI MØDTE EN MAND I EN SPORVOGN

Mandag morgen den 30. august drog Max og jeg videre mod København. Max kendte nogle mennesker i Søborg, Agnete og Niels Thorbek, som han mente ville være i stand til at huse os. Jeg er ikke helt klar over, hvor på lav vi kom inden for Københavns bygrænse. Men jeg kan huske, at vi gik og gik ad øde villaveje. Pludselig slog det os, at vi havde gået længe uden at møde et eneste menneske. Mon der skulle være udgangsforbud? I samme øjeblik tanken var udtalt, følte vi os overbevist om, at sådan forholdt det sig. Men heldigvis, da vi passerede endnu et par gader, begyndte vi at møde andre trafikanter, og så fik vi øje på en sporvogn, der holdt i sløjfen ved en endestation. Vi satte os ind. Sporvognen var tom, men da vi havde siddet et øjeblik, kom der

endnu en passager, eller rettere to. En mand med et lille barn ved hånden. Han gik fremad i vognen og passerede os. Dav-dav sagde han og førte en finger til hatten skyggen. Det var Abildgaard fra Viborg. En af vore kammerater fra Horserødlejren, hvor han gik under navnet Peter Plys, og var meget populær på grund af sit lune og fingerfærdighed. Han kunne f.eks. rense ure. Hvad det var for et barn, han havde ved hånden, aner jeg ikke. Men jeg kunne gennemskue udtrykket i hans pokeransigt, han morede sig mindst lige så godt som os over den besynderlige situation.

Imidlertid nåede vi frem til familien Thorbek og nød i fulde drag at være ude i friheden hos frie mennesker. Onsdag tog jeg ud på Bispebjerg, hvor en af mine skolekammerater fra landsbyskolen i Sydsjælland havde en grøntforretning. Svend Erik Hansen hed han. Svend Erik var glad for at kunne hjælpe mig, og tilbød mig logi, hvad jeg naturligvis sagde tak til. Han havde en forbindelse på Berlingske Tidende, som skaffede ham en detaljeret rapport over de dramatiske begivenheder i flåden søndag morgen.

I kontakt med partiledelsen

Jeg satte mig også i forbindelse med min kone og mine kammerater i Næstved og bad dem etablere forbindelse for mig til C.K. partiledelsen.

Jeg boede nu nogle dage hos grønthandleren og hans kone. En aften fik vi besøg af Thorkild Holst fra partiledelsen og partiets rejsesekretær på Sjælland Knud Francker, der kort tid efter sendte mig ud til en ingeniør Nielson i Søborg, der havde fået besked på at sende mig videre til et nyt logi. Nielson viste sig at være en omhyggelig mand. Han udspurgte mig meget grundigt om Horserødlejrens indretning for at sikre sig, at jeg var den, jeg udgav mig for. Han fortsatte så længe med at spørge uden rigtig at kunne finde på relevante spørgsmål, at jeg spurgte, om ikke hellere jeg skulle høre ham i lektion. Da han langt om længe var blevet overbevist om, at jeg var den, jeg udgav mig for, flyttede jeg nogle møbler for ham fra en lejlighed til en anden. Det logi han anviste mig, var glimrende. Det var i en temmelig stor villa hos en socialdemokrat, der arbejdede på Orlogsværftet, Schmidt hed han. Foruden mig boede en anden flygtning fra Horserødlejren, Evald Riemenschneider, hos Schmidt. Og der var øjensynligt flere end os i kvarteret, det afsløredes på en pudsig måde. Nabokonen, der ikke havde telefon selv, kom tit ind og lånte Schmidts. Her gang måtte Riemenschneider og jeg krybe ind under en bred ottoman for at skjule os. Men en dag, da vi som sædvanlig lå udstrakt i hele vor længde inde under alle sofabjederne, sagde konen: »I behøver såmænd ikke at have alt det be-

Hos en socialdemokrat

svær, hver gang jeg kommer, for jeg har selv en boende derhjemme«.

Vi kravlede frem ribbede for al værdighed, som man er i sådan en situation.

TIL HELSINGØR

Ledelsen af partiet
i Frederiksborg amt

Jeg husker ikke, hvort længe jeg boede hos familien Schmidt i Søborg. Jeg havde det godt dér. Alligevel var det dejligt, da jeg en dag i november fik besked fra partiledelsen om at flytte til Helsingør for at overtage ledelsen af partiet i Frederiksborg amt. Tiden i Helsingør blev en rig tid for mig, rig på kammeratskab, rig på opgaver og arbejde, rig på oplevelser. En tid, der rummer de største stunder i mit liv, 1½ år frem til det helt vidunderlige: befrielsen.

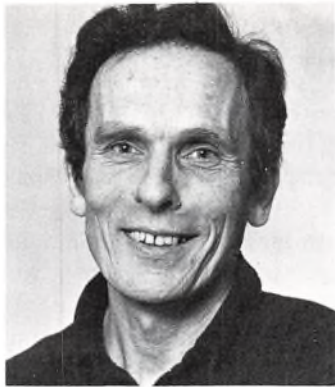
Alle svigtede

Men for mig begyndte det livsafsnit i Horserød, hvor alle svigtede. Myndighederne, som brød de dyre løfter. Og fangerne. Jeg siger ikke, at de 90, der flygtede, svigtede de 150, der blev tilbage. Jeg siger, at alle 240 svigtede. Nogle af dem fordi de var dårligere ledere. Andre fordi de lod sig lede af dårlige ledere.

Men ude i »friheden« i det besatte Danmark kunne hver mand gøre sin egen indsats i egen verden. Egen verden ja. Modstandsbevægelsen var dybest set skabt af mænd og kvinder med egne verdener. Det var de mursten, hvormed vi byggede vore uindtagelige skanser, i Helsingør som over hele landet.

Noter:

- ¹ Knud Pedersen døde juleaften 1980. Beretning og noter under redaktion af Henrik A. Bengtsen.
- ² I november/december 1943 blev Knud Pedersen sendt til Helsingør af DKP's centralkomité (CK). Knud Pedersen skulle overtage ledelsen af DKP i Frederiksborg amt efter snedker Gunner Olsen, som en stikker var kommet på sporet af.
- ³ Her henvises til Eigil Larsens flugt natten til 11. juni 1942. Se endvidere Henrik A. Bengtsens artikel i Helsingør Bymuseums årbog 1978.
- ⁴ Her henvises til Martin Nielsen. Carl Madsen og Eigil Larsen.
- ⁵ I august 1941 vedtog folketinget - i klar strid mod grundloven - at forbyde kommunistpartiet.

Kristian Engelsen, civilingeniør, er født i 1920 i Helsingør og har siden 1950 været medlem af Helsingør Byråd. Indtil september 1979 for Danmarks Kommunistiske Parti, derefter for Sundgruppen.

Kristian Engelsen er vokset op i Nivå. Han blev optaget i DKP i maj 1940, og kom derved i kontakt med skibsbygger Eigil Larsen, som på den tid opbyggede DKP i Nordsjælland. Eigil Larsen boede i Espergærde, da han blev arresteret af det danske politi i juni 1941. Derefter overtog gruppen omkring ham, ledelsen af partiet i Nordsjælland. Efter at Eigil Larsen var flygtet fra Horserødlejren i sommeren 1942, boede han nogle måneder illegalt hos Kristian Engelsen forældre i Nivå. 1. Da Eigil Larsen startede sabotageorganisationen KOPA, Kommunistiske Partisaner, i eftersommeren 1942, blev Kristian Engelsen knyttet til dennes stab. Kristian Engelsen tog sin ingeniøreksamen i januar 1943 og aftjente derefter den sidste del af sin værnepligt. Natten mellem den 28. og 29. august 1943 deltog han i træfningen på Amager i forbindelse med tyskeres afvæbning af den danske hær og flåde. Derpå fulgte nogle måneders krigsfangenskab, der danner optakten til hans artikel.

I efteråret 1943 blev Kristian Engelsen af DKP's centralkomite sendt til Helsingør for at forestå organiseringen af militærgrupper, A-grupperne i Helsingør og omegn som i løbet af det sidste krigsår blev forenet med dem, som var dannet af andre politiske retninger. Alle kom under orlogskaptajn Jens Westrups kommando. Samtidig havde Kristian Engelsen et nært samarbejde med DKP's illegale distriktsleder Knud Pedersen, som er forfatter til artiklen om Horserødlejren.

Tæt på den tyske værnemagtssoldat

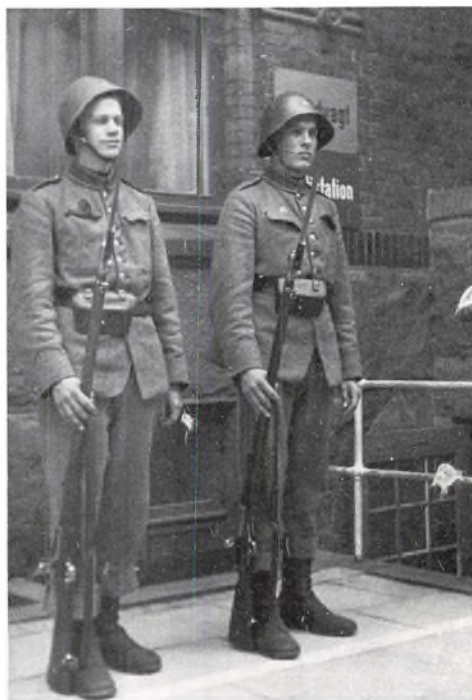
Af Kristian Engelsen

A-kompagni Viktor

Avedørelejren

Jeg kom til Helsingør i efteråret 1943 for at opbygge illegale militærgrupper. De kom senere til at hedde A-kompagni Viktor. A-et stod for arbejdsgrupperne, og »Viktor« var et af mine dæknævne. Jeg var netop blevet løsladt fra tysk krigsfangenskab i Avedørelejren. Her blev den del af den danske hær, som jeg gjorde tjeneste i, sat i fangenskab efter kampene natten mellem

den 28. og 29. august 1943, da tyskerne afvæbnede den danske hær og flåde. I fangenskabet, som varede til midt i november, lærte vi de tyske værnemagtssoldater helt godt at kende. Vor fangelejr lå som et særligt, afspærret område inde i den tyske kaserne. Den var omgivet af et højt pigtrådshegn. Indenfor var de bygninger, vi rådede over og uden om boede en bataljon tyske »Panzerjäger«, en våbenart, der bekæmpede tanks, og hvis hovedvåben var langløbende antitankkanoner. Afdelingen var blevet godt molesteret på Østfronten vinteren i forvejen. Hullerne var nu fyldt ud med nye rekrutter, som blev uddannet i Avedøreljren sammen med det krigserfarne mandskab. Vi kunne følge deres uddannelse på nært hold. Der var skrap preusserdisciplin, og alle panserjægerne blev oplært effektivt ikke mindst i skydning med deres antitankkanoner mod bevægelige modeller, der forestillede russiske tanks. Også sløring og camouflagen af kanonerne blev indøvet igen og igen. Desuden lærte de tyske soldater at indrette falske kanonstillinger af træstammer, som skulle få fjenden til at beskyde et forkert mål, hvorimod der ikke blev gjort lige så meget ved den fysiske træning som i den danske hær.

Som stud.polyt. aftjente Kristian Engelsen, som ses til højre, en del af sin værnepligt i sommerferierne. Fotografiet er fra sommeren 1940. (Privateje)

Internerede danske soldater i samtale med tyske vagtposter i Avedørelejren september 1943. (Privat-eje)

Livlig dansk tysk kontakt

Vi spiste den samme mad som tyskerne og blev alt i alt behandlet godt. Der var livlig kontakt mellem danskerne og de tyske vagter, især om natten. De skulle spadsere to og to frem og tilbage uden for vores pigtråd, og de havde strengt forbud mod at tale med os fanger. Men vi snakkede alligevel sammen hver nat ofte i timevis. De danskere, der havde lært tysk, var tolke, og der var hele tiden udgik, for at den tyske vagtinspektion ikke skulle overraske os. Tyskerne var jo ganske unge mennesker, 17-20 år ligesom vi selv. Om natten lærte de os, hvordan de tyske håndvåben skulle bruges. Geværer og håndgranater kom ind gennem pigtråden, og disse natlige lektioner havde A-grupperne stor fornøjelse af senere, da vi startede undervisning i brug af tyske våben. Men vi lærte også, at de tyske vagter skelnede mellem de af deres kammerater, der var overbeviste nazister og så det store flertal, som ikke var slet så overbeviste. Vi fik udpeget dem, vi skulle være forsigtige over for og undgå kontakt med, og ligeledes de underofficerer der var alt for plagsomme for panserjægerne. Nogle af disse plageånder svor vore vagter, at de ville skyde bagfra, når de engang kom til fronten. Vi sagde ligeud til vore tyske vagter, at de havde tabt krigen, men det kunne vi ikke få dem til at indrømme. Der var stadig tillid til at Hitler nok skulle finde på et eller andet, der kunne vende krigslykken. Når vi spurgte dem, hvad de troede, Hitler kunne stille op i det lange løb, kom svarene undvigende. Noget med en eller anden opfindelse, et mirakelvåben, som »der Führer« havde i baghånd. De

Våbenbrug

De tyske vagter og deres overbevisning

tyske raketbomber blev nævnt, men også en kæmpebombe, som dengang lød som fantasi, men som vel har været et propagandaelement af atombomben, som tyskerne jo også eksperimenterede med under krigen.

Rekreation

Selve opholdet i Danmark betragtede tyskerne som rekreation. Her var ingen krig, ingen luftangreb af betydning, kun alarmer for overflyvninger. Her var masser af mad, i hvert fald sammenlignet med resten af det besatte Europa. Danmark blev kaldt »flødeskumsfronten« af den tyske besættelsesmagt. Og selv om flødeskummet på den tid ikke var helt ægte, ja, onde tunger påstod endda, at det meste var gips, så var den altid bedre end det de tyske krigere var vant til.

Kontakten med fjenden

Det var i Helsingør som de fleste andre steder. Modstandsbevægelsen havde ikke megen kontakt med fjenden. Jo mindre jo bedre, des større var sikkerheden mod at blive opdaget. Med Gestapo på »Wisborg« var det løjerlig nok anderledes. Der havde vi fyrpasseren som udkigsmænd. Ham havde Knud Pedersen lejet et par værelser af på Møllebakken 5, og der var hovedkvarter for kommunisterne i en lang periode. Fyrpasseren var en god kontakt, men den kendte Gestapo selvfølgelig ikke.

En episode

MEN AF OG TIL KOM MAN I SNAK MED FJENDEN

Jeg husker således en større kontrolrazzia, som jeg en sen aften i vinteren 1944 cyklede ind i på Lappen i Helsingør. Jeg skulle til Hellebæk, men gaden var spærret af 30-40 tyske soldater, som foretog kontrol af de vejfarendes papirer, før de blev sluppet igennem. Det var mørkt, men jeg bemærkede, at hver af de tyske befalingsmænd, der kontrollerede, ved sin side havde en dansker som tolk. Det var farligt, for der var altid større risiko for at blive genkendt tilfældigt af en af de danskere, der hjalp tyskerne. Kun en af tyskerne var tilsyneladende uden tolk, og ham gik jeg frem til, forbi de andre i køen, og bad på tysk om at få lov til at slippe hurtigt igennem. Det gav altid bonus at tale tysk, og han var straks parat til at kontrollere mig. Metoden var den sædvanlige. Man udleverede sit legitimationskort, hvorefter tyskeren krydsforhørte en om navn, fødselsdag, fødested osv. Svarede man rigtigt og uden tøven, i overensstemmelse med legitimationen, så skønnede tyskerne, at sagen var i orden. Jeg havde dengang flere forskellige falske legitimationskort. Det, jeg rakte tyskeren den aften, var temmelig nyt og lød på et tykklingende navn: Kurt Fischer. Når jeg så talte pænt tysk, fik jeg uvægerlig altid det venlige spørgsmål, om jeg var »von Nord-Schleswig«, altså tilhørte det tyske mindretal. Sådan gik det også den aften, og hyg-

Legitimationskort og krydsforhør

Hukommelsen
svigtede

gen bredte sig i skæret af tyskerens mørklagte feltlygte. Men da vi kom til spørgsmålet om min fødselsdag, svigtede hukommelsen. Jeg havde glemt, hvad det var for en, der stod på det falske kort! Der blev en pinlig pause, og tyskeren spurgte igen lidt forbavset. Jeg følte mig ikke særlig godt tilpas, især ikke da lygten nu blev rettet direkte mod mit ansigt. Jeg fremstammede lidt om, at jeg ikke rigtigt forstod. »De forstod da udmærket tysk lige før. Men vi kan da godt kalde på en tolk«, kom det meget skrapt fra tyskeren bag lygten. Jeg spekulerede desperat for at huske min falske fødselsdag, det var ved at blive pinligt, men så pludselig slog det mig, at jeg jo havde brugt min søsters for at være helt sikker på at kunne huske den. Jeg gav ham datoen på tysk. Han lyste lidt på mig igen, kørte så legitimationskortet igennem en gang til og sagde brysk: »De kan køre videre«.

»De kan køre
videre«

En anden episode

En anden gang cyklede jeg en sen aften i klart måneskin på Nordre Strandvej ind mod Helsingør. Ved Julebæk passerede jeg en af de tyske patruljer, som vågede over, at der ikke foregik sejladser i små både mellem Danmark og Sverige. Den bestod af to soldater til fods, en på cykel og desuden en hund. Jeg kørte altid langsomt forbi sådanne natlige foretagender, for at der ikke skulle opstå mistanke om, at jeg ville flygte fra en eventuel kontrol. Da jeg var kommet lidt forbi, hørte jeg, at der blev råbt et eller andet, som imidlertid druknede i blæsten. Jeg troede, det var hunden, tyskerne kaldte på, men lidt efter så jeg ham med cyklen nærme sig bagfra for fuld fart. Jeg stoppede helt op med det ene ben på jorden, idet han kom udenom. Han svingede brat ind foran mig, men væltede på hovedet ind i rabatten, hvor han lå og vændede sig. Jeg lagde cyklen og gik hen for at hjælpe ham op. Da han så mig komme, blev der liv i ham. Det var en lille, kraftig sergent, og han sprang op som en gummibold og plantede et perfekt højre sving på min kæbe. Nu var det mig, der lå i rabatten og da jeg kom op igen, havde de to fodsoldater og hunden indfundet sig i hurtigløb.

For fuld fart

En hjælpende hånd
og et kæbestød

Tjenestereglemen-
tet

Sergenten kæftede op med, at jeg burde være skudt på stedet, fordi jeg ikke var standset, da han råbte »Stop«. Jeg var rasende, og da jeg desuden var overbevist om, at mine falske papirer var i fineste orden, tog jeg offensiven på tysk. Jeg brølede ind i hovedet på ham, at det var en dårlig soldat, der ikke engang kendte sit tjenestereglement. Fra min fangetid vidste jeg nemlig, at tyskerne kun havde to reglementerede råb, hvis nogen skulle standses, nemlig det tyske »Halt« og det tilsvarende danske »Holdt«. »Stop« var helt ureglementeret, og det fortalte jeg sergenten og tilføjede af mine lungers fulde kraft, at hvis han ikke holdt sin

Indrømmelse

kæft, så skulle jeg straks i morgen tidlig få ham sat i spjældet for vold mod en sagesløs dansker. Det gjorde indtryk. Han blev meget afdæmpet og erkendte sin fejl. Der udviklede sig nu en mere afdæmpet diskussion, der snart gik over i samtalens form. Ind imellem spyttede vi kraftigt. Jeg skulle af med en hel del blod, som kom fra et hul på indersiden af kinden, og det var åbenbart heller ikke klart mundvand, tyskeren producerede.

En større diskussion

Efter sin indrømmelse erklærede sergenten med patos, at han og hans kammerater gik vagt her på kysten i hele fæstningen Europas interesse, i forsvaret mod bolsjevismen og de engelsk-amerikanske plutokrater. Han fortalte mig også, at jeg havde det meget bedre end han, for jeg kunne gå hjem i seng, mens han skulle løbe rundt på stranden og holde vagt hele natten. Jeg svarede, at for min skyld kunne de alle tre godt gå hjem i seng med det samme. Jeg havde ikke bedt dem om at bevogte fæstningen Europa. Og hvis de trak sig tilbage omgående, så ville det også have den fordel, at fredelige mennesker slap for at blive slået fordærvet af folk, er ikke engang kendte deres eget tjenestereglement. De to menige blandede sig ikke i samtalen. De lyttede interesseret. Sergenten svarede fornærmet, at han var i tjeneste her i Danmark langt væk fra sin fødestavn i Tyskland, mens jeg slap helt for at gå i krig og kunne sidde og loppe mig derhjemme. Jeg svarede, at jeg ikke havde inviteret ham her til landet, og det kendte jeg heller ikke andre danskere, der havde. Vi så helst, at han tog hjem med det samme, og holdt sig hjemme hos sig selv for fremtiden, sagde jeg, medens de to soldater med hunden rykkede nærmere, ligesom for at kunne følge bedre med. Det fik sergenten til at beordre dem til at fortsætte patruljeringen. Da de havde fjernet sig, fik han fat i cyklen, rettede styret, der var blevet skævt i faldet, og kørte væk med et kort »Gute Nacht«. Han ville ikke engang se min legitimation.

Den illegale forbindelse til Sverige

A-grupperne havde forbindelse til Sverige både fra Nordkysten og Sydcoasten. Vi brugte små både, for det meste tomandskajakker. Det gav konfrontationer med Værnemagten. Nordpå var det brødrene Bahrenscheer, Viggo og Fritz, der stod for overfarten. De blev overrasket en nat af en patrulje, men satte sig beslutsomt til modværge med deres pistoler. Spillet var imidlertid for ulige, og begge faldt i tyskernes hænder. Viggo blev hårdt såret af en maskinpistolssalve. Han mistede et øje og førligheden i højre arm. Fritz blev slået bevidstløs i nærkamp med et kolbeslag i hovedet. Der blev ikke givet pardon ved den lejlighed, men det var dog tydeligt for os, der bagefter skulle vurdere virkningen af ulykken, at tyskerne nok i højere grad var ude efter

Politikreds
Nr. Kbhvn

Legitimationskort
for
danske Statsborgere.

Navn Kurt Viggo Olsen

Stilling Agent

Bopæl Holmbladsgade 25

Født d. 28, 6 1919 i København

Indehaverens
Underskrift Kurt Olsen

Københavns statistiske kontor
Folkeregistret

d. 2/17 1944

K. Hansen

Kortet skal altid medføres.

G. O. B. & Co.

Politikreds
Nr. 3

Legitimationskort
for
Sikkerhedsomraaderne i Danmark.

Navn Børge Fischer

Stilling Banearbejder

Bopæl Banehus 6, Glostrup

Født d. 2 / 8 1917 i Jerne

Indehaverens
Underskrift Børge Fischer

Glostrup

Kommune

d. 24/7 1943

W. Andersen

Kortet skal altid medføres.

G. O. B. & Co.

Et par af Kristian Engelsen's falske legitimationskort. Kortene fremskaffedes gennem D. K. P. i København. (Privateje)

Den sydlige rute

fanger end efter døde modstandsfolk. Viggo og Fritz blev naturligvis udleveret til Gestapo, som i mange dage lod Viggo være uden lægehjælp. De blev hårdt presset for oplysninger, der kunne rulle vores organisation op. Men trods den hårde medfart røbede hverken Viggo eller Fritz noget som helst.

Vi mistede vor nordlige rute, men sejlede videre med den sydlige, der også var bedre udbygget. Bådene var skjult i en hule, der var gravet ind i en af bakkerne på ejendommene Søndre Strandvej 50-52, der dengang så ud næsten som i dag. Imellem bakkerne åbner sig en slugt ud mod Strandvejen, og der er træer og buske på bakkerne. Den anden side af Strandvejen danner en brink ned mod stranden. Oppe i bakkerne var vi godt dækket, når bådene skulle ud og ind. Hulen var gravet af Leo Olsen og Carlo Christensen², ideen var Leos. De havde også skaffet bådene hertil, jeg tror, de blev hentet ved Furesøen. Ved Øresund havde tyskerne for længst beslaglagt alt, der kunne sejle. Der var tomandskajakker og en lærredsbåd, som kunne foldes sammen.

Svagheden ved foretagendet var den samme, der havde kostet så dyrt på Nordkysten: De tyske patruljer, der ikke alene færdedes ved stranden, men af og til også oppe i haverne indenfor Strandvejen. Vi havde overvejet, om det ikke var klogere at optræde ubevæbnet, når vi betjente overfarten. Ulykken ved Helle-

De tyske patruljer

bæk havde jo vist, hvor lidt vi kunne stille op mod en tysk patrulje, hvis det blev alvor. Men andre ting talte for bevæbning. Af og til satte vi nemlig folk over, der ikke var rene chokoladedrenge.

USA-agenterne

USA-agenter, med omfangsrig radioudrustning og bevæbning, deres engelske kolleger, som bar pistol, og en enkelt dansk SS-mand har vi også fragtet over. Han skulle til Sverige for at blive afhørt, fortalte man os. Et vanvittigt påfund, men han blev bragt til os i Helsingør fra Frihedsrådets ledende organer i København. Vi fik ham udleveret ved højlys dag på Helsingør station, hvor han ankom med toget, kun ledsaget af en enkelt modstandsmand fra hovedstaden. Vi kiggede lidt skævt til SS-manden, men fik at vide, at han var from som et lam. »Ikke sandt, min ven, du løber ingen steder«, spurgte hans ledsager ham, da vi stod på perronen. »Nej, nej«, forsikrede SS-eren med overbevisning. Han var øjensynlig stærkt chokeret. »Det fik jeg lært ham, da jeg skød hans SS-kammerat nede i kælderens lige for næsen af ham, inden vi tog hjemmefra«, fortalte ledsageren.

Våbene skulle afleveres

En barsk affære, og med sådanne passagere var det nu meget rart at have noget at skyde med. En anden grund var også, at vi altid forlangte, at passagereren afleverede sit våben til os, inden han forlod landet. Imidlertid var det især besværligt at få de engelske og amerikanske agenter til at forstå, at modstandsbevægelsen ikke tillod eksport af våben under krigen. Af og til måtte vi vente på skyderen, indtil manden var kommet helt ned i båden. Det var altid en fremmed fornemmelse for disse folk at sidde i den spinkle kajak med Øresund lige uden for sejldugen. Derfor holdt de sig godt fast med begge hænder, og just i dette øjeblik, lige før båden stødte fra land, kunne Carlo snuppe pistolen op af lommen på selv den mest modvillige passager.

Maskinpistoler

Men selvom vi optrådte bevæbnet, var det afgørende at undgå skyderi, for det ville øjeblikkelig alarmere tyskerne. Det gjaldt altså om at klare sig alene med truslen. Våbnet måtte derfor være stort og imponerende, og vi valgte derfor at sikre de sydlige transportere med en maskinpistol. Det var en svensk Husqvarna-model, og af hensyn til de læsere, der ikke er våbenkyndige og til det, der nu kommer, må jeg fortælle, at en sådan maskinpistol er 60-70 centimeter lang med et ca. 30 centimeter langt magasin til 50 patroner. Magasinet stikker ud på tværs under løbet, som bagud går over i en kolbe af træ ligesom et gevær. Maskinpistolen kan også bæres ligesom et gevær i en rem over skulderen. Den sprøjter de 50 skud ud på 4-5 sekunder. Et effektivt våben. Man kan simpelthen ikke undgå at ramme ethvert mål inden for 100 meter. En nat stod jeg så med dette apparat i reglementeret sky-

Midt på Strandvejen

destilling midt på Strandvejen og sikrede Carlo og Leo, som kom travende med en dobbeltkajak på skuldrene ud gennem den låge, der i dag har nr. 52A. Det var temmelig mørkt, men pludselig ser jeg en tysk korporal, der kommer spadserende på det samme fortov, som Carlo og Leo få øjeblikke senere skulle passere med båden på nakken. Tyskeren så ikke mig. Han var meget optaget af lydene inde fra haven, og i næste øjeblik var han nær blevet ramt i hovedet af båden. Korporalen standsede brat, oprigtig forbavset ved synet. Det samme gjorde Carlo og Leo, og der fulgte en anspændt tavshed, hvor man kiggede på hinanden. Så sagde jeg temmelig højt: »Videre for helvede, lad tyskeren stå«. Nu så han hen mod mig, og lige ind i munden på maskinpistolen, hvorefter han løb alt hvad han kunne ind mod Helsingør. Man kunne høre på støvletrampet, at han blev ved med at løbe, lige til han var uden for hørevidde.

»Videre for helvede,
lad tyskeren stå«

Vi fik båden i vandet i en fart, og nu var det spændende, hvordan reaktionen ville blive på den historie. Vi lod båden blive i Sverige nogle dage, mens vi holdt skjulestedet under observation. Men der skete intet usædvanligt. Patruljerne færdedes som sædvanlig, hverken flere eller færre. Vi skønnede derfor, at det havde været en fornuftig korporal, vi var stødt på. Han havde åbenbart ikke rapporteret den natlige hændelse, hvad så grunden kunne være. Men hvad havde han mon tænkt? For han kunne næppe være i tvivl om, hvad der foregik.

Sikringen af over-
farten

Vi besluttede at fortsætte sikringen af overfarterne på samme måde som før. Maskinpistolen havde jo virket efter hensigten. Den havde skræmt, uden at det blev nødvendigt at skyde. Dog blev udskibningerne for fremtiden sikret mod tilfældige overraskelser og de tyske patruljer med en vagt på vejen til begge sider for udskibningsstedet. Der blev aftalt signaler med fløjt og lampeglimt, og alt forekom i sin skønneste orden. Men vi skulle snart få grund til endnu nogle overvejelser. En fåget nat med meget ringe sigt var båden netop kommet af sted. Vi måtte vente lidt, inden vi trak os tilbage, for det var en aftale med kajakmanden, at han skulle have mulighed for at vende tilbage inden 10 minutter, hvis der var noget galt til søs. Så skulle vi være klar til at hjælpe ham i land og få båden op i hulen igen. Vi stod på fortovet ud mod vandet og slappede lidt af. Tågen, som skjulte os, gav os en fornemmelse af sikkerhed. Vi forberedte os så småt på at inddrage vagterne, der stod ude til siden. Men så kom der nogen ud af tågen ovre på det andet fortov. Jeg troede først, det var vagterne og sagde sagte: »Konrad, bliv derude lidt endnu«. Det var nemlig Konrad Altenborg³, som var på vagt til den side. Men

så kom der flere, og de kom ud gennem den samme låge, som vi brugte til bådene. Før vi fik tænkt os om, stod der to tyske soldater på det andet fortov med geværerne vandret ved hoften rettet mod os. Det var ganske unge mennesker. To andre kom over vejen hen mod os. Den ene, en sergent, standsede 5-6 meter borte og dækkede den anden med sin maskinpistol. Patruljeføreren, en meget høj Oberfeldwebel, d.v.s. en over-oversergent kom langsomt helt hen til os. Han var midt i trediverne, hilste stilfuldt

»Guten abend« »Guten abend« og bad om at se vore papirer. Carlo, der aldrig mistede åndnærværelsen, var trådt ind mellem mig og Feldweblen, så jeg kunne få tid til at trække maskinpistolen ind bag frakken. Men det var ikke så let. Den hang omkring min hals i lodret stilling med kolben opad. Og hver gang, jeg fik kolben ind bag frakkekraven, så stak magasinet ud, og omvendt. Carlo havde lange gummistøvler på, han havde været i vandet med båden. Dem kiggede tyskeren interesseret på, nu kunne vi nemlig se hans ansigt i det svage skin fra hans feltlygte, der hang på en af de øverste kappeknapper. »Hvad laver I her?« kom det på tysk. Det forstod Carlo, og han gav på blandet dansk-tysk en historie om, at vi ventede på nogle piger, som vi havde inviteret i biografen. Så pegede Feldweblen på Carlos højre frakkelomme, hvor hans store lommelygte lå sammen med pistolen. »Deres lampe brænder«, sagde han sagtomdigt på tysk. Carlo havde faktisk glemt at slukke lygten, men han troede, at tyskeren havde fået øje på pistolen, som lygten lå og lyste på. Han stak resolut hånden ned i lommen og tog fat om pistolskæftet. Men jeg stod lige bag ved og fik grebet ham om håndledet, mens jeg sagde lige ind i øret på ham »Bare sluk lygten«. Nu var tyskeren for alvor forbavset. Han vinkede Carlo til siden og bad om mit »Ausweis«-legitimationskortet. Jeg havde i mellemtiden fået tæmmet maskinpistolen inde under frakken, så godt det kunne lade sig gøre. Frakken var knappet helt til halsen for at holde kolben inde, men magasinet lavede stadig en gevaldig bule længere nede. Feldweblen lyste på mig, og først da kom jeg til at tænke på, at mit legitimationskort lå i inderlommen. Og den kunne jeg ikke komme til uden først at knappe frakken op igen. Jeg var nødt til at gøre forsøget. Jeg lod den øverste knap være og lindede den næstøverste. Jeg bemærkede, at tyskerens maskinpistol hang løst over hans højre skulder, mens han brugte begge hænder til visitationen. Jeg stirrede ham ind i øjnene, men han røbede ingen sindsbevægelse. Jeg havde selv set et glimt af kolben, da jeg tog legitimationskortet frem. Det måtte han selvfølgelig også have bemærket. Carlo havde stillet sig mellem sergenten med ma-

Danmark blev kaldt »flødeskumsfronten« af den tyske besættelsesmagt. Selve opholdet betragtede tyskerne som en slags rekreation. Her var ingen krig, ingen luftangreb af betydning, kun alarmer for overflyvninger. Militærøvelser og patruljering slap man imidlertid ikke for. Her holder nogle tyske soldater hvil under en øvelse i Helsingør omegn.

Maskinpistolen
rettes mod tyskeren

Alle forsvinder i
tågen

skinpistolen og vores gruppe, så sergenten ikke kunne se, hvad der foregik. Og da Feldweblen havde taget mit legitimationskort, trak jeg ganske sagte maskinpistolen til vandret stilling, så piben kom frem fra frakken. Munden var kun få centimeter fra tyskerens mave. Jeg stirrede ham stadig i øjnene, og nu stirrede han tilbage og så meget alvorlig ud. Han så ikke ned et eneste øjeblik, men rakte mig hurtigt kortet uden at stille de sædvanlige spørgsmål. Jeg tog det med venstre hånd, mens den højre var på aftrækket. Han drejede hårdt højre om, gik hen til sergenten og vinkede samtidig de to på det andet fortov efter sig. Et øjeblik efter var de alle forsvundet i tågen på vej ind mod byen. Vi fik fart på den anden vej. Jeg husker endnu den fornemmelse, jeg havde i benene. Det var, som om det nederste af haserne manglede. Hvad var nu det for en mand, vi var ude for? Var han ligegyldig? Næppe, det lå ikke til tyskerne. Ville han redde sit eget liv, da han var truet? Men længe forinden han blev truet på livet, måtte han have fattet mistanke til det mærkelige biografpublikum på Sønder Strandvej. Var han en fornuftig mand, der ikke ønskede at dø ved »flødeskumsfronten«, når han havde været så heldig at slippe levende fra den rigtige krig? Jeg ville ønske, jeg kunne få en snak med den Oberfeldwebel og genopfriske den lille episode sammen med ham. Men det ønske går nok aldrig i opfyldelse.

Vi måtte lave en del om på vor overfart efter denne tågede aften.

Noter:

- ¹ Om det tidlige illegale DKP i Helsingørområdet kan henvises til Henrik A. Bengtsen »Af modstandsbevægelsen i Helsingør« i Helsingør Bymuseums Årbog 1978.
- ² Carlo Christensen, som omtales i beretningen, var chauffør, da jeg lærte ham at kende kort efter, at jeg kom til Helsingør. Carlo blev kurér i A-grupperne, d.v.s. en blanding af forbindelsesmand, stabschef og flere ting endnu. Han var således det eneste medlem af A-grupperne, som altid vidste, hvor jeg boede og opholdt mig. Han var en sikker mand i enhver situation, jo vanskeligere det bedre. Et dejligt menneske, altid i godt humør, aldrig modfalden, åben og ligetil. Efter krigen gik Carlo i lære som maskinarbejder og sejlede nogle år som maskinmester. Han døde ganske ung.
Leo Olsen arbejdede dengang på Tretorn. Han var altid fuld af gode ideer, som han førte ud i livet med energi og stædighed. Det var ikke tilfældigt, at han arbejdede sammen med Carlo. Efter krigen var Leo kørelærer i en årække.
- ³ Konrad Altenborg arbejdede også på Tretorn under krigen og var fast medarbejder ved vor sydlige overfart.

Beretningen er redigeret af Henrik A. Bengtsen.

Illegale telefon- og radioforbindelser i Helsingørområdet

Af Børge Hansen

Betydningen af telefon- og radioforbindelser

Efter den 29. august 1943, hvor Danmark reelt, men ikke formelt, var i krig med Tyskland, opstod der et stort behov hos den danske krigsførende part, den stadig voksende modstandsbevægelse, om en opbygning, af et meddelelsesnet.

Det er ganske normalt for militære enheder at betjene sig af telefon- og radioforbindelser, og de enheder der varetager betjeningen af sådanne forbindelser, organiseres fra centralt hold. Det er tvingende nødvendigt for et land i krig at kunne komme i forbindelse med alle sine enheder. Det er også af største vigtighed at skabe mulighed for at »hægte sig ind« på fjendens signalnet for derigennem at få så mange oplysninger som muligt om dennes gøren og laden, hvilket har betydning for egen strategisk og taktisk planlægning.

Frihedsrådets muligheder

I Helsingørområdet eksisterede der også sådanne enheder. Det atypiske er, at modstandsbevægelsens øverste ledelse, Frihedsrådet, ikke havde store muligheder for selv at etablere sådanne enheder. I mange tilfælde opstod de spontant hos små modstandsgrupper i befolkningen, og først når deres eksistens var bekendt fra ledende modstandsfolks side, fik de den betydning, de fortjente. De lokale telefon- og radioforbindelser havde kontakt med den danske militære efterretningstjeneste, faldskærmsfolkene fra »Special Forces«, Frihedsrådet og de store modstandsorganisationer som »Holger Danske«, »Speditøren« og »Ringene«.

De lokale muligheder

I Helsingør

Ikke mindst signalopklaringstjenesten, i form af den illegale aflytningscentral i Sct. Olaigade, fik stor betydning for enkeltpersoner i Helsingør og omegn, da det var muligt at redde adskillige mennesker fra tysk arrestation, deportation eller henrettelse.

En »død« telefonledning

AFLYTNINGSCENTRALEN I SCT. OLAIGADE

En »død« telefonledning i ejendommen Sct. Olaigade 19 i Helsingør gav anledning til oprettelsen af en af de vigtigste illegale installationer i Helsingørområdet¹.

En tysk telefonarbejder, Karl Otto Bakowski, der var født i Kiel og flygtet til Danmark efter rigsdagsbranden i Berlin 1933,

Aflytningens omfang	<p>boede hos skomager Larsen i Sct. Olaigade i et værelse ud mod gården. Her opdagede Bakowski en »død« telefonledning oppe på muren, som han mente måtte kunne bruges til noget. Bakowski kontaktede telefonmontør C.B. Hansen, der straks var med på ideen, og han sørgede for, at den »døde« ledning blev forbundet med et aflytningsapparat, som han havde konstrueret. Ved indgreb i krydsfeltet på telefoncentralen blev det muligt for Bakowski at aflytte alle samtaler til og fra Gestapos hovedkvarter i Helsingør, »Wisborg« og senere også indkommende samtaler til Wisborg fra Shellhuset og Dagmarhus. Efterhånden var aflytningsnettet blevet så udbygget, at det var en regulær »lyttecentral«, der udover de tidligere nævnte også kunne aflytte Kastellet i København, alle samtaler mellem provinsen og udlandet, Værnemagtens telefonnet, samtaler mellem Helsingør, København og Oslo samt alle til Tyskland udgående samtaler.</p>
Bakowski	<p>Karl Otto Bakowski var den rigtige mand til denne aflytning. Som indfødt tysker var han i stand til at forstå alle tyske dialekter og de militære forkortelser og omskrivninger, som alle kommandomyndigheder benytter sig af. Det viste sig at være umuligt at finde en afløser til Bakowski, så han måtte derfor undertiden sidde med hovedtelefonerne for ørerne op til 22 timer i døgnet, hvilket i sig selv er belastende. Samtidig måtte han notere alt af vigtighed, så hurtigt han kunne. De oplysninger, han kom med, blev betragtet af så stor vigtighed fra modstandsbevægelsens øverste ledelse, at Bakowski fik ordre til ikke at blande sig i andet illegalt arbejde - aflytningen var af yderste vigtighed - ligesom C.B. Hansen fik besked på at holde Bakowski's telefoner i perfekt orden.</p>
Sikringen	<p>Sikringen mod ubudne gæster i lyttecentralen blev i første omgang varetaget af skomager Larsen, men senere blev der indbygget en mikrofon i butikkens indgangsdør, således at Bakowski selv kunne høre, når der kom nogen.</p>
Daglig rapport	<p>To gange daglig afleveredes rapport til modstandsbevægelsen, som oftest indeholdende oversigter over folk, som tyskerne i telefonen havde oplyst skulle arresteres. Disse oversigter sendtes til »Strøm« - lederen af sabotageorganisationen »Holger Danske«, som sørgede for, at de truede personer blev advaret. »Strøm« var den tidligere kriminalbetjent i Helsingør, Harald Petersen². En kvindelig kurer bragte ofte lignende advarsler videre til organisationen »Ringene«, hvis leder var Frode Jacobsen, medlem af Danmarks Frihedsråd³.</p>
Otto Bülow	<p>Også i Helsingør blev mange advaret, blandt andre billedskæreren Otto Bülow, som Bakowski personligt havde advaret. Bü-</p>

I et rum bag en skomagerforretning, der lå i Sct. Olaigade 19, etablerede Karl Bakowski en aflytning af de tyske telefon- og fjernskriverforbindelser. I de to små »huller« i dørene havde Bakowski monteret et par mikrofoner, så han kunne blive advaret ved uventet »besøg« af Gestapo.

Kun få indblandet

low nægtede imidlertid at forlade sit hjem, hvilket kostede ham livet, da han brutalt blev myrdet af medlemmer af den berygtede »Peter-gruppe« den 2. august 1944, hvilket iøvrigt gav anledning til en omfattende strejke i Helsingør.

Kun ganske få personer hjalp direkte Bakowski med arbejdet i lyttcentralen. Ejendomsmægler Snitker hjalp med renskrivning af lytterapporterne, ingeniør Bidstrup Hansen sørgede for, at disse blev viderebragt, og ingeniør Hintz var mellemedet til »Strøm« i »Holger Danske«. Også læge Møllers søn, Henrik, og den illegale »altmuligmand« adjunkt Friis-Sørensen, havde deres gang på centralen. Kriminalbetjent Aksel Petersen⁴, der var medlem af »Speditøren«, den illegale transport- og postorganisation, videregav meldinger til lederen af »Øresundstjenesten« i Helsingborg, kriminalbetjent Ejnar Andersen, som igen gav oplysningerne videre til den danske militære efterretningstjeneste i Stockholm⁵.

Politiet advares

Efter Bakowski's egen opfattelse var det mest spændende, da han fik opsnappet en tysk melding om overfaldet på politiet den 19. september 1944. Han hørte om aktionen allerede kl. 8.04 om morgenen og fik derefter travlt med at advare politiet, hvor han kunne komme til det. Han havde bagefter den glæde at høre Gestapo sige: »At aktionen ikke havde været tilfredsstillende«.

Aflytningen var heller ikke uden morsomme tildragelser. En aften hørte Bakowski, at Gestapo gav ordre til arrestation af en ingeniør i Snekkersten, og at det var meget vigtigt. Ingeniøren blev omgående transporteret til Sverige af modstandsbevægelsen. Gestapo eftersøgte manden i ugevis, og de påstod, at han flere gange var set i Helsingør.

Gestapo og
»lytteren«

Gestapo blev ret hurtigt klar over, at de blev aflyttet, for hver gang der skulle arresteres nogen, var vedkommende altid forsvundet dagen før arrestationen. Mange gange meddelte Gestapo i telefonen, med direkte adresse til Bakowski, uden dog at kende ham, at »lytteren« ville blive hængt - skudt - pint ihjel eller skåret i fire stykker osv. Dette førte efterhånden til, at Bakowski's nerver blev tyndslidte, også i forbindelse med hans konstante mangel på nattesøvn, da han som tidligere nævnt flere gange måtte lytte op til 22 timer i døgnet uden afløsning. Han måtte ligeledes oversætte sine aflytninger fra tysk til dansk.

Tekniske
problemer

FJERNSKRIVEREN

Da tyskerne den 19. september 1944 opløste det danske politi, benyttede aflytningsgruppen omkring Bakowski sig af situationen til at bryde ind på den aflåste politistation og dér hente politiets fjernskriver, som man mente at kunne drage nytte af⁶. Det viste sig dog, at man ikke kunne få den danske fjernskriver til at arbejde sammen med tyskernes system. Problemet var, at politiet brugte papirbaner, der gik over en valse som på en almindelig skrivemaskine, medens tyskernes maskiner var strimmelskrivere, der brugte spoler med telegrafstrimler. Maskiningeniør Lees fra Helsingør Skibsværft påtog sig dog at løse problemet⁷, og det blev løst ved hjælp af et sindrigt arrangement, der leder tanken hen på en af Storm P's opfindelser. På en strimmelskriver kan man skrive fortløbende tekst, hvorimod der på en valeskriver må være kodesignaler, således at der ved en linies slutning gives ordre til »vognretur« og »linieskift«. Denne mangel blev løst ved et meget primitivt arrangement, som blev påmonteret den stjålne fjernskriver, men det resulterede i, at der manglede 3-4 bogstaver ved hvert linieskift. Dette hindrede dog ikke tydingen af den tyske fjernskrivermeddelelse⁸.

Teknisk snilde

Overrasket

Det var først ved tyskernes overrumpling af Bakowski i aflytningscentralen, at de blev klar over, at den danske modstandsbevægelse rådede over så teknisk avanceret udstyr som en fjernskriver til medlæsning af deres egne meldinger⁹.

Efterretnings-
tjenesten

TYSKE TORPEDOANLÆG

I besættelsens sidste del arbejdede tyskerne ihærdigt med opbygningen af nogle mystisk udseende bunkers omkring stranden ved Kronborg¹⁰. Efterretningstjenesten blev efterhånden klar over, at det var bunkers til udskydning af torpedoer, som tyskerne her etablerede, men hvorledes dette udskydningsystem skulle fungere, vidste man ikke. Den 1. januar 1945 kunne Bakowski aflyt-

1. Januar 1945.

Antal af tyske tropper i Helsingør:

Plæk: 34.
plans: 60. (Torpedos)
Batteri: 104.
Hæfenkapitän: 65. (Havknøtjuf)
Vestmandskab på Værftet: 100.
Kronborg: 160.
Teknisk Skole: 106.
Internationale Skole: 111. 1 alt: 740.
Jærre: 107.
Og i de nærmeste Dage, kommer 250 Marine med 8 Hurtigbåde. Bådene skal ligge i Nordderhavn Helsingør, men de 250 Marine, kommer til Julebæk eller Hellebæk at ligge.
Ina bliver der i alt: 1097 med Officerer.

Gestapo melder til Værnemagten sine Landskabs -
styrken:
Helsingør: A: 44, B: 165, C: 88, D: 60, E: -P: - G: 594,
H: 165.
Snekkersten: A: 11, B: 11, C: 22, D: 33, E: -P: - G: 11, H: 33.
Hullsted: A: - B: 11, C: 11, D: 55, E: -P: - G: 33, H: 44.

*Mødel. 3/1-45
E.A.*

Shellhus melder:

Den 4.1.45. afholdes i Salen i
Ingeniør Hus i København, en
Tjenestemøde. Gestapoleder John
og hans Stedfortreder skal delta-
tages. Alle Gestapopostenførere
med deres Stedfortreder skal og-
saa mødes.
Mødet findes Stedt, d. 4.1.45.
Kl. 10,00 formiddags.
Det bliver antagelig ca. 300
ledende Gestapofolk fra hele Landet
Send os en Nytaarshilsen den Dag.

Hilsen B.

10.1.45

»Spinne« og
betydningen

te tyskernes styrkemelding for Helsingør, der så meget tilforlædelig ud. Den blev sendt til »Øresundstjenesten« i Helsingborg¹¹, hvor man opdagede, at bemanningsstyrken for torpedofdelingen på 60 mand var benævnt »Spinne«. Man grundede lidt over denne benævnelse, men en opmærksom efterretningsofficer kom pludselig til at tænke på, at »Spinne« betyder edderkop - og hvad er det edderkoppen gør? Den efterlader en tråd bag sig. Løsningen var nærliggende: De tyske torpedoer ved Kronborg blev styret ved hjælp af en tynd tråd, som torpedoen rullede ud bag sig, og på denne måde kunne den styres mod sit mål fra land¹².

Svensk interesse

Også den svenske efterretningsstjeneste var meget interesseret i de tyske torpedoanlæg¹³. Den illegale transportgruppe, »Kajakklubben«, fik på opfordring af den svenske kriminalassistent Carl Palm til opgave at fremskaffe tegninger og fotos af torpedoanlæggene¹⁴. I deres velcamouflerede fotoovervågningsstation i nærheden af Helsingborg kunne svenskerne med stærke kikkerter og fotoapparater med kraftige teleobjektiver overvåge tyskernes færden og øvelser ved torpedobunkerne omkring Kronborg¹⁵. Gennem gruppen omkring Bakowski leverede kriminalbetjent Aksel Petersen og ingeniør Bidstrup Hansen lustryk af tyskernes egne tegninger til anlægget¹⁶. Disse beskrev nøje den tekniske indretning af bunkerne og selve torpedoerne og herved fandt man ud af, at den tynde tråd, hvormed torpedoen styredes, var 1800 meter lang¹⁷. Dette var til beroligelse for svenskerne, da disse torpedoer i så fald ikke kunne styres til den svenske kyst eller mod Helsingborgs havneanlæg.

Planer og tegninger leveres

Anlæggene ved Nordhavnen

Den svenske marine fik også skaffet sig oplysning om, at tyskerne i Helsingør Nordhavn havde opstillet galger ved det nu nedrevne svømmestadion, hvor der var ophængt yderligere et antal trådstyrede torpedoer. Området blev fotograferet fra gummifabrikken »Tretorn«s skorsten, og billederne sendt til svenskerne¹⁸. Selve torpedoværkstedet var beliggende på det daværende sommertivolis grund, hvor nu Marinibiologisk Laboratorium ligger. Her var opført en værkstedsbygning for klargøring af torpedoerne, der ankom i adskilt stand fra Tyskland. På pladsen udenfor bygningen var de en meter lange sprænghoveder, der udgjorde torpedoens »næse«, oplagret¹⁹.

Hele torpedoanlægget, omfattende Nordhavnen og Kronborg, bestod af 53 skudklare torpedoer og 9 bunkers med hver to trådstyrede torpedoer²⁰.

Som et kuriosum kan nævnes, at den svenske marineofficer Folke Herrlin i svensk marineuniform kom til Helsingør den 5. eller 6. maj 1945 for nærmere at undersøge torpedoanlæggene. På grund af de forvirrede forhold omkring befrielsen undgik det modstandsbevægelsens opmærksomhed, at Herrlin gik ud på Nordhavnen, hvor han slap igennem de tyske pigtrådspærringer og vagtposter. Den svenske marine var meget interesseret i at få en trådstyret torpedo til Sverige, men det lykkedes ikke Folke Herrlin at få en sådan transaktion gennemført i første omgang.

Andre sørgede imidlertid for kontakt med den tyske våbenmester i Helsingør, og det lykkedes at få aftalt med denne, at svenskerne kunne købe en adskilt torpedo for fire bildæk. Herrlin tog så med båd fra Sverige og sejlede ind i Nordhavnen medbringende disse bildæk, hvorefter han fik kasserne med den adskilte torpedo udleveret af tyskerne. Det var noget, der skulle gå stærkt. Torpedoen måtte over Sundet, inden englænderne kom og beslaglagde det hele. Kasserne blev lastet i båden, og kursen

En torpedo for fire bildæk

Både ved Kronborgpynten og i Nordhavnen havde tyskerne opført afskydningsramper til styrbare torpedoer.

sat mod Helsingborg. Ved ankomsten opstod der et uforudset problem. De svenske toldere blev meget interesseret i de mystisk udseende kasser, men toldkontrollør Höye, der i forvejen var adviseret af Folke Herrlin, kom til og godkendte kasserne som »rejsegods«. ²¹.

Denne hændelse er interessant derved, at en svensk marineofficer i fuld uniform fra et neutralt land går i land i et venligt-sindet land, Danmark, der reelt er i krig med en besættelsesmagt, Tyskland der nu har kapituleret, for at få et køb i stand af et krigsbytte der tilhører den sejrende part, England. Dette kan sikkert give eksperter i statsret anledning til at undersøge det retslige grundlag for en sådan svensk transaktion. Var det en hjælp til Sverige? Eller var det gement tyveri?

PLANLAGT ENGELSK LAVBOMBEANGREB PÅ »WISBORG«

Midt i december 1944 modtog aflytningsgruppen en anmodning fra lederen af »Øresundstjenesten« i Helsingborg, Ejnar Andersen, om hurtigst muligt gennem aflytningen at fremskaffe oplysninger om de møder, som Gestapofolkene fra hele Østsjælland afholdt den første lørdag hver måned. Man ønskede oplysning om, hvem der deltog, tidspunkt på dagen, hvornår man spiste osv. Der ønskedes også fotos af »Wisborg«, specielt fra søsiden, og en kopi af Stadsingeniørens kort over »Wisborg«s omgivelser og - som det vigtigste - oplysning om det næste planlagte møde, helst med 8 dages frist. Denne anmodning skulle betragtes som strengt fortrolig²². Det krævede ikke megen fantasi at forstå, at anmodningen - specielt om fotos taget fra søsiden - skulle bruges til at vejlede anflyvende maskiner i et lavbombeangreb af Gestapohovedkvarteret »Wisborg«.

Nogle dage senere kunne aflytningscentralen oplyse Helsingborg om, at møderne på »Wisborg« ikke afholdtes den første lørdag, men datoen den 2. i hver måned. I møderne deltog to mand fra hver af Gestapoafdelingerne i Hundested, Gilleleje, Hornbæk, Snekkersten, Rungsted, Frihavnen-København, Kastrup, Dragør og Hillerød. Møderne begyndte gerne kl. 9.30 og varede ved til kl. 17. Alle spiste til middag på »Wisborg« kl. 13-14, og om aftenen var der sammenkomst på »Haus Wiking«, det tidligere pension »Libanon«, nu Helsingør Lilleskole²³.

I slutningen af december kunne aflytningsgruppen meddele, at det næste Gestapomøde skulle finde sted den 2. januar 1945 kl. 10²⁴, men allerede dagen efter denne meldings fremkomst kunne man meddele, at mødet var flyttet, fordi der i Ingeniør-

Strengt
fortrolig

Møderne på
»Wisborg«

»Haus Wiking«

Mødet aflyses

huset i København skulle afholdes et andet møde for alle ledende Gestapofolk fra hele det nordlige Sjælland. Mødet var indkaldt af områdets chef, Westphal, der fra Berlin havde fået ordre til at skærpe indsatsen overfor modstandsbevægelsen i området, da resultaterne hidtil havde været for magre²⁵. Dette møde var fastsat til den 4. januar. Man kunne fra aflytningsgruppen oplyse, at det næste Gestapomøde på »Wisborg« ville finde sted den 2. februar²⁶. Ejnar Andersen takkede for de modtagne oplysninger og overbragte en rosende omtale fra London for den hurtige efterretningstjeneste. Aflytningsmeldingerne var modtaget i London to dage efter, at de var afsendt fra Helsingør!²⁷.

Angrebet på
»Wisborg« planlægges

Ejnar Andersen modtog meddelelse fra efterretningsofficererne i Stockholm om, at det planlagte angreb på »Wisborg« ville finde sted den 2. marts 1945 i tidsrummet 10-17²⁸. Han fik ordre til at sætte sig i forbindelse med læge C.U. Jessen i Helsingør²⁹, som sammen med en kollega skulle hjælpe eventuelle sårede modstandsfolk, når de var bragt ud af ruinerne. Til dette arbejde skulle ingeniør Åke Nilsson fra »Tretorn«, der var leder af DS-kompagniet, stille med 24 mand, der skulle opholde sig i nærheden af »Wisborg« i det opgivne tidsrum, indenfor hvilket det forventede bombeangreb ville finde sted.

Det var meningen, at hjælperne skulle prøve på at tage en eller flere Gestapofolk til fange og transportere dem til Sverige med det samme, ligeledes hvad man kunne få fat på af tysk arkivmateriale³⁰. Der skulle også fremskaffes økser, boltsakse, håndgranater, pistoler og maskinpistoler samt biler til at køre evt. sårede modstandsfolk bort i³¹.

Intet sker

Kodeordet for angrebet - »Wanda« - var nævnt i en særmelding fra BBC, men angrebet blev, efter modstandsfolks udsagn, ikke til noget, da det den pågældende dag, den 2. marts 1945, var stærkt tåget i Helsingørrområdet³². Også folk fra A-grupperne i Espergærde-Kvistgård sad hjemme og ventede på bombeeksplosionerne fra »Wisborg«³³, men altså forgæves.

Det har ikke været muligt at efterspore dette planlagte bombeangreb i de engelske arkiver³⁴. Det lyder også besynderligt, at datoen for angrebet skulle være oplyst fra engelsk side, da 2. Tactical Bomber Group, der udførte de tre lavangreb på Gestapo hovedkvartererne i Århus, København og Odense, i forvejen nægtede at oplyse noget om, hvordan og hvornår disse angreb ville finde sted. Selv ikke angrebet på Shellhuset i København den 21. marts 1945 blev der oplyst noget om, da risikoen for »lækager« overfor tyskerne var for store. Angrebene skulle komme overraskende, hvis de skulle lykkes³⁵. De engelske efter-

»Wisborg« maj 1945. Det tidligere vandrerhjem ved Sdr. Strandvej blev, da Gestapo formelt etablerede sig i Danmark fra sensommeren 1943, det lokale Gestapohovedkvarter.

Ønsketænkning?

retningsofficerer i 2. Tactical Bomber Group, Victor Brooks og Wing-Commander Patrick Shallard, havde iøvrigt store betæneligheder ved anflyvningen til målene, da de ret store jagerstyrker, tyskerne havde stationeret på Værløse flyveplads - 115 jagere - kunne have udløst den store katastrofe for de engelske Mosquitomaskiner³⁶.

Disse forhåndsmeddelelser om et forventet angreb forekommer derfor ubegribelige. Ingen andre steder har man frigivet oplysninger om et forestående angreb. Var angrebet blevet besluttet - eller var det ønsketænkning?

Telefonfolk i søgelyset

GESTAPO SLÅR TIL!

Gestapo vidste, som tidligere nævnt, at de blev aflyttet og gjorde sig store anstrengelser for at komme på sporet af lyttecentralen. Således måtte man den 18. december 1944 afbryde alle forbindelser, da tyskerne tog hele ledelsen af KTAS i Helsingør ud til forhør på »Wisborg«. To tyske telefon teknikere havde fundet nogle indgreb i krydsfeltet på Helsingør telefoncentral. Dette gav naturligt nok anledning til megen nervøsitet i aflytningsgruppen³⁷, men man fik efter ca. en uges forløb igen mod til at retablere forbindelserne.

Nervøsiteten bredte sig dog igen, da »Gestapo-Juhl« på direktør Hans Eriksens kontor, Hotel Skandia, opdagede, at en telefonledning gik fra kontoret op til den tyske havnekaptajns kontor. Hans Eriksen blev arresteret sammen med distriktsmontør Westergaard fra KTAS, og begge blev sigtet for telefonaflytning. Denne sigtelse kunne dog ikke holde. Den pågældende ledning var uden betydning. Westergaard havde under sit ar-

Aflytningscentralen
afsløres

Bakowski på
»Wisborg«

Sagsakterne øde-
lægges

Illegal telefonfor-
bindelse til Sverige

bejde på telefoncentralen opdaget aflytningscentralens forbindelser, og han vidste også, at disse endte hos Bakowski i Sct. Olaigade. Han holdt tæt med sin viden, men lagde af hensyn til sig selv aflytningsgruppen mange hindringer i vejen³⁸. Man mente derfor, at det bedste ville være at transportere både Hans Eriksen og Westergaard til Sverige, hvilket også skete.

Den 17. januar 1945 slog Gestapo så til. Kl. 6 om morgenen blev ejendommen Sct. Olaigade 19 omringet, og Gestapofolkene sprængte hoveddøren, medens andre sprang over gårdmuren fra naboejendommen nr. 17. Bakowski blev taget på fersk gerning i sit værelse ud mod gården. Han sad med hovedtelefonerne på og fjernskriveren på bordet³⁹.

Bakowski var klar over, at afsløringen af hans arbejde ville medføre dødsstraf, og at torturen ventede ham under afhøringerne. Mens han sad i en af kældercellerne på »Wisborg«, var han lænket på hænder og fødder, men han blev dog ikke voldsomt mishandlet. Tyskerne var klar over, at Bakowski eventuelt kunne bryde helt sammen, og så ville de ikke kunne få mange oplysninger ud af ham. Hans talefejl - han stammede meget - hjalp ham under forhørene, da han fik bedre tid til at tænke over sine svar. Det var særlig Gestapochefen, kriminalkommissær John og hans næstkommanderende, kriminalsekretær Nietsche, der havde ham under behandling. Da Bakowski også havde aflyttet den tyske Værnemagts telefoner og været koblet ind på deres fjernskrivernet, gjorde de også krav på ham. Dette reddede ham sikkert fra den værste tortur, da selv Gestapo måtte bøje sig for Værnemagten.

Sagens akter var sammen med fjernskriveren blevet sendt til Gestapos hovedkvarter i Danmark, Shellhuset. Til alt held for Bakowski gik alle hans sagsakter op i røg den 21. marts 1945, da Shellhuset blev bombet. Det eneste, tyskerne reddede fra Bakowskisagen, var fjernskriveren, der lå i husets ruiner. Den blev senere fundet hos det tyske kriminalpoliti⁴⁰.

Da tyskerne nu savnede bevismaterialet mod Bakowski, blev han sendt til Frøslevlejren, hvor han opholdt sig til befrielsen den 5. maj 1945⁴⁰.

»LYSTREN«

Da de to tyske telefonfolk ankom til Helsingør, gav det også anledning til ængstelse på Helsingør Posthus, hvor den militære efterretningstjeneste den 9. november 1944 havde oprettet en illegal telefonforbindelse til Sverige⁴². Kabelingeniør Ellekilde fra Post- og Telegrafvæsenet havde oplyst overfor efterretningsoffi-

- Advaret i tide
- cererne, at sverigeskablet gik gennem posthusets kælder. Postmester Gunnar var straks villig til at medvirke ved planens gennemførelse. Det var endda så heldigt, at kablet også gik gennem postmesterens private kælder, hvor der blev lydisoleret, så man kunne foretage opkald fra kælderrummet. Da de to tyske telefonfolk ankom, var hele telefonanlægget i kælderen fjernet. Distriktsingeniør Granø vidste, at tyskerne ville komme, og advarede postmesteren, som fik afmonteret installationen og materialet kørt bort i en ambulance.
- Forbindelsen genetableres
- Da tyskerne havde stormet aflytningscentralen i Sct. Olaigade, var de åbenbart tilfredse, for man så ikke mere til de tyske telefonfolk. Den illegale telefon »Lystren« blev genetableret på posthuset og fungerede uforstyrret lige til den 5. maj 1945⁴³, hvor den dramatiske afslutning på »Lystren«s tilværelse fandt sted.
- Brigadens overførsel
- Stabschefen for modstandsbevægelsens sjællandsledelse, Blom Nissen med dæknævnet »Bach«, prøvede gennem »Lystren« at komme i forbindelse med Den danske Brigade i Helsingborg. En af de danske efterretningsofficerer, kaptajn Hammershøj, forsøgte at hindre ham deri med ordene: »Adgangen til den telefon bliver over mit lig!« Grunden til denne dramatiske hændelse, der sluttede uden kamp mellem de to mænd, skal ses i det skisma, der opstod, da Brigaden skulle overføres til Danmark. Det var kompetencestriden der her brød ud i lys lue: Hvem kunne og skulle udløse Brigadens overførsel fra Sverige til Danmark? Var det modstandsbevægelsen eller var det politikerne og efterretningsofficererne? At forsøge at redde disse spegede tråde ud er som at stikke hånden i en hveserede⁴⁴.
- Andre prøvede at komme ind på linien
- Der var også andre, der ville have fingre i sverigeskablet. Det var nogle lokale telefonfolk, der havde kontakt til Bakowski-gruppen, der forsøgte at gå ind på kablet i samlehuset i Grønnehave. Efterretningsofficererne fik dog denne konkurrence standset.
- De tyske telefonlinier afmærkes
- I stedet foretog man en opmærkning af de tyske ledningsforbindelser i telefonfordelerskabene i området, hvorefter man i givet fald kunne afbryde tyskernes indbyrdes telefoner. »Kajakklubben« fik oprettet en gruppe på 25 mand til at tage sig af dette vigtige arbejde⁴⁵.
- Planer om et nyt søkabel
- Den illegale transportorganisation »Speditøren« forsøgte sig endda som direkte konkurrent til Post- og Telegrafvæsenet i efteråret 1944. Man havde planer om at lægge et søkabel mellem Helsingør-Helsingborg. Det var en i Helsingborg boende dansker, der var villig til at fremskaffe og betale et sådant kabel.

Karl Bakowski.

Illegale telegra-
fister

En episode blandt
flere

Vanskeligheden lå i at få kablet i land på den danske kyst i et hus, hvis ejer turde have en illegal telefon stående. Da problemerne så ud til at være løst, måtte man opgive det hele. De svenske myndigheder havde fået nys om sagen og nedlagde forbud mod planen⁴⁶.

Telefonforbindelserne var meget vigtige i modstandskampen. De blev brugt af efterretningstjenesten til at advare folk, men først og sidst var det signalopklaringen gennem aflytningscentralen i Sct. Olaigade, som mange mennesker kan takke for, at de undgik arrestation, og det der var værre. En lille tysker, uanselig, men modig som få, fortsatte trods gentagne trusler fra Gestapos side sit farlige, opslidende og særdeles vigtige arbejde. Trods tortur og udmattende afhøringer indrømmede han kun det, som tyskerne havde klare beviser for. Benægte, hvad han havde gjort, kunne han ikke, dertil var beviserne for stærke. Karl Otto Bakowski døde stille i 1965 - uden hæder og belønning.

»JOSEPH«

Faldskærmsfolkenes organisation - »Table«-organisationen, hvis illegale telegrafister havde bibelske dæknavne, opererede også i Helsingørmsområdet - specielt telegrafisten »Joseph« - alias Tage Fischer Holst. »Joseph« var fundet og uddannet af »Napkin«, radioingeniør Lorens A. Duus Hansen, manden der også havde konstrueret den berømmede illegale sender »Telefonbogen«.

»Joseph« beretter i sin bog⁴⁷, at han en dag, da han skulle i kontakt med London, kørte med filmfotograf Iver Hasselbalch og endnu en hjælper ud til Teglstrup Hegn i »Minerva-Film«s tonevogn, hvor radiosenderen var anbragt. De kørte ind på en øde skovvej, trodsede »al indkørsel forbudt«-skiltet, og hjælperen var lige kravlet op i et højt grantræ med antennen, da de opdagede en mand i en grøn uniform komme hen mod dem. »Joseph« fik i en fart hjælperen ned fra træet, og et øjeblik efter stod de overfor en meget vred og ophidset skovrider, som fortalte de tre, hvilke lovovertrædelser de havde begået, og de blev truet med store bøder. Først derefter spurgte han, hvad de egentlig lavede på skovvejen. Hvad skulle de sige? Fortælle skovrideren at de skulle i radiokontakt med London, kunne de ikke, men Hasselbalch svarede så med en troskyldig mine: »Vi er ved at optage fuglekvidder til Zoologisk Museum«. »Hvilke fugle?« spurgte skovrideren, der var i sin gode ret til at spørge, for der var ikke et eneste »pip« at høre. De stod lidt og lyttede, situationen var ved at blive pinlig, da skovrideren pludselig blev

*Tyske soldater på øvelse.
En militærøvelse, som den
»Joseph« overværede fra
sit illegale sendested på
Klostermosevej, blev med
jævne mellemrum afviklet i
byens nærmeste omegn.*

Midt i en tysk
militærøvelse

interesseret i tonevognen. Han så hele den tekniske udrustning - minus radiosenderen - hvorefter han blev helt venlig og gav de tre lov til at blive i skoven yderligere en halv time for at forsøge at få noget fuglekvidder på båndet.

Efter at skovrideren var forsvundet, fik de hurtigt forbindelse med London, sendte telegrammerne og forsvandt skyndsomst ud af skoven⁴⁸.

En anden morsom oplevelse havde »Joseph« en dag, da han som sendested brugte vognmand Andersens villa »Noona« på Klostermosevej (nu nedrevet). Vognmanden fortalte ham, at tyskerne var i gang med en større feltøvelse i området. Tyskerne havde gravet maskingeværstillinger i haven, og »Joseph« havde derfor noget besvær med at få antennen op i flagstangen, men det lykkedes dog.

Omtrent i samme øjeblik han fik forbindelse med London, begyndte øvelsen. Kanonerne buldrede, maskingeværer skraldede, og soldater rykkede frem gennem haven. »Joseph« følte en sær fornemmelse ved at sidde med hovedtelefonerne og have forbindelse med London, medens fjenden tumlede sig omkring ham. De tyske soldater havde set ham sætte antennen op, men de forbandt det øjensynligt ikke med illegalt arbejde. »Joseph« havde i tre kvarter forbindelse med den engelske station, medens den tyske øvelse foregik omkring ham⁴⁹.

Nyt sendested

Fra dette hus er tusinder af ord blevet afsendt, men en skønne dag måtte man skifte sendested. Fruen i huset var ved at få dårlige nerver, og desuden var deres søn, Bjørn Andersen, involveret

Det gamle sendested
afsløres

i meget andet modstandsarbejde. Vognmanden skulle så aflevere senderen i garderoben på Helsingør jernbanestation, hvor »Joseph« senere ville afhente den.

En gruppeleder fra Helsingør var blevet arresteret af Gestapo og havde under tortur oplyst, at huset på Klostermosevej blev brugt som illegalt sendested. Vognmand Andersen og hans kone blev så arresteret den 26. januar 1945, og de indrømmede da, at senderen stod i garderoben. Samme dag som arrestationen fandt sted, tog »Joseph« og hans hjælper til Helsingør for at afhente senderen i garderoben. De tog videre til Ålsgårde, hvor et nyt sendested var fundet, og kort efter kom Gestapo og endevendte garderoben - få minutters forskel kunne have bevirket, at »Joseph« og hjælperen havde mødt Gestapo - med senderen i hånden. Gestapo troede, at han var taget med toget til København og foretog derfor ransagning af de sydgående kystbanetog⁵⁰.

På grund af de mange illegale aktiviteter, som vognmand Frederik Andersen og hans hustru havde været indblandet i, blev de kort efter arrestationen overført fra »Wisborg« til Vestre Fængsel i København. Her pådrog fru Agnes Andersen sig meningitis, som hun døde af den 8. august 1945.

Ægteparret Andersen blev tvunget til at give et signalement af »Joseph«, men da han havde et »ualmindeligt« almindeligt udseende, var det ikke til megen hjælp for tyskerne. Onde tunger har senere udtalt, at »Joseph« lignede en falleret bedemand⁵¹.

Sendestedet i Ålsgårde var ideelt på grund af sin høje beliggenhed. »Joseph« havde lånt huset af en bekendt, som igen havde lejet det af en københavnsk forretningsmand. En dag, mens »Joseph« arbejdede med senderen, blev en nøgle stukket i låsen. Det var ejeren og hans kone. Gulvet flød med hulstrimler fra den automatiske sender, der stod på bordet. Konen viste stor interesse for, hvad der foregik, og det faldt selvsagt »Joseph« vanskeligt at forklare, hvad der egentlig foregik. Det har næppe virket særligt overbevisende, da han erklærede, at han reparerede husets radio. Kort efter gik ægteparret dog, og hurtigt efter forlod »Joseph« og hjælperen huset og vendte ikke mere tilbage. Senere fik han at vide, at ejerens kone var tysker og nazist⁵².

Permanent radio-
forbindelse

»MINESTRONEN«

»Table«-organisationen ønskede på et ret tidligt tidspunkt en permanent radioforbindelse Danmark-Sverige. Sagen blev diskuteret bl.a. i et brev fra Stockholm til »Napkin«, Duus Hansen, i september 1943⁵³. Man ville gerne have en hurtig forbindelse til Ronald Turnbull, der var faldskærmsfolkernes kontakt-

mand i Sverige, hvor han var repræsentant for »Special Forces«. Lederen af Special Forces danske afdeling i London, Ralph Hollingworth, nedlagde dog forbud mod planen, antagelig af hensyn til Sveriges neutralitet⁵⁴.

UHF-station

I begyndelsen af februar 1944 toges planen dog op igen, og det blev besluttet i London at oprette en pejlingsfri forbindelse med UHF-stationer⁵⁵ mellem Espergærde og Helsingborg. Stationen på den svenske side skulle opstilles hos den engelske konsul McGrew. Hans bolig lå sådan, at der var optisk sigt til den danske kyst ved Espergærde.

Materiellet, der skulle anvendes, var den såkaldte »S-Phone«, der arbejdede på en frekvens omkring 350 Mhz. S-Phonens sendestråle gik i en ret linie som en lysstråle og kunne kun pejles, hvis man opholdt sig direkte i strålen⁵⁶.

Udstyret var »duplex«-radio, hvilket vil sige, at den anvendes som en almindelig telefon. Der skulle derfor et minimum af uddannelse til for at få en brugbar operatør.

Problemer med etableringen

Materiellet til brug i Danmark blev nedkastet den 31. marts 1944 ved Løvenholm på Djursland⁵⁷ sammen med faldskærmsmanden »Alto«, Altenborg Hansen, der skulle uddanne en lokal operatør og derefter virke som sabotageinstruktør⁵⁸. Det viste sig at være særdeles vanskeligt at finde et hus, hvor udstyret kunne opstilles. London spurgte adskillige gange »What's wrong your end?«⁵⁹ og Duus Hansen måtte beskæmmet meddele, at den påtænkte forbindelse var et sørgeligt kapitel i den danske illegale radiotrafiks historie⁶⁰. I begyndelsen af september gik dog den første vellykkede sending igennem, og man troede, at vanskelighederne var overvundet. På den danske side må man imidlertid flytte igen, og på det næste sendested blev afstanden for stor til Helsingborg⁶¹.

Fik ikke den til-tænkte betydning

På den svenske side hos konsul McGrew var det »Lotte«, Edith Bonnesen, der efter sin mirakuløse flugt fra Gestapo i Shellhuset kom til Sverige og fra starten passede forbindelsen via »Ministrønen«, som var kodenavnet for denne forbindelse⁶². Trods vanskelighederne kom der meldinger igennem, men den betydning, man fra starten havde tillagt »Ministrønen«, fik den dog aldrig. Den blev brugt til ikke presserende meddelelser, pressemeddelelser, sabotageberetninger o.lign.

London havde allerede i december 1944 i et telegram til Duus Hansen advaret mod forbindelsen, da den var for langsom: »You must also remember that messages send via the MINISTRONE will always be subject to some delay between Sweden and London«⁶³.

Ny sendertype

I begyndelsen af 1945 ankom så til Danmark en helt ny sender af amerikansk fabrikat⁶⁴. Den skulle være bedre, men Duus Hansen var efterhånden blevet så træt af »Minestronen«, at sendingen i marts 1945 blev stoppet, og »hele skidtet pillet ned«. En del tyder på, at den er blevet genopstillet i april, men nu på linien København-Malmø, og kun som reserveforbindelse⁶⁵.

Radiostationen på Esrumvej

BYLEDELSENS RADIO

Den militære byledelse i Helsingør fik i besættelsens sidste del en radiostation tildelt. Den var tilgået som et led i et indenlandsk radionet, der skulle koble de lokale militærgrupper sammen. Nærmeste højere kommandomyndighed for Helsingør var Frederiksborg Amt - Øst, hvis leder var oberstløjtnant Deleuran i Hørsholm.

Radiostationen i Helsingør var placeret hos snedkermester Larsen, »Mølledal« på Esrumvej. På befrielsesaftenen den 4. maj startede man senderen op og kaldte amtsledelsen i Hørsholm - intet svar - udviklingen omkring tyskernes kapitulation i Danmark løb fra planlægningen - radioen forblev tavs⁶⁶.

KONKLUSION

Forudsætningen for at en illegal gruppe kan arbejde effektivt er, at gruppens medlemmer kender hinanden. Der må bygges på et ubrydeligt kammeratskab og gensidig respekt som også må kunne holde under arrestation og eventuel tortur. Derfor har en lokal gruppe større chancer for at kunne arbejde med succes. De enkelte medlemmer kender bedre hinanden og er udvalgt gennem personlige bekendtskaber.

Gruppen, der langsomt blev opbygget omkring Karl Otto Bakowski, er et eksempel herpå. Da det i ledende illegale kredse blev kendt, hvilke store resultater aflytningscentralen kunne præstere, blev stadig flere folk beordret til at optage kontakt med aflytningsgruppen. Dette har medvirket til, at den »security«, der var nødvendig omkring centralen, ikke mere kunne være så effektiv. Det er måske årsagen til, at Bakowski selv hævdede, at han blev angivet af en stikker. Opfattelsen er forståelig, men ikke rimelig. Gestapos sporing af aflytningscentralen kan have sin forklaring i, at de tyske telefonteknikere fra Helsingør telefontentrals krydsfelt har fulgt forbindelserne tilbage til ejendommen Sct. Olaigade 19. Når distriktsmontør Westergaard fra KTAS var i stand til dette, må tyskerne også have kunnet gøre det.

Et andet eksempel på en effektivt arbejdende gruppe er

»Joseph«s radiogruppe. En sammensvejet lille flok der stod ubrydeligt sammen og som alle overlevede i deres dødsensfarlige arbejde. Svagheden i denne gruppe lå i deres skiftende sendesteder, og der var risiko for, at nogen kunne tale over sig. At have huset en illegal sender kunne medføre dødsdom. Det har sikkert kunnet lukke munden på folk.

»Lystrens« eksistens var kun kendt af få. En lokal embedsmand husede installationer, og her var tavsheden total, hvorved risikoen for afsløring var meget ringe. Den tekniske side blev varetaget af eksperter, hvilket også har været til gavn for sikkerheden. Det var efterretningsofficerernes forbindelse, folk der var vant til hemmeligholdelse af deres arbejde, hvorfor »Lystren«s security var meget høj.

Et eksempel på, hvor galt det kan gå, når et lokalt arbejde forsøges organiseret fra centralt hold, er »Minestronen«. De placeringsmæssige og tekniske vanskeligheder var næsten uovervindelige.

Den militære Byledelses radioforbindelse var også organiseret af en højere kommandomyndighed med fiasko til følge.

Det må derfor konkluderes, at skulle konspiratorisk og illegalt arbejde lykkes, måtte initiativerne udgå fra lokalt opbyggede grupper. Det var endvidere en forudsætning, at grupperne var små og med et stærkt indbyrdes kammeratskab.

Kilder og litteratur:

ARKIVER:

Rigsarkivet, København

»Øresundstjenesten«s arkiv (10224). Dette arkiv indeholder det vigtigste kilde materiale til belysning af de illegale arbejde i Helsingør under besættelsen. (fork. »ØT«)

Ingeniør L.A. Duus Hansen's arkiv. (5556)

Helsingør Bymuseum

»Plan for arbrudelse af tyske telefoner« (AK 12).

AVISER OG TIDSSKRIFTER:

Brigadebladet

nr. 2 maj 1973. J.J. Westrup, »Brigaden set fra Helsingør«.

Frederiksborg Amts Avis

10. februar 1980. »Han er ganske hamløs, sagde Gestapomændene«. (Iver Hasselbalch) 30. november 1980. Aktuelt portræt, læge C.U. Jessen.

Helsingør Dagblad

9. maj 1945. »Jeg har ansvaret for 200 stikkeres henrettelse«. (Harald Petersen) 13. juni 1945. »Tysk fabrik for fjernstyrede torpedoer i Helsingør«.

Helsingør Socialdemokrat

2. juni 1945. »Krigens mest fantastiske historie i Helsingør«. (Karl Otto Bakowski).

Samrådet

nr. 3 1970. Helge Klint, »Rädda Danmark«.

Skånska Social-Demokraten

29. maj 1945. »Tyskarna på Kronborg siktade på Hälsingborg«.

BERETNINGER og SAMTALER:

Harpsøe, E. V. - beretning 1978 (H. A. Bengtsen)

Larsen, Thormod - beretning 1968 (Helsingør Bymuseum)

Mathiasen, Emanuel - samtale 6. dec. 1980 (B. Hansen)

Petersen, Aksel - samtale 15. juli 1980 (B. Hansen)

Povlsen, Ejner - beretning 1977 (H. A. Bengtsen)

LITTERATUR:

Bengtsen, Henrik Arendsdorf: »En undersøgelse af modstandsorganisationerne i Helsingør 1940-45«. Utrykt speciale fra Københavns Universitet. 1979.

Faldne i Danmarks Frihedskamp 1940-45. Red: Ib Damgaard Petersen. København 1970.

Friberg, Göte: »Stormcentrum Öresund« krigsårene 1940-45. Stockholm 1977.

Herrlin, Folke: »Spännande uppdrag« i: »Taggtrådkust« Hälsingborg u.å. (1970)

Holst, Tage Fischer: »Gør hvad du ikke tør«. København 1965.

Hæstrup, Jørgen: »Hemmelig Alliance«. København 1959.

Jacobsen, Frode: »I Danmarks Frihedsråd«. København 1975.

Jung-Jensen, Poul: »Den afgørende »gnist« kom fra Luften« i: »Da Danmark kaldte«. Bogen om modstandsbevægelsen, skrevet af aktivister. Odense 1946.

Klint, Helge: »Efterretningstjenesten og hærens illegale transporttjeneste«. København 1977.

Lorain, Pierre: »Armement Clandestin«. Paris 1972.

Otterstrøm, Stig: »Överflygningarna« i: »Taggtrådkust« Hälsingborg u.å. (1970)

Petersen, Aksel: »Helsingør og de illegale transporter« i: »Jul i Helsingør«. Red: Sten Strube. Helsingør 1945.

Rapport fra Helsingør militære Byledelse til Sjællandsledelsen. (dupl.) Helsingør 1945.

Rapport fra »Speditøren«. København u.å. (1945)

Reilly, Robin: »The sixth Floor«. London 1969.

Schjødt-Eriksen, Svend: »En udsat post«. København u.å. (1976)

Et værk at ganske særlig karakter er »Karen Kurér«. En børnebog af Estrid Ott (Branners forlag. København 1945) om en gymnasiepiges oplevelser i Helsingør under besættelsen. Skrevet som fiktion - dog indeholder den en forbløffende mængde historisk korrekte oplysninger.

Noter og henvisninger:

- ¹ Helsingør Socialdemokrat, 2. juni 1945.
Aksel Petersen: »Helsingør og de illegale transporter«. Også for det følgende.
- ² Helsingør Dagblad, 9. maj 1945.
- ³ Frode Jacobsen, Vol. II s. 115.
- ⁴ Samtale med Aksel Petersen, 15. juli 1980.
- ⁵ »ØT«s arkiv.
- ⁶ Thormod Larsen's beretning.
- ⁷ Ingeniør Harpsøe's beretning.
- ⁸ Frihedsmuseets arkiv: Efterretningstjeneste. I arkivet findes et foto af fjernskriveren. Delene fra det primitive arrangement findes på Dansk Post- og Telegrafmuseum.
- ⁹ Fjernskriveren blev den 12. maj 1945 fundet i Nyropsgade 17, København, hvor det tyske kriminalpoliti havde haft kontor.
- ¹⁰ Helsingør Dagblad, 13. juni 1945.
Skånska Social-Demokraten, 29. maj 1945.
- ¹¹ Bakowski's melding af 1. januar 1945. Modtaget 3. januar af Ejnar Andersen, Helsingborg. ØT's arkiv.
- ¹² Denne oplysning er givet af en efterretningsofficer i 1945. Hvem denne officer var, huskes ikke mere.
- ¹³ Folke Herrlin, s. 51.
- ¹⁴ Ejner Povlsen's beretning. Usigneret brev til Ejnar Andersen, Helsingborg, 14. september 1944. ØT's arkiv.
- ¹⁵ Stig Otterström, s. 55.
- ¹⁶ Rapport til Sjællandsledelsen. Harpsøe's beretning. Brev til Ejnar Andersen, Helsingborg, 28. oktober 1944 fra »Georg Jensen« alias Aksel Petersen. ØT's arkiv.
- ¹⁷ Et stykke af styretråden findes på Frihedsmuseet.
- ¹⁸ Henrik Bengtsen, s. 75.
- ¹⁹ Helsingør Dagblad, 13. juni 1945.
- ²⁰ Helge Klint: »Rädda Danmark«.
- ²¹ Folke Herrlin, s. 51-53.
- ²² Brev fra Ejnar Andersen til aflytningsgruppen. 15. december 1944. ØT's arkiv.
- ²³ Melding fra aflytningsgruppen til Ejnar Andersen. 19. december 1944. ØT's arkiv.
- ²⁴ Rapport fra aflytningsgruppen til Ejnar Andersen. 28. december 1944. ØT's arkiv.
- ²⁵ Rapport med alle mødedeltagernes navne, til Ejnar Andersen. 8. januar 1945. ØT's arkiv.
- ²⁶ Ibid.
- ²⁷ Meddelelse fra Ejnar Andersen til aflytningsgruppen. 18. januar 1945. ØT's arkiv.
- ²⁸ Meddelelse fra »Bidstrup« i Stockholm til Ejnar Andersen. 14. februar 1945. ØT's arkiv.
- ²⁹ Ibid. og Frederiksborg Amts Avis. 30. november 1980.
- ³⁰ Brev fra »Bidstrup« via Ejnar Andersen til »Jess«, (læge C.U. Jessen) 18. februar 1945. ØT's arkiv.
- ³¹ Ibid.

- ³² Rapport til Sjællandsledelsen (DS-kompagniet).
- ³³ Samtale med Emanuel Mathiasen. 6. december 1980.
- ³⁴ Public Record Office. (Air-Ministry 22-26) London (Department of Documents: Gestapo-HQs in Denmark) London. Engelsk litteratur om 2. Tactical Bomber Group nævner ikke planen.
- ³⁵ Poul Jung-Jensen. Frode Jacobsen, Vol. II s. 139.
- ³⁶ Robin Reilly, s. 126 og s. 167.
- ³⁷ Brev til aflytningsgruppen til Ejnar Andersen. 19. december 1944. ØT's arkiv.
- ³⁸ Brev fra aflytningsgruppen til Ejnar Andersen. 10. januar 1945. ØT's arkiv.
- ³⁹ Helsingør Socialdemokrat, 2. juni 1945. Brev fra »Speditøren« til Ejnar Andersen. 18. januar 1945. ØT's arkiv.
- ⁴⁰ Se note 9.
- ⁴¹ Helsingør Socialdemokrat, 2. juni 1945.
- ⁴² Helge Klint. »Efterretningstjenesten« s. 142-43.
- ⁴³ Svend Schjødt-Eriksen, s. 85-87.
- ⁴⁴ J.J. Westrup.
- ⁴⁵ Svend Schjødt-Eriksen, s. 86. Ejner Povlsen's beretning. Planerne for afbrydelserne i Helsingør Bymuseum.
- ⁴⁶ Rapport fra »Speditøren«, s. 16-17.
- ⁴⁷ Tage Fischer Holst s. 38-39.
- ⁴⁸ Frederiksborg Amts Avis, 10. februar 1980.
- ⁴⁹ Tage Fischer Holst, s. 38-39.
- ⁵⁰ Ibid. s. 48-49.
- ⁵¹ Om fru Agnes Andersen, se: Faldne i Danmarks Frihedskamp, s. 23.
- ⁵² Tage Fischer Holst, s. 49-50.
- ⁵³ Brev fra »Meyer« i Stockholm til Duus Hansen. 21. september 1943. Duus H. arkiv.
- ⁵⁴ Brev fra Duus Hansen til Turnbull i Stockholm. 24. november 1943. Duus H. arkiv.
- ⁵⁵ Telegram fra Hollingworth til Duus Hansen. 5. februar 1944. Duus H. arkiv.
- ⁵⁶ Lorain, s. 90-93. S-Phone type 13/Mk IV. Sendefrekvens: 337 Mhz - modtagefrekvens: 380 Mhz. Udgangseffekt: 0,1-0,2 watt - rækkevidde: 8-10 km. Dim: 195 x 105 x 48 mm. Vægt: 1 kg. Totalvægt af udstyret: 7 kg, incl. 7 tasker med bl.a. 2 stk. nikkel-cadmium akkumulatorer. S-Phonen var oprindeligt konstrueret til navigation og samtale med anflyvende maskiner til modtagelsen ved våbenedkastninger. Dipol-antennen bruger operatørens krop som reflektor.
- ⁵⁷ Telegram fra London. 31. marts 1944. Duus H. arkiv.
- ⁵⁸ Se note 55.
- ⁵⁹ Telegrammer fra London til Duus Hansen. 8. juni - 15. juni - 20. juni 1944. Duus H. arkiv.
- ⁶⁰ Telegram fra Duus Hansen til Hollingworth. 10. august 1944. Duus H. arkiv.
- ⁶¹ Telegram fra Hollingworth til Duus Hansen. 27. december 1944. Duus H. arkiv.
- ⁶² Hæstrup, s. 111.
- ⁶³ Se note 61.
- ⁶⁴ Tage Fischer Holst, s. 81
- ⁶⁵ Hæstrup, s. 111-112.
- ⁶⁶ Rapport til Sjællandsledelsen.

Helsingør i maj 1945

Af Henrik A. Bengtsen

Frihedsbudskabet

Den 4. maj 1945 lød frihedsbudskabet i BBC's ordinære 20.30 radioavis til Danmark. Der blev glæde og hektisk travlhed blandt byens indbyggere; mørklægningsgardinerne blev rullet op, vinduerne åbnet og det længe ventede budskab blev spredt med lynets hast i byen. Biograferne blev hurtigt affolket, kirkeklokkerne begyndte at kime, og gader og stræder fyldtes med glade og opstemte mennesker, som langsomt sivede op mod torvet. Borgmester Peder Christensen holdt en lille tale, folk tændte lys i vinduerne, festede, dansede, sang og jublede. »Det blev en glædens nat«.

Illegale kredse

Også i illegale kredse blev der travlhed. Modstandsfolk hastede mod aftalte mødesteder, fik udleveret våben, armbind, hjelme, og gjorde sig klar til at iværksætte den militære byledelses dispositioner med hensyn til afspærringer, bevogtning, anholdelser m.m., med virkning fra kapitulationens ikrafttræden kl. 8.00. Glæde, travlhed og ængstelse.

Den 4. maj

»DA BUDSKABET OM DANMARKS BEFRIELSE KOM TIL HELSINGØR«.

»De har kapituleret råbte fyren ganske ubehersket og helt blotet for den åndelige blufærdighed, der ellers kendetegner denne aldersklasse. I villahaverne....glider det ene flag efter det andet op ad den hvide flagmast...og inde fra stuerne hører man tonerne af »Kong Kristian«...Aldrig har man set så mange folk på Stengade...der er en trængsel uden lige, men både store og små puf modtages med elskværdighed og smil...levende lys dukker frem i det ene vindue efter det andet; de kaster deres varmende skær ned over de mange ansigter på gaden...En torpedobåd, tilhørende en fremmed magt, er i dette øjeblik ved at stikke til søs. Hundrede af øjne følger den i værdig stilhed...I virkeligheden har man aldrig før i Helsingør set et sådant folkeliv...Som ved en fælles overenskomst strømmer mængden ned gennem Stengade og Hovedvagsstræde op mod Axeltorv...Det forlyder, at borgmester Christensen, vor egen kong Peder, vil tale til sine undersåtter... Vi kan tage modgang og glæde, og vi kan hævde rettens vej, lad os ønske hinanden tillykke, og udbringe et leve for gamle Danmark«...¹

Wiibroes Bryggeri

Mangelen på våben

En plan

I løbet af natten til den 5. maj iværksatte den militære byledelse, der bestod af orlogskaptajn J.J. Westrup, civilingeniør Kristian Engelsen og direktør N.A. Sørensen, de operationer, som igennem måneder nøje var planlagt. Hovedkvarteret blev opslået på Wiibroes Bryggeri, hvortil også en del våben var ankommet den 4. Byledelsen kunne mønstre ca. 170 mand under våben. Hovedparten af våbene var fordelt blandt 0-grupperne, idet den på landsplan meget omdiskuterede skæve våbenfordeling, også slog igennem i Helsingør. Men manglen på våben i dagene op til kapitulationen var et stort problem, som kunne føre til vanvittige planer, hvilket følgende i byledelsens rapport vidner om².

»Efter 1. maj, hvor man kunne forvente, at tyskerne ville kapitulere, medens englænderne endnu stod i Tyskland, traf man foranstaltninger til, at modstandsstyrkerne eventuelt kunne foretage afvæbning. Da man før den 4. maj kun havde 70 mand under våben, lagde man en plan, der gik ud på en successiv afvæbning, således at 70 mand afvæbnede 1. kompagni, og førte dette til Folkeskolen, hvorefter 150 frihedskæmpere bevæbnedes fra 1. kompagni og deltog i afvæbningen af den næste kompagni, samt af bevogtningen af det første og så fremdeles. Samtlige kompagnier ville kunne samles på Folkeskolen, medens kasernerne tømtes for våben.

Stengade den 5. maj 1945.

Man venter spændt på, at de første soldater fra Den danske Brigade ankommer til Helsingør, den 5. maj kl. 11.

Armbind

Denne plan medførte, at man uddelte armbind også til frihedskæmpere, som ikke havde våben, hvilket var et brud på den i delingsførerinstruksen givne regel desangående, og har muligvis givet anledning til udtalelser om »sidste dages hellige«. Det skal for fuldstændigheds skyld anføres, at de selvsagt kun blev givet til de, der i forvejen var i grupperne, og instrueret i våbenbrug«.

DS-kompagniet

Den 4. maj kl. 20 var styrkefordelingen: A-kompagniet: 294 mand, 01-kompagniet: 264 mand og 02-kompagniet: 137 mand. At DS-kompagniet (Dansk Samling og Terrænsportsforeningen) ikke stod opført i styrkefordelingen skyldtes, at flere af DS-kompagniets ledere i foråret var blevet arresteret, og byledelsen havde derfor mistet kontakten til de enkelte gruppedannelser. Denne problematik vil blive udførligt behandlet i en senere artikel.

4/5 kl. 20.45:

Tilbage til natten mellem den 4. og 5. maj, hvorom Westrup i byledelsens dagbog bl.a. beretter: »....

Ved meddelelsen i radioen om kapitulationen, etableredes »alarmberedskab« for ubevæbnede grupper, og gruppevis »spredt fordeling« for bevæbnede... hovedkvarteret på Wiibroes Bryggeri ... var etableret kl. 21.15; samtidig gik byledelsen til møde hos borgmesteren .. (vedr. kontakt med den tyske kommandant)

kl. 24.00:

Konference med borgmesteren i hovedkvarteret om situationens videre udvikling... besluttede at afvente begivenhedernes videre udvikling, så meget mere som tyskerne opretholdt orden i gaderne med stærke patruljer, dog uden på nogen måde at provokere. beordres »alarmberedskab« for alle grupper..

5/5 kl. 01.00:

kl. 04.00:

ophørte tyskernes patruljer gaderne.

- kl. 05.00: Byledelsen samlede atter på Wiibroes Bryggeri, men flyttede
kl. 06.00: til politistationen...
- kl. 07.00: ...ordre til gruppevis »spredt fordeling« med samling på Politi-
kl. 08.00: torvet og etablering af en ring omkring byen fra samme tids-
punkt...nemlig en og to grupper ved hver af de 6 udfaldsveje med
2-5 automatvåben hvert sted samt revolvere. Mellem vejene eta-
bleredes gående patruljer med karabiner...
- kl. 06.45: fordeltes resten af MP'erne og ammunitionen, der i nattens løb
var lastet på forskellige biler indenfor bryggeriets område.
- kl. 07.50: ...udsattes..to poster ved hvert af værkerne... (Herefter beskæf-
tiger dagbogen sig indgående med problemerne omkring briga-
dens ankomst, men enkelte andre begivenheder skinner dog i-
gennem).
- kl. 08.50: ...havde man afvæbnet de tyske poster ved færgelejet...
- kl. 09.00: besattes havnen med 15 bevæbnede mand og 50 ubevæbnede til
afspærring. Umiddelbart efter kl. 8 påbegyndtes stikkeraktionen
i henhold til de samtidig oplæbete plakater af politiet og fri-
hedskæmperne i forening. De første arrestanter indbragtes lidt
før kl. 9.
- kl. 11.30: ...var spærringen fuldt etableret på alle tilførselsveje.
ankom de første styrker af Den danske Brigade.. Om formidda-
gen inddrog de ved værkerne udsatte poster og indgik i de
grupper, der var stillet til rådighed for politiet til arrestationer...
- kl. 15.00: var Bylederen til møde med den tyske major på den Krogske
Gård, hvor bataillonens havde hovedkvarter. Situationen i almin-
delighed drøftedes, og man var enig om, at situationen i virkelig-
heden var overordentlig uholdbar med 3 forskellige bevæbnede
styrker under våben, alle med fingeren på aftrækkeren, og man
var enig om, at det for alle parter gjaldt om at holde hovedet
koldt for at undgå episoder. Bylederen meddelte, at grosserer
Hans Lund var udnævnt til forplejningschef, således at alle for-
plejningsspørgsmål for tyske militær styrker, lazaretter og flygt-
ningelejre sorterede under denne, at ingen indkøb eller lignende
måtte foretages af tyskerne uden om forplejningschefen. Endvi-
dere gaves der majoren oplysning om den iværksatte aktion mod
landsfjenderne, og at denne kun var rettet mod danske stats-
borgere. Majoren tog forbehold overfor danske statsborgere,
som var wehrmachtsangehörige eller wehrmachtsfølge. Bylede-
ren protesterede, men da forholdene ikke var afklaret gennem
ordrer fra englænderne, kom der ingen afgørelse, og tyskerne
ville modsætte sig forsøg på anholdelse af sådanne.
- De tidligere Gestapo hovedkvarterer »Wisborg«, »Sveahus«
og »Libanon« overtoges af Frihedsbevægelsen sammen med vil-

*Medlemmer af den militære byledelse og frihedsrådets lokalkomite på inspektion ved Sdr. Strandvej efter 5. maj. Fra venstre ses civilingeniør Kristian Engelsen, A-grupperne, orlogskaptajn J. J. Westrup, den militære byledelses øverstkommanderende, lærer Arne Rohde, Frit Danmark og DKP og kordegn Åge Christensen, Dansk Samling.
(Mogens Nielsen)*

laen »Sundeved«, der ligeledes havde været brugt af tyskerne, og i løbet af aftenen bragtes 68 anholdte personer som internerede til »Wisborg« og »Sveahus«. De havde foreløbig været anbragt i retssalen.

Eftermiddagen forløb iøvrigt med mange mennesker på gaden, der overværede de talrige arrestationer, og stemningen var præget af nogen nervøsitet.

Begejstringen

Aviserne i befrielsesdagene er fyldt med stemningsmættet stof; beretninger om brigadens ankomst, talerne, de flagsmykkede gader og den vildt begejstrede menneskemængde. »På det tidspunkt var havnepladsen et bølgende menneskehav. Børn og voksne svingede Dannebrogflag, engelske og amerikanske flag, og nogle sang fædrelandssange. På slaget 8 hejstes fredsflaget på de tyske torpedobåde i havnen, og samtidig gled Dannebrog til tops overalt i byen... Færgen ankom først mellem kl. 10 og 11, og den var da ledsaget af en mængde fiskerbåde.. og da de gik i land i Helsingør, mødte der dem en enestående velkomsthyldest. Der opløftede sig et - ja bogstaveligt talt - ramaskrig, og hvis ikke modstandsbevægelsens folk havde dannet solid kæde, ville man have maset soldaterne... En mængde rørende optrin fandt sted. Man så en morlille fare løs på en ung mand med stålhjelm for at omfavne ham, men ved denne manøvre fik stålhjelm den lille dames hat til at kæntré. Lige til aften gentog scenerne sig, hver gang der ankom nye skibe...«³

Hyldest

Private breve

I private breve kan man læse om de umiddelbare reaktioner, og den store glæde og stolthed: »Lørdag morgen var vi oppe kl.

6... vi har aldrig oplevet at se så mange glade mennesker som på denne dag, overalt vrimlede det med frihedskæmpere, byen var festsmykket, alle havde flag enten i hånden eller i knaphullet, og alle ønskede hinanden tillykke. Kl. 11 var vi nede ved havnen... og modtog den danske brigade... Et stolt syn var det at se de mange skibe stævne ind mod vor havn. Først kom Axel Larsen og Rønne, pr. criss-chraft, dernæst en svensk torpedobåd med folk ved kanonerne. De tog en vending i havnen for at se om alt var roligt og gik så ud igen. Forinden havde de smidt en tågebombe i Øresund for at dække invasionsflåden. Da tågen lettede, dukkede ca. 15 skibe frem med »Holger Danske« i midten, .. det var et syn man aldrig glemmer. Brigaden stillede så op til parade, og borgmesteren holdt en bevæget tale for dem...«⁴

Oplevede lidt af
hvert

At stemningen var overordentlig høj, og at man virkelig kunne opleve lidt af hvert hvis man var på stikkerne, giver følgende uddrag af et brev fra en 10- og en 14-årig pige en ide om: »..det var en stor dag, da alle de danske soldater, vendte hjem fra Sverige. De stod i geled, og så kastede de cigaretter, bolsjer, flødekarameletter og chokolade fra Sverige hen til folkene, der stod og så på dem. Jeg fik fat i en æske chokolade med 13 stk. i. Den dag var der desværre en hel masse af familien oppe hos os, så jeg blev nødt til at give dem lidt med...Jeg fik også fat i en pk. cigaretter og et stk. chokolade, så fik jeg ikke mere, men det syntes jeg også var meget. Jeg tror ikke, det var alle der fik så meget«.

Slik

Der blev »øvet«

»Du kan tro, der er sket meget heroppe. Der er blevet arresteret stikkere, tyskertøse og Hipo-folk. Du kan tro det var sjovt at se, når frihedskæmperne kom med de arresterede. Folk stod tæt sammen på fortovet udenfor politistationen og langt ud ad Stengade for at se, når frihedskæmperne kom med tøsene; så blev der »øvet« og råbt højt, så trommehinderne var ved at springes. Gerda »møjhakke« var en af de første, der blev arresteret, og da hun blev ført henad gaden, var der en dame der for frem, og gav hende sådan et spark i enden, at hun fløj et langt stykke henad gaden. Mange af de arresterede blev bombarderet med rådne æg, flødeskum og spytteklatter. Der var desuden en, der fik en lagkage til 8 kr. lige i synet... En aften jeg stod henne ved politistationen kom der nogle vogne kørende derind, og nogle frihedskæmpere sprang af medens en hel masse mænd, som stod oppe i den ene vogn, bagefter blev kommanderet ned. De havde hvidmalede stålhjelme og røde kors bind på; det var Hipo-mænd, som havde forklædt sig. Der er mange tøse, som endnu ikke er taget, de har gemt sig hos tyskerne; bl.a. xx som er

Et spark bagi

Hipo

Ved »Wisborg« den 5.-6. maj. Det talstærke opbud af bevæbnede modstandsfolk skulle ikke kun passe på arrestanten, men også beskytte ham mod menneskemængdens selvjustits.

»Wisborg«

fast feltmadras ude på Højskolen, og kun har lotteuniform på! Jeg har været ude ved »Wisborg« et par gange og set, når landsforræderne har gårdtur. Så går de langsomt rundt om barakken i en halv time. Nu får de ellers lov til at bestille noget. Kællingerne skal skrubbe gulve, og de bliver kørt forskellige steder hen for at gøre rent efter tyskerne. I går skulle mutter Solder pudse en bil, som stod i haven nær ved vejen, medens to frihedskæmpere stod og passede på hende. Da hun var færdig, blev hun til folks jubel kommanderet til at pudse den om, fordi den ikke var godt nok pudset«⁵.

Befrierne

Dele af Brigaden samledes med materiel og forplejningstjeneste på Akseltorvet, hvor menneskemængden flokkedes omkring befrierne. Der var kys og kram til pigerne, almindelig uddeling af cigaretter, rigtig chokolade og flødekarameller til børnene.

Situationen var uholdbar

Dagen og natten forløb uden nævneværdige sammenstød og uroligheder, men den ophidsede og nervøse stemning varslede om problemer de følgende dage, eller som Westrup havde udtrykt det »...situationen...var overordentlig uholdbar med tre forskellige styrker under våben, alle med fingeren på aftrækkeren«. Søndag den 6. maj prægedes af rygter om de frygtede og svært bevæbnede Hipo-biler, som skulle køre rundt i Nordsjælland. Der etableredes meget skarp bevogtning omkring havnen, og foran Brigadens skibe var der posteret svært bevæbnede poster på begge sider af kørebanen, hvor helsingørborgerne promenerede i det gode vejr⁶.

Bevogtningen forøges

For at gøre det umuligt for almindeligt upansrede biler at forcere spærringerne omkring byen, forøgedes bevogtningen, der i

forvejen var på 60 mand, til 85 mand med maskinpistoler.

Indkvarteringen

Hovedparten af den 5000 mand store brigade og en mængde biler og våben var i løbet af natten bragt over Sundet. Natten tilbragte tropperne indkvarteret rundt omkring i byen. Sent på formiddagen forlod hovedstyrken Helsingør og marcherede mod København.

Mødet på Akseltorvet

Ved 16-tiden afholdtes et politisk møde på Akseltorvet, og mødet var næppe begyndt, før en mand sprang op og meddelte, at der var Hipo-folk på gaderne, samt at belægningen på Kronborg havde gjort oprør. Der herskede i nogen tid forvirring, indtil man blev klar over, at det hele skyldtes rygter. Folk samledes igen for at høre Sigurd Schytz, Westrup, skibsbygger Sv. Åge Jørgensen og borgmesteren, men tilhørerskaren var svundet betydeligt ind. Provokationen på Akseltorvet skabte en urolig, nærmest panisk stemning i byen, idet der til stadighed hørtes enkelte skud i det fjerne⁷.

Afløsning

Transport af anholdte på gaderne måtte i løbet af søndagen forbydes, og der blev givet ordre til, at anholdte skulle bringes ind i nærmeste hus, og der afvente udrykningsvogn til transport til politistationen. Der var forefaldet enkelte episoder med tilskuers forulempning af anholdte. »Kl. 19 var frihedskæmperne til afløsning på Politortorvet, og det indskærpedes her frihedskæmperne at bevare den yderste koldblodighed under de forhåndenværende forhold, samt ikke at lade sig provokere til meningsløs skydning, såfremt der mod forventning skulle vise sig snigskytter i byen. Der indførtes derefter den ordening, at ingen måtte bære våben på gaderne«, når de ikke var i tjeneste⁸.

Skyderi ved havnen

Under mønstringen hørtes pludselig skyderi fra havnen, og Westrup beordrede et eventuelt forsvar af politistationen. På havnen havde en tysk bil med fem personer passeret en post uden at standse. Vognen blev beskudt, besvarede ilden, hvorefter alle poster på havnen beskød vognen. Dette fik samtidig tyske soldater på Kronborgsiden til at gå i stilling. 3-4 mand krøb op i værftets østlige kran, og åbnede ild mod skibene. Da bylederen fra politistationen kom ned på trekanten for enden af Stengade, var skydningen »almindelig og ret forvirret«. Der blev sørget for ambulance, og de sårede tyskere fra bilen blev bragt på hospitalet. Skydningen tiltog kort tid efter i styrke, bl.a. blev værftets kran beskudt med en 20 mm rekyl-kanon, og da bylederen frygtede, at den tyske kommandant ville lade sine 2000 mand infanteri rykke ud, besluttede han at kontakte denne. Ved Westrups ankomst til kommandantens hovedkvarter - den Krogske Gård - var kompagniet i alarmberedskab, klar til at rykke ud,

Bragt på hospitalet

Kommandantens hovedkvarter

	men Westrup foreslog kommandanten, at de to i fællesskab skulle køre til havnen, og forsøge at stoppe skydningen.
Rygterne	Stemningen i byen nærmede sig kogepunktet, da der samtidig kom melding fra det tyske kompagni på den Internationale Højskole, at det også blev beskudt. Rygterne svirrede i byen. Hipo havde stormet politistationen! Der blev ringet fra Hørsholm, Holte og Tikøb, og forespurgt, om man skulle komme til hjælp. »Projektilerne fra forpostbådene mod kranen passerede videre mod Olai Kirke og videre, og landede på Polititorvet, hvilket bibragte de derværende frihedskæmpere... det indtryk, at de blev beskudt fra kirken, hvorfor de selv sagt skød igen. Disse projektiler har så formentlig gået samme vej tilbage, og ramt de tyske forpostbåde, der har ment sig beskudt af brigadens skibe« ⁹ .
Hvem skød på hvem?	
Hvad to børn oplevede	»Søndag aften stod (vi) henne ved politistationen. Pludselig kom folk fra Stengade styrtende henad Sct. Annagade, hvor vi stod. Vi løb først til den ene side, og så til den anden side, der var nemlig ingen porte, der hvor vi stod, og vi kunne ikke løbe forbi kirkepladsen, for oppe i kirketårnet sad en Hipo-mand og skød ned på gaden og over på Polititorvet, hvor vi nu løb over. Frihedskæmperne og de danske soldater lå fladt ned på gaden i dækning bag nogle biler og besvarede ilden. Det var et helt under at vi ikke blev ramt, for kuglerne fløj os omkring ørerne. Vi kom så ind på politistationen, hvor vi skulle smide os ned på gulvet, fordi vi kunne risikere, at der blev skudt ind gennem vinduerne. Da skyderiet var holdt op, blev (vi) fulgt hjem af et Føl, fordi vi boede nede ved havnen« ¹⁰
Renset for folk	Da Westrup og den tyske kommandant ankom til havnen, var brigadens skibe ved at lette, og skydningen indstillet. Helsingørs gader var rensed for folk, og da det samtidigt var ved at blive mørkt, »beslutede byledelsen helt at inddrage patruljerne i gaderne for at undgå episoder, og man nøjedes med i løbet af natten lejlighedsvis at lade byledelsen personligt gå gennem gaderne. Natten forløb roligt« ¹¹ .
Tabene	»Den aften blev der dræbt tre tyske soldater og såret syv, hvoraf den ene senere er død. Der blev ikke dræbt nogen danskere, men en dansk mariner blev skudt i benet, og en dreng fik svedet bukseenden« ¹² .
Politiet overtager patruljeringen	Fra mandag den 7. indførtes politipatruljer i gaderne, og frihedskæmperne blev herefter udelukkende brugt til bevogtning af havnen, færgeløbet og lazaretterne.
Hverdag igen	Helsingør Dagblad refererer den 7. maj, udover det lokale stof, Kongens og statsminister Buhls radiotaler. Endvidere er

der en artikel af ministeren for særlige anliggender, Mogens Fog, som fortæller om modstandskampens opståen. Kosmorama spillede meget apopros »En ny dag gryer«, mørklægningsbestemmelserne blev med øjeblikkelig virkning ophævet, og en handlende reklamerede: »Mørklægningen er slut, lad Deres rullegardiner påmontere lyst papir«.

For at undgå, at modstandsbevægelsen skulle blive underbe-
mandet i tilspidsede situationer, etablerede den militære byle-
delse indtil den 9. maj fem vagtstuer fordelt over byen, hver med
otte bevæbnede mand. To biler med tre bevæbnede mand i hver
patuljerede byens yderdistrikter om natten, indtil ringen om
Helsingør hævedes den 15. maj.

Omkring 100 frihedskæmpere blev de følgende to måneder
udtaget til vagttjeneste med fast løn, men for hovedparten var
det hverdag igen¹³.

TYSKERNES HJEMSENDELSE

Byledelsens nye
opgaver

Med tyskernes kapitulation overgik der en mængde administra-
tive opgaver til den militære byledelse. Byledelsen var i bund og
grund en militær instans, og alle de civile opgaver der allerede
den 5. maj blev presset ned over hovedet på den, kom som noget
af en overraskelse for lederne. Ikke blot skulle der udarbejdes
regler for tyskernes færden udenfor deres kaserner, men hele
forplejnings- og indkvarteringsproblemet overgik samtidigt til
danske hænder. Hertil kom de dispositioner, som er beskrevet i
det foregående.

Forbud mod at
handle i danske
forretninger

Det blev allerede den 5. maj på det strengeste forbudt tysker-
ne at handle i danske forretninger. Overtrædelse ville medføre,
at både tyskerne og de danskere, der eventuelt virkede som
mellemmand, ligesom forretningens indehaver, ville blive dra-
get strafferetsligt til ansvar¹⁴.

Forplejning

Der blev oprettet et forplejningskontor og en forplejningsstation
i Svingelpport 7, hvis opgave det var at levere varer både til den
tyske værnemagts belægninger, lazaretterne, opsamlingssteder-
ne for flygtningene og frihedsbevægelsen. Westrup udnævnte
grosserer Hans Lund fra Lund & Rasmussen til forplejnings-
chef¹⁵.

Tyskerne forlader
byen

I løbet af de første befrielsesdage samledes hovedparten af de
tyske soldater på den Internationale Højskole, og den 7. maj
afgik størstedelen af tropperne fra Helsingør. Marinens skibe var
allerede da afgået. Herefter var kun Kronborg endnu på tyske
hænder indtil den 16., hvor en engelsk officer og 12 menige

Tyske soldater på march hjem den 7. maj. Det meste af den militære udrustning var blevet efterladt og erstattet af madvarer og tæpper, hvilket dog blev konfiskeret ved grænsen.

Lastet til
bristepunktet

»besatte Kronborg på en time«, og borgen overdroges til de danske frihedskæmpere¹⁶.

De tyske tropper var ved afmarchen fra Helsingør fuldt lastede med fødevarer, daglige fornødenheder, tæpper og tøj. Situationen i hjemlandet var dem bekendt. Det vakte stor forargelse, at modstandsbevægelsen tillod, at soldaterne medbragte alle disse tyvekoster, men den tyske overmagt var for stor til en diskussion om emnet. Da det kom til stykket, blev det alligevel kun igennem Danmark soldaterne fik glæde af den vældige oppakning, idet de, af englænderne, ved grænsen blev ribbet for alt - incl. deres våben. Kun officererne fik lov til at beholde deres håndskydevåben til marchen igennem Tyskland.

Oprydningsarbejdet

Der forestod et enormt oprydningsarbejde i de tyske soldaters indkvarteringssteder, som den 7. maj er opgjort til: »Den Krogske Gård«, Den Internationale Højskole, Teknisk Skole, »Lundegården«, Kronborg, »Stella Maris«, »Hotel Scandia«, barakker på Grønnehave, »Wisborg«, »Sveahus« og »Libanon«. Hertil kom lazaretterne på »Marienlyst« og på Folkeskolen.

Lazaretterne

I krigens sidste halve år var »Marienlyst« og skolen ved Marienlyst Allé blevet omdannet til tyske lazaretter, hvor der var indkvarteret over 1500 mand med stabslæger, lotter og sygeplejersker. Kirkegården blev benyttet til tyske begravelser mandag og fredag¹⁷.

Det var en langsommelig sag at få afviklet lazaretterne, og i begyndelsen af august var der stadigvæk ca. 200 sårede tilbage på »Marienlyst«. En endelig rømning trak i langdrag, og hertil kom, at de beslagnede bygninger ikke blev frigivet af overkommandoen¹⁸.

Flere flygtninge til byen?

Rygterne gik, »at der skulle komme nogle tusinde flygtninge til Helsingør. -Er det rigtigt, spurgte vi borgmester Peder Christensen. -Alle de bygninger der ikke er frigivet, lyder svaret, disponeres der stadigvæk over fra overkommandoens side, og vi får kun besked om i forvejen, hvad der kommer og hvornår. Der er ikke tale om andre tilflytninger end de daglige. Der kommer og rejser stadig flygtninge. Jeg får stadig henvendelser fra skolemyndighederne og befolkningen. Forældrene kan ikke forstå, at skolerne ikke kan frigives, når de ikke er fuldt belagt. Det forstår vi andre sådan set heller ikke, men vi har kun at adlyde ordre¹⁹.

Flygtningeproblemet

I Helsingør var der i begyndelsen af september kun frigivet ganske få bygninger, og »Lundegården«, Folkeskolen, Højskolen, Teknisk Skole, »Wisborg«, »Libanon«, »Sundved« og »Sveaehus« var stadigvæk belagt.

I midten af maj var der omkring 10.000 flygtninge og sårede i Helsingør politikreds, og efterhånden som de sårede blev transporteret til Tyskland, blev der indkvarteret flygtninge på lazaretterne. Flygtningene stammede hovedsageligt fra det østlige Tyskland og det vestlige Polen, og de var under allieret jurisdiktion. I oktober ankom der 3000 flygtninge til Amtet, og de fordeltes bl.a. i Hornbæk, på »Marienlyst« og på den »Krogshke Gård«. »Marienlyst« modtog i løbet af de kommende måneder flere flygtninge, og ved årsskiftet var der indkvarteret ca. 1500 på hotellet²⁰. Flygtningene vedblev at være et problem helt til 1947.

Arrestationslisterne

ARRESTATIONER OG DOMME

På grundlag af de lister som i vinteren 1945 var udarbejdet af frihedsrådets lokalkomite, og trykt i de illegale blade, blev der i dagene fra den 5. til den 13. maj interneret ialt 228 personer i Helsingør, som frihedsbevægelsen, efterhånden som linierne i den nye lovgivning vedrørende landsforrædderisager tegnede sig tydeligere, så kunne gå over til en nærmere sortering af. Efter den 13. maj henhørte alle arrestationerne under politiet²¹. »Cirkulære af 23.2.1945 fra Danmarks frihedsråds arrestationsudvalg blev af byledelsen fortolket således, at der skulle en politibetjent med hver patrulje, som foretog arrestationer. Dette praktiseredes også i langt de fleste tilfælde, kun hvor ganske særlige forhold talte for det, blev arrestationerne foretaget uden medvirken fra politiet. Således var det i de fleste tilfælde nødvendigt for gadepatruljerne, der udelukkende bestod af frihedskæmpere, at foretage arrestationer af feltmadrasser og lignende, som folk ellers ville have lynchet....

Arrestationspatruljerne

Blanketter

Da man de første dage havde fået nogle arrestanter indbragt

Svært bevæbnede modstandsfolk fører tyske sympatisører til Polititorvet d. 5. maj, fulgt af menneskemængdens fy råb. Der fandt ifølge den militære byledelse ingen alvorlige overgreb sted mod arresteranter i Helsingør.

Interneringssteder

uden samtidigt at få fyldestgørende oplysninger om, hvad vedkommende var sigtet for, hvem der var anmelder, vidner o.s.v., gennemførtes den 7. maj en ordning, hvorefter der ved hver arrestation skulle indgives en reglementeret blanket i udfyldt stand, ... Herved bragtes sagerne i orden«.

Den 5. maj om aftenen blev Gestapohovedkvarteret »Wisborg« og »Sveahus« taget i brug til de internerede. De farligste anbragtes i cellerne i »Wisborg«s kælder. Udover »Wisborg« og den tilhørende fængselsbarak, anbragtes fanger i villaerne »Sundevad«, »Libanon« og »Sveahus« (kvinder). »I begyndelsen kneb det med at skaffe senge til alle, således at nogle måtte sove på madrasser på gulvet. Dog havde hver person altid sin madras, og i løbet af maj måned lykkedes det at skaffe senge til alle«.

Arrestationsudvalget

Til at træffe afgørelse om, hvem af de internerede man uden videre kunne løslade, hvis forhold der nærmere skulle undersøges, og hvem der skulle rejses tiltale imod af anklagemyndighederne, nedsattes der den 16. maj efter Amtsledelsens ordre et arrestationsudvalg bestående af tre medlemmer, nemlig kriminalassistent Danielsen fra politiets modstandsgrupper, kordegn Christensen fra Frihedsrådets lokalkomite og civilingeniør Engelsen fra den militære byledelse.

De interneredes sammensætning

Af de 228 internerede personer, fik 110 deres sag behandlet i den militære byledelses arrestationsudvalg. 132 personer blev overgivet til politiet og fængslet, medens 96 blev løsladt. »De 96, der blev løsladt af frihedsbevægelsen, blev af hensyn til stemningen blandt befolkningen og den grundige undersøgelse af deres forhold, sluppet ud lidt efter lidt - 5 til 10 stykker om ugen, jævnt fordelt fra den 16. maj til den 20. juli. De interneredes sammensætning, når man samler dem groft i nogle hovedgrupper, kan karakteriseres således; ca. to trediedele var feltmadrasser, en sjettedel var værnemagere, og den resterende sjettedel for-

delte sig jævnt mellem stikkere, SS-folk, marinevægtene m.m.«²² Overvægten af feltmadrasser, og den gradvise løsladelse, viser lidt om folkestemningen i sommeren 1945²³.

»Godt stof«

Arrestationerne, interneringerne ved »Wisborg«, afhøringerne og domfældelserne fulgtes med stor interesse af byens aviser. Det var godt læsestof, selvom processerne i flere tilfælde trak ud - i op til to år. Dog var det mest almindelige nogle måneder. Referaterne er fyldige, og man lagde ikke fingrene imellem; alt blev lagt ud til offentligheden. Et par eksempler er hentet fra Helsingør Dagblad:²⁴

En afhøring

»De er ofte set sammen med tyske soldater, sagde anklageren- Ja. Hvor var Deres sidste plads? På Teknisk Skole. Ankl.: De blev taget i Vemmelev. Forlod De byen sammen med soldaterne fra Teknisk Skole? Ja, jeg var bange for at blive skudt af byens indbyggere.. Dommeren: Var der aldrig nogen der råbte efter Dem på gaden? Jo det var der. Har De heller aldrig angivet Dem? Nej, aldrig. De har opført Dem ret udfordrende?.. Det nægter jeg ikke. Dommeren: Hvor mange tyske soldater har De stået i forhold til? Det er ikke ret mange, de sidste tre kvarte år stod jeg slet ikke i forhold til nogen. Dommeren: Det var jo heller ikke så mærkeligt, når De var gravid! Har De stået i forhold til tyske soldater i flæng? Nej, den sidste tid var jeg forlovet. Dommeren: De prøvede altså at slippe ud af landet som lotte, eller hvad kaldes sådanne damer hos tyskerne? Nachrichtenhäferin! Dommeren: Ved De, hvad det ord betyder .. blev De kaldt det? Næ ... det gjorde jeg ikke.. men det var der nogen, der blev kaldt..« Den anklagede blev løsladt den 27.6., og i lighed med mange andre, der var arresteret for omgang med tyskerne og mindre forteelser, fik hun tiltalefrafald i løbet af 1946.

Ualmindelig
rå og brutal

Sagen mod SS-Unterscharführer XX, som jævnlige gennem et år er refereret, var formodentlig en af de største i Helsingør. XX, der var fra Helsingør, var frygtet og hadet for sin ualmindelig brutale og rå opførsel i byen. Han »tiltaltes for at have gjort tjeneste i Waffen-SS i tiden fra 1940-44, dels i Tyskland, Rusland og senere som tysk chauffør i Danmark«. Desuden var han tiltalt for overfald, stikkeri og trusselbreve. XX kom for retten den 29. januar, og retslokalet var stoppet til randen. Anklagemyndigheden havde indkaldt Gestapo-Juhl, der sad som allieret fange i Vestre Fængsel, til at vidne mod XX. Dommen kom til at lyde på 12 års fængsel, som blev appelleret. Ved retsmødet i landsretten blev straffen forhøjet til 14 år. XX blev, i lighed med alle andre dømte fra retsopgøret efter besættelsen, løsladt mange år før straffen var udstået²⁵.

14 års fængsel

*Ikke alle, men langt de fleste af de folk, som på en eller anden måde havde været involveret i modstandsarbejdet, deltog i den store såkaldte »frihedskæmperparade«, der fandt sted den 22. maj, og som mundede ud i et stort friluftsmøde ved Sommariva, hvor direktør N.A. Sørensen, Margarinefabrikken »Kronborg« var på talerstolen. På scenen ses desuden medlemmerne af lokalkomiteen og den militære byledelse. Også i Helsingørs omegn afholdtes lignende møder.
(Mogens Nielsen)*

Forholdet til politiet

»Forholdet mellem politiet og frihedsbevægelsen var, indtil politiet trådte i funktion den 13. maj godt« skriver Westrup i Byledelsens rapport. »I begyndelsen gav den store mængde anholdelser anledning til nogen gnidning... men dette bragtes hurtigt i orden ved anvendelse af et blanketsystem... Indtil den 13. maj var også kommandoforholdet mellem politiet og frihedsbevægelsen klart«, men da der ikke blev givet klare retningslinier fra justitsministeriet efter at politiet var trådt i funktion, kom det hurtigt til gnidninger omkring behandlingen af landsforrædderi og udrensningssagerne. Hertil kom, at der i spidsen for politiet i Helsingør ikke »stod en bestemt leder, som kunne præge de enkelte politifolk i deres forhold til frihedsbevægelsen..., hver enkelt dannede sig sin egen opfattelse, der varierede lige fra det bedste samarbejde og tillidsforhold, til direkte udtalt modvilje. Udtalelser fra menige betjente, som f.eks. »der er de frihedskæmpere, som vi nu snart skal til at knalde«, blev selvfølgelig refereret indenfor frihedskæmperne, hvor de sikkert blev taget som et generelt udtryk for politiets opfattelse og bidrog til at skabe gnidninger... »Eller« .. når en engelsk officer fra F.O.D., der søgte bylederen gennem politiets telefon, fik at vide, at bylederen kendte man ikke, og at man iøvrigt intet havde med modstandsbevægelsen at gøre! Hertil kommer, at mange frihedskæmpere under kommunisternes arrestationer havde været ude for meget hårdhændet behandling fra politiets side«²⁶

Kollaborationen var ikke glemt

Det skinner tydeligt igennem i rapporten, at der har været store problemer mellem frihedskæmperne og politiet, og at minder-

ne om politiets kollaboration med tyskerne de første tre et halvt besættelsesår bestemt ikke var glemt.

EFTERSKRIFT

Helsingør i maj. Det blev en forvirret måned. Følelserne og aggressionerne fik frit spil, endeligt, efter fem år. Der foregik retfærdige og uretfærdige handlinger i en stemning ingen i dag kan forestille sig. Fem års nedværdigelser fik pludselig luft.

De lokale avisers overskrifter bærer tydeligt præg af, hvad der optog sindene, og hvad der interesserede læserne i den tidlige befrielsessommer: »Uværdighedens marked«, »Tyskernes grufulde tortur«, »Wisborg fangerne«, »Tyskerpiger søger en fader..«, »Familiekomsammen på Wisborg«, »Aldrig sagt et ondt ord om danskerne«, »Krigens mest eventyrlige historie i Helsingør«, »Mange Hipofolk og tyskere dræbt under kampe i Helsingør« o.s.v... Overskrifterne var store. Historierne om flygtningeruterne, sabotører, likvideringer, forhør og tortur spændende og bloddryppende. De arresterede stikkere, feltmadrasser og værnemagere fik en grov medfart, med udførlige referater fra arrestation, afhøringer og domsafsigelser.

»Så snart et nyt offer blev ført frem, blev det overdænget med fyråb, og i enkelte tilfælde flødeskum og rådne æg; det har ikke været rart at være i vedkommendes sted ... disse blev ret hurtigt overført til »Sveahus« og »Wisborg«, hvor de nu får lov til at søbe den kål, de tidligere havde tilberedt deres landsmænd..«

I alt blev der i dagene fra den 5. maj til den 23. maj arresteret 228 personer i Helsingør, hvoraf hovedparten var feltmadrasser, som i løbet af nogle måneder blev løsladt, og for de flestes vedkommende forlod de hurtigt byen.

Modstandsbevægelsens folk blev også sendt hjem i løbet af sommeren, og i august var praktisk talt alle den militære byledelses funktioner i byen afviklet. Hjemmeværnet blev dannet i vinteren 45/46 og den militære byledelses kompagnier indgik som kernen i denne nye organisation, hvori de politiske modsætninger hurtigt markeredes særdeles skarpt.

De civile tilstande normaliseredes. Den 11. maj vistes den første »amerikaner i biografen« Erol Flynn i »Nattens Patrulje« og - »allerede midt på eftermiddagen stod en lang kø .. Der herskede under hele forestillingen en åndeløs stilhed, som var noget ganske nyt i en helsingørsk biograf«. Den 13. maj modtog kong Peder og en flagsmykket by, det svenske og danske kronprinspar, referatet fra byrådsmødet den 18. maj blev bragt under overskriften »Vi har mørket bag os - der er lys forude«, og den

Retfærdige og uretfærdige handlinger

Overskrifterne

Indholdet

228 personer

Sendt hjem

»Normale tilstande«

uafhængige byrådsgruppe meldte sig ind i kommunistisk parti²⁷. Der blev ryddet op i de tidligere tyske domiciler, de tyske hospitaller og opsamlingsstederne for flygtningene blev langsomt afviklet, så skolebørnene igen kunne indtage deres gamle pulter, den amerikanske øverstkommanderende, admiral Starck besøgte i slutningen af juli Helsingør, der åbnede en mindeudstilling om maleren og billedskæreren Otto Bülow, og i september blev Kronborg atter åbent for publikum. Rationering, vareknaphed og indre politiske modsætninger fortsatte.

Kilder og litteratur:

Hovedparten af artiklen bygger på materiale fra befrielsessommeren, beretninger og aviser, som jeg i udstrakt grad selv har ladet fortælle. Det kan virke trættende på læseren med alle de citater, men på den anden side, så var det netop i år ideen med Bymuseets årbog, at lade fortiden fortælle selv.

ARKIVER:

Helsingør militære byledelses arkiv (Helsingør Bymuseum). »Rap. Sjæll.«.
Jens Julius Westrups arkiv (Rigsarkivet).

UPUBLICERET BERETNINGSMATERIALE:

Nedenstående beretninger er dels indsamlet af mig og er dels af ældre dato.

P.A. Bengtsen, brev 8.5.45.

Inger og Tove A. Bengtsen, brev 10.5.45.

C.V. *Deleurants* indberetning til Generalkommandoen 6.2.1949 (Hørsholms Egnsmuseum).

Kristian Engelsen samt. 9.5. 1978, brev 4.7. 1978 samt 10.7.1978 m.m.

Kaptajn H. *Krappes* indberetning til Generalkommandoen 22.12.1945 (Hærens Arkiv).

DAGBLADE:

Helsingør Dagblad, *Helsingør Socialdemokrat*, *Nordsjælland* og *Frederiksborg Amts Avis* er systematisk gennemgået for perioden maj-september 1945. Hovedsagelig har jeg dog benyttet citater fra *Helsingør Dagblad*, idet en større samling afskrifter er foretaget fra netop denne avis. Afskrifterne er opdelt i to afsnit: 1) afskrifter vedr. modstandsbevægelsen, og 2) afskrifter vedr. internerede på »Wisborg« efter 5. maj - afhøringer og domme samlet efter personer i alfabetisk orden. Mapperne er placeret på Helsingør Bymuseum.

Herudover indgår kilder, som kun er opregnet i noteapparater.

LITTERATURLISTE:

Besættelsestidens fakta: Dokumentarisk håndbog med henblik på lovene af 1945 om landsskadelig virksomhed m.v. I-II. Kbh. 1945-46.

Besættelsestidens historie: Af Kirchhoff, Nissen og Poulsen.

Besættelsestiden Hvem Hvad Hvor: København 1965.

Engelsen, Kristian: Det var i maj når Helsingør blev frit, i: Nord Skånska Tidningen 7.5.1975.

Friberg, G.: Stormcentrum Øresund, Borås 1978.

Jensen, P. Roslyng: Værnenes politik - politikernes værn, 1980.
Klint, Helge: Øresund - grænse og bro, i: Samrådet nr. 8, 1970.
Kjølser, F.H.: Et tyveårsminde. Da Kronborg blev beskudt af danske kanoner, i: Samrådet nr. 5, 1965.
Torell, U.: Hjælp til Danmark, Stockholm 1973.
Westrup, J.J.: Brigaden set fra Helsingør, i: Samrådet nr. 9, 1965.
Westrup, J.J.: Brigaden set fra Helsingør, - og et svar, i Brigadebladet nr. 2, 1973.

Noter:

- ¹ HD 5.5.1956.
- ² »Rap. Sjæll.«. Om den skæve våbenfordeling specielt i Helsingør se »Rap. Sjæll.«, Kaj Christensen ber. 1949 og Deleurants ber. 1949.
- ³ HD 7.5.1945.
- ⁴ Brev fra Poul A. Bengtsen 8.5.1945 (HBA).
- ⁵ Brev fra Tove og Inge Bengtsen 10.5.1945 (HBA).
- ⁶ »Rap. Sjæll.«.
- ⁷ »Rap. Sjæll.« HD 7.5.1945.
- ⁸ »Rap. Sjæll.«.
- ⁹ »Rap. Sjæll.«.
- ¹⁰ Brev fra Inge A. Bengtsen 10.5.1945 (HBA).
- ¹¹ »Rap. Sjæll.«.
- ¹² Brev fra Inge A. Bengtsen 10.5.1945 (HBA).
- ¹³ »Rapp. Sjæll.«.
- ¹⁴ »Rapp. Sjæll.«. Den 5. maj var der ca. 800 registrerede modstandsfolk i byen.
- ¹⁵ HD 7.5.1945, »Rap. Sjæll.« afsnit om forplejningen.
- ¹⁶ HD 17.5.1945.
- ¹⁷ »Rap. Sjæll.«, korrespondancer i den militære byledelses arkiv, og skrivelse af 9.5.1945.
- ¹⁸ HD 2.8., 7.8. og 30.8.1945.
- ¹⁹ HD 30.8.1945.
- ²⁰ HD 26.7., 29.9., 5.10., 8.10., 21.11. og 12.12.1945.
- ²¹ »Rap. Sjæll.« - også for det følgende.
- ²² »Rap. Sjæll.« (citater).
- ²³ En kendt helsingørsk modstandsmand udtalte engang under et interview, at »feltmadrasserne«, efter hans mening, burde have haft en stor medalje, idet de garanteret havde påført den tyske værnemagt flere gener, end den samlede modstandsbevægelse i løbet af de fem år!
- ²⁴ HD 17.5.1945.
- ²⁵ HD 3.8.1945. 17.1., 21.1., 29.1. og 5.4.1945 Parantetisk skal bemærkes, at de kommunister, der under krigen var arresteret og dømt af det danske politi, først fik tiltalefrald og blev slettet af strafferegistret i slutningen af 40'erne til midten af 50'erne!!
- ²⁶ »Rap. Sjæll.« (citater).
- ²⁷ HD 7.5.1945 (citater), 13.5. (citater), 14.5., 19.5. og 1.6.1945.

Flynderupgård Museet 1980

Af Lilli Friis

Da store montrer blev stillet op i januar 1980, begyndte man at få fornemmelsen af, hvordan den tidligere privatbolig i Flynderupgårds hovedbygning kunne virke som museum, men endnu skulle meget arbejde overstås for at få den fra Espergærde Skole overflyttede samling klargjort til ny udstilling og magasinering. Hertil havde de fastansatte medhjælp fra såvel timelønnet arbejdskraft som periodevis hjælp fra henvist arbejdskraft af arbejdsløse. Da utålmodigheden for udstillingsåbning tiltog, blev Helsingør Bymuseums personale inddraget i de sidste måneders arbejde, før dørene kunne slås op for publikum.

Hvad der gik forud af uventede besværligheder var bl.a., at gulvet i hovedbygningens nordøstre hjørne i stueetagen sænkede sig flere og flere faretruende centimeter, så pludselig skulle en montre og kasser med museumsgenstande igen omplaceres, mens tømrere og murere huggede ned og byggede op - men nu skulle gulvets understøttelse også være bedre, end da den var ny i 1839. Årstallet 1915 over ejendommens hoveddør angiver nemlig en ombygning, som bl.a. medførte den flotte hall.

I denne hall kunne publikum fra den 17. oktober 1980 uden entréafgift modtages ved en skranke, der er nymalet genbrug fra kommuneantikvar Arne Meylings kontor i museets kældertid på Espergærde Skole. Men dengang var den nuværende skranke underdel til den reol, som nu er opstillet bagved. En detalje midt i de fine beholdninger, som er overtaget fra samlingens grundlægger.

Ved indvielsen, for indbudte dagen før, talte Arne Meyling om museets fortid, og at mange var ham taknemmelige, fremgik af taler og gaveoverrækkelser, som kommer det »ny« museum til gode.

At man derefter skulle ind i dagligt arbejde var et fata morgana med begrænset virkekraft, for som på alle udstillinger var der endnu detaljer at færdiggøre og begrænsede økonomiske midler tilbage efter kraftanstrengelsen med at kunne åbne en såkaldt permanent udstilling.

Det må ikke betragtes altfor bogstaveligt, at nuværende udstilling er permanent, for indenfor de anslåede temaer vil udstillingen efterhånden kunne udbygges. Noget som før var på magasiner samt nyhvervelser er med i udstillingen nu, omvendt er

nogle tidligere udstillede museumsgenstande, for eksempel faner, indtil videre på magasin, men skal komme frem ved særudstillinger.

Fra magasiner blev der allerede i museets få åbningsmåneder slut på året brug for den tiltænkte anvendelse, ved at der såvel til skoleelever som voksent publikum blev fremtaget ting, som man kunne røre ved - i museets gamle ånd, som nu må praktiseres lidt anderledes, fordi museets genstande i montrer og på podier normalt må blive på deres udstillingsplads.

SAMLINGERNE

Registrering: Revision og registrering måtte fortsættes fra 1979-arbejdet ind i 1980. Fra den tidligere modtagne gave til kommunen af arkitekt Per Christiansens fiskerisamling blev størstedelen af samlingen efterhånden flyttet til den i 1979 ombyggede østre længe, hvor museet skal åbne særskilt fiskeriafdeling. Per Christiansens forbilledligt gode oplysninger på mærkesedler ved genstandene har været grundlag for Max Vinners registrering af denne store tilkomst til samlingerne.

Nyerhvervelser: Da Snekkersten-jollen Vilhelm ankom til Flynderupgård den 22. januar 1980 blev det følt som en nyerhvervelse, og samme fornemmelse gjaldt de hundredvis af senere tilkomne redskaber og andet, som dog papirmæssigt er modtaget i 1979. I daværende årsberetning var det ikke muligt at nævne enkelte bidragydere til den samlede gave, og i løbet af 1980 blev der ikke fuld oversigt over erhvervelsen, men ved den forventede åbning i 1981 vil det i høj grad indgå i udstillingen at oplyse, hvem der oprindelig har brugt og givet deres levn fra tidligere fiskeri til Per Christiansen.

Det blev en nyerhvervelse for fiskerisamlingen, at et tidligere af Arne Meyling erhvervet og opmagasineret rebslagerhjul kunne indgå i en rekonstruktion af rebslageri, som er skabt på værksted under Frilandsmuseet i Sorgenfri. Som økonomisk hjælp til dette samt konservering af både o.a. er brugt midler af testamenterisk gave fra Carl Collatz, der havde ønsket sin formue udnyttet ved et kommende fiskerimuseum.

Over Egebæksvang Kirke havde en vejrhane vist vindens retning siden indvielsen i 1897, men den måtte i 1979 tages ned på grund af årenes slid. I 1980 blev den fra menighedsrådet, og smukt restaureret af kirkeværge Søren Larsen, givet til museet for at leve videre indendørs.

I forventning om at Flynderupgård Museet i fremtiden får ud-

videde udstillingsmuligheder for ældre landbrug er fra Vagn Mathiasen, Munkhøjgård i Borsholm, modtaget mejered og hammel med svingler samt tilbud om mere efterhånden.

Fra tidligere brug på Krogerup er fra Anna og Aage Thomsen, Bogårdsvej 327 i Humlebæk, modtaget mejered, bidsel, hilde, »nåle« af træ til fastbinding af høstlæs og brødskeer til storhusholdning.

Da Ringgården i Horneby ved Knud Pedersens død ophørte med at være slægtsgård, gav arvingerne bl.a. hvad der på loftet fandtes af de på gården tidligere nødvendige redskaber som grissel til baging, uldhæk til brug ved kartning og tørvespade, som blev brugt under 2. verdenskrig. Et flueskab blev også museumsgenstand.

Museets grundlægger Arne Meyling gav på opfordring indtaling til et lydbånd, der beskriver farvedias fra museets tidligere lokaler på Espergærde Skole.

Ingeniør Kaj Black, Kæruldsvej 9 i Frederiksværk, gav ved indvielsen et maleri af landskab ved Espergærde, malt af Vilhelm Petersen i 1872. Og qua sin tidligere stilling i Peking kunne giv-eren også overlade museet en kinesisk pengeseddel fra Ming dynastiet, købt af giv-eren ca. 1915 og antagelig stammende fra fund i hul Buddha-statue; den store pengeseddel er dateret til ca. 1368.

Ulla Bang, Østertorv 28 i Espergærde havde i august 1980 fået bronzemedalje i Dansk fotografisk Forenings landskonkurrence for det store farvefoto af Arne Meyling, som hun skænkede ved indvielsen, og ved samme lejlighed gav dr.phil. Kaj Hansen, Gammeltoftsgade 16 i København, et maleri fra Espergærde, malt af Henning Schiøler i 1916, og Pia Borneland, Peder Skramsvej 22 i Helsingør, gav negligékappe fra bedstemors bo.

Fotos af tidligere bebyggelse og indvånere i det gamle Tikøb sogn er givet af Rigmor Nielsen, Odinsvej 71 i Helsingør, Inger og Jørgen Bang, Hoffmeyersvej 69 i København, Nina Walbom, Lykkesholms Allé 2A i København, Alice Hellberg, Strandvejen 125 i Snekkersten, Meta Pind, Præstedalsvej 9 i Hørning og E. Saabye, Sorgenfrivænget 81 i Virum. Bortset fra førstnævnte gave har fotografierne tilknytning til tidligere beboere på Flynderupgård.

Fane fra Tikøb fri Ungdomsforening, 1881, er givet via Verner Svendsen, Esrom Søvej 26 i Tikøb.

Fra Roar Hansen, H.C. Andersensvej 9 i Helsingør, nyttegnet skjold af det gamle kommunevåben. Fra Jørgen Kuhlmann, Willemoesvej 19 i Hornbæk, mursten fra Aalsgaard Teglværk,

forefundet i hans gamle hus.

Det er i praksis på museet blevet nyerehvervelser at tidligere fjernmagasinering på gården Sindshvile blev flyttet til Flynderupgård, bl.a. skolemøbler fra Espergærde Skole. Fra Arne Meylings tidligere indsamling og magasinering på Sindshvile er også overflyttet inventar fra købmandsbutikken Hamlet, som den forhenværende købmand Ole Larsen og hans hustru i 1980 har kunnet bidrage til oplysninger om.

For optegnelser om tidligere indkomne genstande og liv i den gamle Tikøb Kommune takkes herved bidragydere, som har besøgt Flynderupgård Museet, eller som medarbejdere derfra har fået lov at besøge.

Til udstillingsbrug er købt kopi af middelalderlig stage fra Gurre-fund (original på Nationalmuseet), og bogsamlingen er forøget.

Deponeringer: Fra Helsingør Bymuseum kalenderstav, oblatjern og kristentøj.

Fra Nationalmuseets 2. afdeling gulvfliser fra den tidligere borg i Gurre og ovnkakler fra den ca. 1610 nedlagte landsby Egebæk ved Espergærde.

Fra TV-byens magasiner ældre mærkevarer, udstillingsskilte og andet til brug for museets opstilling af inventar fra nedlagt købmandsbutik.

Konservering: Bilægger-ovnplader (den ældste fra 1624) og andre genstande af jern, som var rusttærede. Stampekerne og andre træting fra magasiner restaureredes for at kunne indgå som brugbart undervisningsmateriale.

Undersøgelser: Om Flynderupgårds bygningshistorie er påbegyndt arkivalske undersøgelser, som blandt andet har vist, at det nuværende museum var nybygning med stråtag i 1839, og at bygningerne øst derfor er ombyggede rester af den ældre Flynderupgård.

Mini-udstilling: I montrer ved biblioteket på Frederiksborg Amts Sygehus blev i december 1980 udstillet »smagsprøver« på, hvad man under større forhold kan se på Flynderupgård Museet.

Helsingør Bymuseum 1980

Af Aase Faye og Kenno Pedersen

Arbejdet ved Helsingør Bymuseum i 1980 har i stor udstrækning været præget af etableringen af den permanente udstilling på Flynderupgård Museet i Espergærde. Da udstillingen åbnedes for publikum den 16 oktober, havde stort set alle medarbejdere ved Bymuseet mere eller mindre permanent været involveret i udstillingsarbejdet siden slutningen af juni. I disse knapt fire måneder måtte mange af Bymuseets sædvanlige aktiviteter, såvel internt som eksternt, selvfølgelig indskrænkes til et minimum med et betydeligt »efterslæb« til følge. Når det alligevel er lykkedes at indhente en væsentlig del af dette »efterslæb«, skyldes det ikke mindst, at de unge arbejdsløse samt langtidsledige, som museet har fået anvist, har ydet en stor og fortræffelig indsats på mange områder.

Ifølge museumsloven skulle alle statsstøttede museer udarbejde en langtidsplan 1980-90 til Statens Museumsnævn, hvilket også skete for Bymuseets vedkommende. Den blev drøftet i kulturelt udvalg i foråret.

SAMLINGERNE

Registrering: Indsamlingsvirksomheden har i 1980 været begrænset, og der må derfor konstateres et fald i antallet af nyindkomne genstande til museet. En vis nyregistrering samt nyordning af de bestående samlinger har derfor atter i år været mulig. I begyndelsen af året iværksattes en nyordning af magasinerne på Skolen ved Rønnebærallé, og i den forbindelse fik museet velvilligst stillet et tredje magasinrum til sin rådighed. Ca. 400 hyl-demeter stålreoler, som på favorable vilkår var erhvervet fra Sparekassen SDS, blev stillet op i det nye rum samt i et tilstø-dende mindre, som indrettedes til billeder og arkivalier. Alle store genstande, som ikke kunne placeres hensigtsmæssigt på hylderne, blev opstillet i et separat rum.

Nyerhvervelser: Bymuseet har i 1980 haft den store glæde at modtage følgende gaver:

Frihedskæmperarmbind fra Anni Kofoed Johannsen, Hollandskevej 11. En boremaskine m. værktøj, 2 låse, div. værktøj fra maskinmester Alfred Christiansen, Fredensvænget 6. Dukke fra fru Inger Johansen, Øerne. Model af skulpturgruppe fra billed-

hugger Karl Otto Johansen, Øerne. Del af mursten fra Jan Erik Hedberg, Grønnehavevej 11. Knækket spiseske fra Johs. Olsen, Sabroesvej. Fane fra fru Henny Petersen, Gefionsvej 47. Div. småting fra besættelsestiden, algangsmærke m.m. fra dr.phil. Kaj Hansen, København. Pengevest fra Niels Olsen, Langhavegård, Horsørød og Kurt Olsen, Hornbæk. 2 trefødder fra Lars Bjørn Madsen, Helsingør. Fedtsprøjte fra Carsten Møller, Helsingør.

Ved køb er endvidere erhvervet: Akvarel af P.C. Skovgaard. Grammofonplade »Sund Rock«. Film: Velkommen til Helsingør. Akvarel af Ole Kielberg: Huse ved Kvistgaard. Dansk rococo strøbøsse, Andreas Lindberg 1754. Bagerbutik m.inventar. C.A. Kølle: Landskab. Johs. Nørretranders: Tuschtegning. Div. malerier af Wolmer Jakobsen. Vinbæger af sølv, Andreas Lindberg.

Byhistorisk Arkiv har tilsvarende modtaget fotografier, arkivalier samt diverse trykt materiale fra: Lars Amnitsbøll, Elmehusene 3, 2600 Glostrup. Anna Ardenfeldt, Sabroesvej 13F, 3000 Helsingør. M. Boesen, Trækbanen 8, 3000 Helsingør. Tømrer P. Christensen, Poppelvej 1, 3450 Allerød. Karen Christensen, Estersvej 28 B.th., 2900 Hellerup. Grete Dam, Helsingør Børneasyl, Stengade 29, 3000 Helsingør. Den Danske Bank/Anne Frommelt, Markedsafdeling, Stengade, 3000 Helsingør, Fredensborg-Humlebæk lokalhist. Arkiv, Jernbanegade 3, 3480 Fredensborg. Ib Grønvaldt, Skolebakken 26, 2820 Gentofte. Haderslev Byhistoriske Arkiv. Betty Hansen, Rostgårdsvej 1, 3000 Helsingør. Børge Hansen, Nannasvej 12, 3000 Helsingør. Carlo Hansen, Klostergade 3, 3000 Helsingør. Henry Hansen, Mads Holmsvej 1, 3000 Helsingør. Jan Erik Hedberg, Grønnehavevej 11, 3000 Helsingør. Helsingør Kommune, sekretariatet v/Inge Røpke, Rådhuset, Stengade 59-51, 3000 Helsingør. Helsingør Værft A/S. Harry Henriksen, Gl. Brovej 7, 3060 Espergærde. Hillerød Lokalhistoriske Arkiv, Bakkegade 23, 3400 Hillerød. Holbo Herred lokalhistoriske Arkiv, Frederiksborgvej 18, 3200 Helsingør. Inger Hincheli, Hellebopark 15, 1.th., 3000 Helsingør. Hørsholms Egns Museum, Sdr. Jagtvej 2, 2970 Hørsholm. Elly Jensen, Rosenvænget 15, 3000 Helsingør. Ester Jørgensen, Tuborgvej 17, 1.sal, lej. 2, 2900 Hellerup. Helga Jørgensen, Hellebopark 33, 3000 Helsingør. Kalundborg By- og Egns-historiske Arkiv, Biblioteket, Volden 2, 4400 Kalundborg. Henning Kjølhede, Bobakken 41, 3140 Ålsgårde. Køge Byhistoriske Arkiv, Kirkestræde 14-16, 4600 Køge. Lars Kaarup, Århusvej 62, 3000 Helsingør. Inge Langkilde, Dyrnæsvej 6e, 4700

Næstved. J. Amdrup-Larsen, Kongevej 48, 3000 Helsingør. K.P. Ludvigsen, Sct. Olaigade 1, 3000 Helsingør. V. Læssøe, Odinshøjvej 30, 3140 Ålsgårde. B. Løvenvig, Parallelvej 41, 3070 Snekkersten. Peder Marcussen, Ærøvej 12, 3140 Ålsgårde. Thorkil Møller, Bjergegade 28, 3000 Helsingør. A. Nielsen, Pontoppidansvej 24, 1., 3000 Helsingør. Frede Høyer Nielsen, Århusvej 47, 3000 Helsingør. Gunnar Nielsson, Södra Vägen 16, 26300 Höganäs. Frede Olsen, Sudergade 16, 3000 Helsingør. Jenny Petersen, Læssøevej 4, 3000 Helsingør. Henrik Bach Poulsen, Mørdrupvej 43, 3060 Espergærde. Randers Lokalhistoriske Arkiv, Stemannsgade 2, 8900 Randers. Kaj Chr. Rasmussen, Falkonér Allé 22, 2000 København F. »Ritta« Trikotageforretning, Stengade 36, 3000 Helsingør. Roskilde Bibliotek, Dronn. Margretesvej 14, 4000 Roskilde. Rudkøbing Byhistoriske Arkiv, Kirkepladsen, 5900 Rudkøbing. Silkeborg Kommune-Bibliotek, 8600 Silkeborg. J.H. Simonsen, Esumvej 27, 3000 Helsingør. Skibby Lokalhistoriske Arkiv, Kommunekontoret, 4050 Skibby. Vilner Skov, Eremitvej 2a, 3000 Helsingør. Hist. Arkiv f/Slangerup kommune, Bygaden 10, Jørlunde, 3550 Slangerup. Glarmester Svendsen v/Henry Hansen, Bramstræde 5, 3000 Helsingør. Erik Thorlak, Niels Juelsvej 8, 3000 Helsingør. Grethe Tvedberg, Pontoppidansvej 43, 3000 Helsingør. Wiibroes Bryggeri A/S v/Bjørn Madsen, Hestemøllestræde 12, 3000 Helsingør. Aalborg lokalhistoriske Arkiv, Aalborg kommune, Østergade 8, 9400 Nr. Sundby. Århus kommunes Biblioteker, Mølleparken, 8000 Århus C.

Undersøgelser: Aktiviteten på dette område har i det forløbne år ligget på et noget lavere niveau end ellers. Året startede med en større udgravning foran Stengade 81. Her var Helsingør Kommunes Vandforsyning, under nedlægning af en ny vandledning, stødt på nogle svære murstenspartier. Fundet blev anmeldt til Fortidsmindeforvaltningen, og det aftaltes, at Bymuseet skulle foretage en nærmere undersøgelse af murpartierne. Efter alt at dømme var der tale om resterne fra bl.a. et renaissancehus. I begyndelsen af september blev man fra Bymuseets side opmærksom på, at der var jordarbejder igang på den såkaldte »Stürups Plads« i den vestlige del af byen. Da netop denne del af byen er særdeles interessant såvel arkæologisk som topografisk, stillede Teknisk Forvaltning sig positivt overfor ønsket om at få lavet nogle prøvehuller. Det blev til ialt tre korte grøfter. Omstændighederne bevirkede imidlertid, at der kun kunne blive tale om meget nødtørftige undersøgelser. Fundet af en stor stenøkse ved

Rolighedsrose i Espergærde gav stødet til en markvandring/rekognoscering på stedet i slutningen af oktober for om muligt at finde flere oldsager eller en boplads, men uden resultat. Men henblik på den særudstilling, som påtænkes lavet i forbindelse med Helsingør Værfts 100-års jubilæum i 1982, har Bymuseet i samarbejde med Helsingør Værft iværksat en større fotoregistrering af værftet, som senere vil blive fulgt op af en indsamlingskampagne om arbejderlivet i byen 1890-1950.

Skiftende udstillinger: Den femte udstilling af kunsthåndværk på Marienlyst Slot blev Bymuseets bidrag til Danmarks Turistråds »Danish Design Cavalcade '80«.

Udstillingens arkitekt var Dan Svarth og udstillerne Ruth Hull, Kirsten og John Becker, Berit Hjelholt, Ann-Mari Kornrup, Pia Hedegaard og Vibeke Lind (textil af forskellig art), Michael Bang og Bente Bonné (glas), Beate Andersen, Jane Reumert, Gunhild Aaberg (keramik), Per Sax Møller, Jørgen Bindsbøll og Karen Strand (guld og sølv) og endelige Austin Grandjean og Henry Anton Knudsen (grafik).

På de fire mandag aftener i juli måned var der arrangeret kammerkoncerter i »Kongens Værelse« af pianisten Mark Schneider.

Den 9. april blev særudstillingen »Helsingør under besættelsen« taget ned for i beskåret form at indgå i den permanente udstilling i Karmeliterhuset. Et større lydbilledforedrag blev lavet som supplement hertil. De mange fotografier, arkivalier m.v. fra udstillingen har siden været vist i forbindelse med det lokale hjemmевærnsorkestres arrangementer i Höganäs og Gilleleje. Endvidere er en diasserie på 80 billeder med tilhørende billedteksthæfte udarbejdet til brug i skoleundervisningen. Besættelsestidsudstillingen i Brahesalen blev i maj afløst af debatudstillingen »Det er værd at bevare i Helsingør Kommune«. Den var lavet af Naturfredningsforeningens Lokalkomite i samarbejde med Natur & Ungdom og Bymuseet. Anledningen var debatoplægget (den såkaldte § 6-redegørelse) til kommuneplanlægningen. Endelig åbnede Bymuseet den 21. december 1980 særudstillingen »Helsingør - som fotografen så det«, i første omgang Stengade og Strandgade. Forskellige »miniudstillinger« udenfor Bymuseet er lavet i biblioteket på Frederiksborg Amts Sygehus. I Sparekassen SDS er der endvidere lavet en række »miniudstillinger« over forskellige emner. På regionskontoret i Prøvestenscentret således en udstilling om selve lokaliteten fra bronzealderen og op til i dag.